

УЗДАНИЦА

ISSN 1451-673X

Часопис за језик, књижевност и педагошке науке
НОВА СЕРИЈА, јун 2015, год. XII, бр. 1
Излази два пута годишње

UDC 81
82
7.01
37.01

УЗДАНИЦА

Часопис за језик, књижевност и педагошке науке
НОВА СЕРИЈА, јун, 2015, год. XII, бр. 1
Излази два пута годишње

Издавач

Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина
Милана Мијалковића 14, 35 000 Јагодина

За издавача

Проф. др Виолета Јовановић, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина

Главни и одговорни уредник

Проф. др Тиодор Росић, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина

Уреднички њиво

Проф. др Миланка Бабић, Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет; мср Маја Димитријевић, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина; мр Бранко Илић, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина; проф. др Бранко Јовановић, Универзитет у Приштини, Филозофски факултет Косовска Митровица; проф. др Виолета Јовановић, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина; доц. др Јелена Јовановић, Универзитет у Београду, Филолошки факултет; Dr Christos Kechagias PhD, Philosophy of Education, University of Athens, Faculty of Primary Education; проф. др Милош Ковачевић, Универзитет у Београду, Филолошки факултет; проф. др Емина Копас-Вукашиновић, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина; проф. др Петар Милосављевић, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет; проф. др Ружица Петровић, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина; мр Вера Савић, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина; проф. др Стана Смиљковић, Универзитет у Нишу, Учитељски факултет у Врању, проф. др Јелица Стојановић, Универзитет Црне Горе, Филозофски факултет у Никшићу; доц. др Илијана Чутура, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина; доц. др Михаило Шћепановић, Универзитет у Београду, Филолошки факултет

Ојерајивни уредник

Мср Маја Димитријевић, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина

Адреса уредничкиња

Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина
Милана Мијалковића 14, 35 000 Јагодина
е-адреса: uzdanica.pefja@gmail.com
Телефон: +381 35 223805

Издавачки савет

Проф. др Вељко Банђур, Универзитет у Београду, Учитељски факултет у Београду; проф. др Радивоје Микић, Универзитет у Београду, Филолошки факултет; проф. др Тиодор Росић, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина; проф. др Радоје Симић, Универзитет у Београду, Филолошки факултет; проф. Слободан Штетих, Универзитет у Крагујевцу, Филолошко-уметнички факултет

Рецензенти

Проф. др Тијана Ашић, Универзитет у Крагујевцу, Филолошко-уметнички факултет; проф. др Виолета Јовановић, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина; проф. др Радивоје Микић, Универзитет у Београду, Филолошки факултет; проф. др Никола Рамић, Универзитет у Крагујевцу, Филолошко-уметнички факултет

Технички уредник

Радомир Ивановић

Лектура и коректура

Мср Маја Димитријевић

Превод резимеа

Др Ивана Ћирковић-Миладиновић

Штампа

SVEN, Ниш

Тираж

300

Ликовни њрилози

Даница Баста

САДРЖАЈ

ИДЕНТИТЕТ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КУЛТУРЕ

- Зоран М. Аврамовић, Борба за идентитет српског језика / 7–19
- Јелица Р. Стојановић, Значај ћирилице за континуитет и идентитет српског језика и културе / 21–36
- Мило Р. Ломпар, Маргиналије о српској културној политици / 37–48
- Драган Б. Бошковић, Имагинарна Европа / 49–54
- Александар М. Милановић, Идентитет српског књижевног језика кроз историју / 55–62
- Милош М. Ковачевић, Српска политичка припомоћ промоцији тзв. „босанског језика” / 63–76
- Миланка Ј. Бабић, Босански проблеми српског језика у Босни и Херцеговини / 77–85
- Тиодор Р. Росић, Глобализација и национални статус српске књижевности / 87–94
- Драган Б. Лакићевић, Језици Бановића Страхине – идентитет епског јунака / 95–101
- Михаило М. Шћепановић, Наопака наука (не)знавених професора / 103–116
- Рајна М. Драгићевић, Нека питања организације наставе српског језика као важан фактор очувања идентитета српског језика и културе / 117–129
- Илијана Р. Чутура, Идентитет српског језика у настави / 131–145
- Вељко Ж. Брборић, Језички и национални идентитет у основној школи / 147–156
- Душко Н. Бабић, Савремена школа и кварење српског језика / 157–165
- Марко М. Јанићијевић, Језик и сепаратизам у светлу референтних података / 167–176
- Закључци научне конференције
Идентитет српског језика и културе,
одржане у Српској књижевној задрузи 8. 5. 2014. / 177–179
- УПУТСТВО АУТОРИМА / 181–184

ИДЕНТИТЕТ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КУЛТУРЕ

Научна конференција

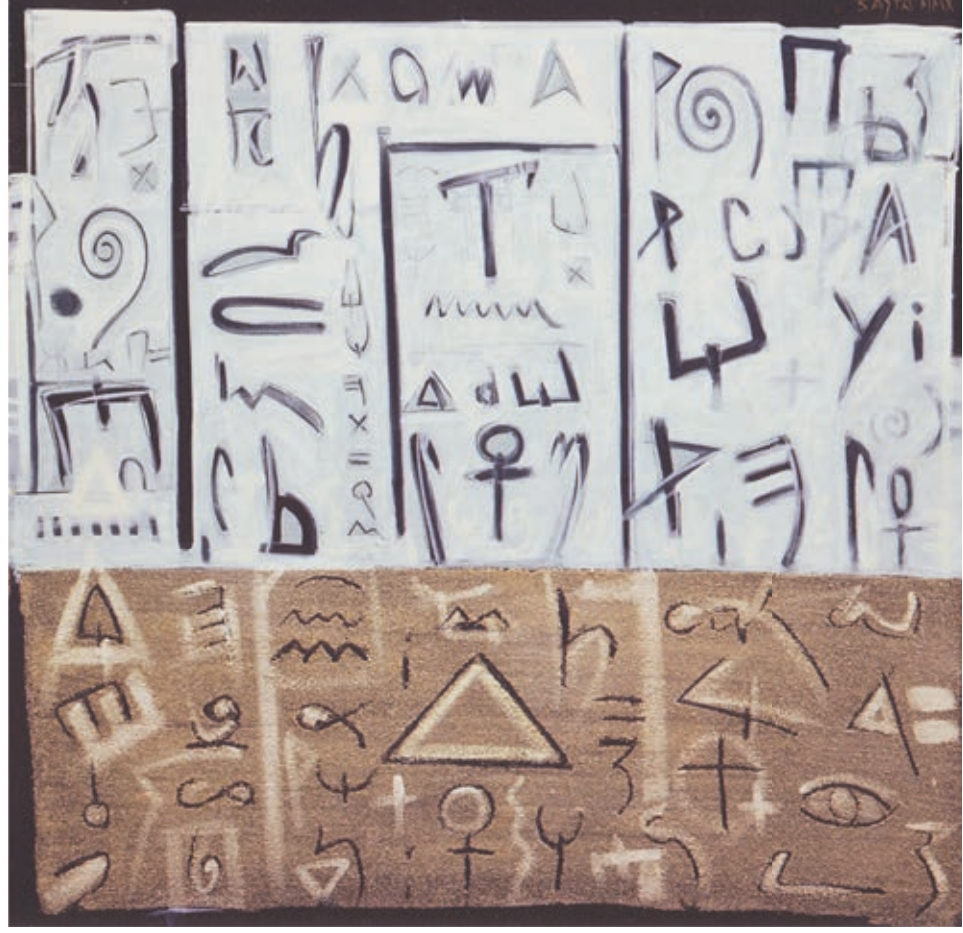
Српска књижевна заграда

Београд, 8. 5. 2014.

Одбор за српски језик СКЗ

- 1) Проф. др Милош Ковачевић, председник
- 2) Проф. др Александар Милановић, потпредседник
- 3) Проф. др Радивоје Микић
- 4) Проф. др Јелица Стојановић
- 5) Проф. др Вељко Брборић

Зоран М. Аврамовић
Институт за педагошка истраживања
Београд

УДК: 323.1:811163.41'272
811.163.41'272:316.75
811.163.41:003.349
316.75(497.11)

БОРБА ЗА ИДЕНТИТЕТ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Апстракт: У раду се анализирају друштвени, медијски и политичко-културни чиниоци који угрожавају употребу и будућност ћириличног писма. Појам језичког идентитета се одређује посредством шест елемената: име језика, говор са дијалектима, речник, правопис, граматика, писмо. У другом делу рада разматрају се чиниоци оспоравања вредности ћириличног писма: глобализација, интернет култура, југословенско културно и језичко наслеђе, државна небрига за употребу писма и језика, образовни систем, медијска ситуација, одсуство критичке јавности. У закључном делу излажу се аргументи за одбрану ћириличног писма као културне вредности старе осам векова.

Кључне речи: српски језик, ћирилица, културна вредност, фактори угрожавања ћирилице.

Појам националној и културној идентитету. Идентитет се најчешће повезује са националном и културном припадношћу. Овај појам омогућава човеку и друштвеној заједници да мисле о себи у склопу одређених карактеристика, да мисле о индивидуалној и колективној припадности. Значај идентитета се показује у међукултурним и међунационалним односима. Омогућава наше разумевање онога што смо ми, коме припадамо и ко су други, али једнако и унутар посебне културе и нације. Без овога појма нисмо у стању да установимо сличности и разлике између појединаца и малих и великих друштвених група.

Идентитет је саставни део друштвеног и националног живота и његова основна карактеристика састоји се у томе што омогућава стабилност мишљења, понашања и оријентација. Реч је о осећају и свести о сопственом ЈА. Које су моје карактеристике? Каква је разлика између ЈА, МИ, ОНИ? С друге стране, постоји национални (колективни) идентитет.

Структурне елементе овог појма чине *објективни показатељи* али и њихов *субјективни доживљај* (осећај властитости; шта људи мисле да јесу). Језик, вера, традиција, обичаји, митологија, научна и појмовна свест део су оних показатеља помоћу којих можемо релативно објективно да одредимо

културну припадност. Али, проблем се појављује са њиховом *интерпретацијом*, која може бити лична, групна, национална, а са становишта историјског времена могу се лако констатовати промене у појединим раздобљима (Аврамовић 2006).

Идентитет језика компонују следећи елементи: име језика, говор са дијалектима, речник, правопис, граматика, писмо (Ивић 1986).

Језик јесте средство споразумевања међу људима, али увек треба имати на уму идеју херменеутичара да се у језику појављује живот једне заједнице, као и тврдњу естетичара да је језик са својим значењима лепота једне културе. Такав однос према језику, а не напосто учење језика, полазна је претпоставка примарног идентитета.

Језик је инвентар једне културе; посредством језика откривамо начин мишљења, вредносне и практичне оријентације припадника културе, однос према времену, природи, свету. У језику се манифестује слика стварности једне културе, а то нипошто не значи да је разумевање друштвене и духовне стварности дате културе једнозначно. Напротив, језик повезује припаднике једне културе, али их и разликује према статусном, професионалном, регионалном, семантичком критеријуму.

Чиниоци угрожавања идентитета српског језика? Глобализација и теорије о идентитету као конструкту. Социјални оквир постојања и развоја културе је *нација*. Она има пресудан значај за настанак, постојање, и промену културног погледа на свет. Богатство култура се показује посредством националне душе и облика. Али, национална култура није опозитна страном. У њима се процес културног сазревања у контексту више култура (национална–страна) именује као „енкултурацијски конфликт”. Свака култура показује различита обележја и различите могућности решавања одређених ступњева напетости као што су отвореност, индивидуалност, различитост, начини мишљења. Отвореност подразумева културне промене до којих долази у додирима и мешањима између култура, диференцираност показује различитост слика културе, а не само једну, рефлексивност потврђује промишљање и других култура а не само оне којој појединац (или грађанин) припадају, индивидуалност је напор да се ослонац субјективности пронађе у себи а не у другим ентитетима.

У савременој култури која се обликује у глобалистичком амбијенту, „енкултурацијски конфликт” је добио друга значења. Није више реч о плодном прожимању националног и страног већ о поступном нестајању националног у страном (глобализацијском). Парадоксално, овакве тенденције увидео је руски мислилац Данилевски, средином XIX века. „Пренети цивилизацију неком народу очевидно значи приморати тај народ да усвоји све културне елементе (религиозне, обичајне, социјалне, полтичке, научне, уметничке) до

те мере да буде потпуно прожет њима, да би могао да делује у духу онога који му је то предао, тако да би макар делимично био на његовом нивоу, да би био његов супарник и истовремено, настављач правца” (Данилевски 1994: 199). Преношење цивилизације одвија се између утицаја и пресађивања.

Глобализована култура је усмерена на промену темељних одредница малих култура. У томе јој помажу американизоване социјалне вредности као што су слободно тржиште, инструментални ум, индивидуализам. Њен је циљ да промени однос локално–глобално и да све утопи у глобално. Али, кључни „задатак” нове, глобализоване културе открива се у промени темељних значења националних симбола. Процес симболизације, који је претпоставка рађања културе, одвија се путем стабилизације значења најпре говорним а потом и писаним језиком. „Људска заједница почиње да има културу тек онда када се одређена сума знакова за све чланове заједнице састоји само од елемената који су за све њене чланове повезани са *идентичним значењем*” (Bauman 1996: 76). Овде смо код угаоног камена нашег разумевања глобализоване културе. Њен је план да управо ова стабилизована идентична значења раствори, разлије и да тако чланови мање културе изгубе међусобну везу. Навала енглеских (страних) речи у свакодневни говор само је спољашњи показатељ промене значења темељних одредница живота.

Није овде реч само о глобализацији културе. Мора се указати и на привредну (тржишну) страну овог процеса који отвара врата неким променама у националној култури. Глобализација српске привреде, са становишта које анализирамо, показује се на латинизацији робе, производње, трговине и свакодневне културе. Погледајте гардеробу – готово је сва латинично исписана. Пословни односи страних компанија и банака се одвијају искључиво на латиничном писму. Храна и пића су на латиничном писму. Масовна култура забаве је у знаку латиничних обавештења. Чак и српски фолк.

Инјернетј култура. Појава интернет културе условљена је технолошким и привредним развојем друштва и државе. Информационо друштво, само име говори, заснива се на стварању, ширењу, коришћењу информација које су значајне за друштвене делатности и све друге активности појединаца и друштвених група. Интернет културу можемо разумети у контексту информационог друштва.

Крајем XX и почетком XXI века дошло је до екстремне персонализације медија. Друга карактеристика је њихова интернационална повезаност. Нови медији све снажније намећу виртуелни идентитет, заправо конструкцију постојања: културна активност потрошача, активност публике. Велика је концентрација неких облика културних активности на интернету: комуникација, информисање, куповина–продаја, забава, образовање, политика, уметност, језик, мода, спорт. Интернет култура промовише ново схватање субјективно-

сти – слободна размена информација. Интернет је справа која ослобађа говор корисника, на Мрежи је смањена контрола од стране супер ега, корисник постаје учесник културе а не само публика и прималац.

Појам сајбер културе означава социјалне и културне промене које се одвијају под утицајем информационе технологије и науке. Ова култура је повезана са кибернетиком, компјутеризацијом, дигиталном револуцијом, киборговањем људског тела (Marshall 2004;). Другим речима, сајбер култура користи компјутере али и предаје (утицај, пресађивање) другима посредством компјутера.

Као нови мултимедијски облик, интернет проширује комуникацију на писмо, телефон, часописе, телевизију, филмове, музику, на све оне медије који су били не тако давно одвојени.

Шта је ново донела интернет култура? Да ли је то облик културе који нема или има минималне везе са наслеђеним облицима културе? Лако ћемо запазити да је *однос према традицији* значајно другачији. Уколико се не ради о меморисаној традицији, улажењу у библиотеке и научне енциклопедије, онда је то култура тренутка, култура *on line*. Интернет култура је по својим учесницима и производима *интернационална*. Интернет и други производи ИТ технологија намећу латиницу.

Интернет култура, тврде бројни истраживачи, осиромашује језик, а са српског становишта, убрзано се потискује ћирилица. Довољно је погледати разне сајтове, блогове, преписку на интернету, СМС поруке и лако ћемо закључити да тамо ћирилице готово и нема. Са електронском поштом појавили су се емотикони, који имитирају израз лица а речи чине сувишним (Ћосић 2005).

Југословенско културно и језичко наслеђе. Југословенска идеја се рађа у књижевности и језику. Према историјским изворима њени кумови су хрватски културни кругови почетком XIX века. Када је угарска влада 1827. увела мађарски језик у хрватске школе, хрватска културна елита се супротставља Будиму и окреће „илирској браћи”, Јужним Словенима тј. Србима. Хрватски илирци напуштају кајкавско наречје и окрећу се штокавском – српском језику (Милосављевић 2007). Српска књижевна елита (са Вуком) прихвата идеју о језичком јединству Јужних Словена и то ће бити извор са кога ће потећи идеја културног, а затим и политичког југословенства. „Југословенска идеја се зачиње на језичком и књижевном јединству, а тек касније су створени југословенски политички програм и формирање политичких партија” (Деретић 1996: 150).

Борба за стварање нове нације у Краљевини Југославији била је формирана од стране Срба. Отпор је долазио из редова хрватске и словеначке интелигенције. Упркос оваквој реалности у којој Хрвати и Словенци бране своје име и свој интерес, пројекту стварања нације „одозго” нема колебања у колективној свести српске елите.

И поред очигледности отпора стварању југословенске нације који је долазио од стране дела хрватске и словеначке елите, међу српским научницима, уметницима и политичарима, готово да није било противљења југословенској идеологији. Као да су били слепи за уочавање разлике између политичких идеала и стварног политичког живота.

Између два светска рата, међу српским интелектуалцима тешко је наћи име са јасним просрпским становиштем. Југословенство је било врховна политичка и културна вредност. С једне стране, уздизали су југословенство, а с друге, критиковали истицање српства, односно истискивали српско име. Тако је обнова *Српској књижевној гласника* 1920. године запамћена и по парадигматичном ставу Милана Ћурчина да је реч „српски требало изоставити” из назива часописа. Српска страна је у Краљевини Југославији стално чинила уступке Хрватима и Словенцима у циљу очувања југословенства. Необјашњиви српски политички мазохизам у Краљевини Југославији (и у социјалистичкој Југославији, прим. З. А.) Црњански је разоткрио пророчким речима: Словенци хоће да буду засебан свет који нас (Србе) критикују; Хрвати оперишу захтевима за сепаратизмом. Време је, констатује Црњански, да се Срби окрену властитим интересима, са реалним гледиштима, а не осећајним и надземалским. „Иначе, трајаће и даље ова досадна комедија и завршиће се још једном као српска трагедија”. Милош Црњански ово пише 1934. године (Аврамовић 2013), а само седам година касније дошло је до те српске трагедије у Независној држави Хрватској.

Дакле, важнији однос према идеји и пракси југословенства имали су по дефиницији припадници политичке елите. У оквиру југословенства као идеологије и државе, Срби су показали несналажење и узмицање пред хрватским и другим захтевима. Уосталом, историја Југославије од 1918. до 1990. године показује заправо да је ова држава послужила за рађање нових нација и државних политика које су оствариване на штету српских.

Идеолошки тип српске идентификације са југословенством произвела је Комунистичка партија пре и после 1945. После Другог светског рата у социјалистичкој Југославији српски комунисти су нескривено и недвосмислено дали предност југословенству у односу на српске интересе.

На идејно-културном пољу покренута је *Енциклопедија Југославије* са седиштем у Загребу на челу са књижевником Мирославом Крлежом. Она је, као једна од кључних књига коју једна држава (нација) пише о себи, имала важну улогу у продубљивању југословенског становишта српске националне културе која, узгред речено, није имала све до 2010. године своју енциклопедију. Хрвати су писали *Хрватску енциклопедију* уочи Другог светског рата. Први том је штампан 1941. године, а други и трећи 1942. године у Павелићевој усташкој држави (Ломпар 2011).

Енциклопедија Јуџославије се препознатљивим прохрватским приступом грађи, у значајној је мери и обиму кривотворила чињенице и вредности српске културе. Српски интелектуалци се одричу („самоодрицање”) српског становишта у корист југословенског. У одредници о Црњанском у *Енциклопедији Јуџославије* (Загреб, 1956, стр. 500), српски књижевник Марко Ристић пише: „Несрећни пут којим је Црњански ишао од свог анархистичко-дефетистичког стања духа до фашизма, истовремено је и пут на коме се гасио његов таленат”. Ту своју тврдњу о фашизму, Марко Ристић је поновио више пута, при чему није марио за разлоге и аргументе (он је морбидно поздравио и стрељање српских интелектуалца, без суда и закона, 1944. у Београду).

Када се 1967. појавила „Декларација о положају и називу хрватског књижевног језика” у коме су хрватски интелектуалци тражили хрватско име за свој језик, српски су одговорили „Предлогом питања за размишљање” у коме се критикује поништавање бечког и новосадског договора. Они захтевају име за хрватски језик, а Срби подсећају на лингвистичку прошлост, уместо да се исто право тражи и за српски језик.

Однос према језику је од суштинске важности за идентитет једне нације. Тешко је разумети такво багателисање сопственог језика у српској култури током последњих стотинак година. Погледајмо само историју речника српског језика. Стојан Новаковић покреће 1888. године писање *Речника српској народној и књижевној језика*. На том речнику се радило до 1953. године, тачније до Новосадског договора који уводи „српскохрватски језик”, а 1959. године штампа се први том *Речника српскохрватској књижевној и народној језика*. Право је чудо да се рад под тим именом наставља у Београду у САНУ и двадесет година од разбијања СФРЈ!

Са разбијањем СФРЈ (1991–1999) Срби готово ништа не чине да одбране идентитет српског језика. Ћирилица се потискује као и у југословенском државном искуству, а наставља се издавање *Речника српскохрватској језика* под покровитељством САНУ. Српско име из језика избацују Хрвати, Црногорци (други Црногорци задржавају српско име), муслимани (босанско-бошњачки), а само Србија наставља да ради на *Речнику српскохрватској језика* и после 1990. године.

Послејугословенско време показује да се борба против ћирилице води физички и вербално у Хрватској (у Црној Гори се намеће латиница). У Хрватској је 500.000 грађана потписало захтев за референдум о употреби ћирилице. Уставни суд је усвојио захтев Штаба за одбрану хрватског Вуковара да ћирилица није људско право, него политичко питање (*Политика*, 13. 8. 2014).

У исто време, у Србији се ништа не чини за одбрану ћириличног писма. Штавише, јављају се предлози за латинизацију писма у образовању.

Државна небрига за језик и ћирилицу. Нема сумње, једино језик има снагу објективног знака припадања културном идентитету. Када чујем и видим језик на коме говориш и пишеш, знам којој култури припадаш. Српски језик се квари, а десетвековно писмо полако нестаје. Ако се догоди да ћирилица нестане пред налетом латинице, ко ће бити одговоран у Републици Србији? Могући нестанак српске ћирилице са мапе светских писама неће бити тек нешто што ће се уклопити у сивило свакодневице, нешто што ће релативно брзо пасти у заборав. Биће то, уколико се оствари садашња пракса употребе писма, огроман културни потрес од кога ће дуго подрхтавати духовно биће Срба. Није тешко проникнути у одговор зашто ће тмурне слутње о нестанку ћирилице трајно узнемирити српски интелектуални живот. Писмо је, као кључни део језика, једна од карика без које национална култура не постоји. Српска ћирилица постоји од десетог века и уграђена је у темеље историјске самосвести Срба и њиховог колективног идентитета.

Откуда онда оволики нехај према ћирилици, данас и овде у Србији? Оставимо историју руинарања ове културне тековине онима који се баве прошлостју. И положај ћирилице у СФРЈ остављамо по страни у овој анализи, иако није занемарива ни та чињеница. Да размотримо однос према ћирилици у Србији у последњих десет година. Шта можемо да констатујемо?

Да и српски политичари учествују у овој сахрани ћирилице, доказ је странка под именом ЛДП. Она нападно користи латиницу у свим својим јавним наступима и то говори о њеном односу према српској култури и српским вредностима. Њена намера је да Србима промени писмо.

Када је овакав однос институција и организација културе у јавном прстору српског друштва, можемо претпоставити како се ћирилица истискује из приватне употребе. Примера ради, када сеоски фудбалски клуб истиче плакат на бандери на коме латиницом најављује утакмицу са клубом из суседног села, када касирка пише рачун латиницом, када у општини латиницом пишу или потписују документ, када студенти ћириличне индексе попуњавају латиницом – јасно је колико је казалька на сату културног идентитета одмакла. Приватно, човек може да користи које хоће писмо, али развијена културна свест налаже да се у комуникацији са припадницима своје културе употребљава властито писмо.

Запитајмо се који аргумент користе присталице латинизације српског писма. Један се тиче светске информатизације јавног простора. Други је повезан са претходним: притисак глобализма је огроман, а већина у свету користи латиницу. То би требало разумети као пливање на таласу модернизације. Трећи је комерцијални. Некако, рачуна се да ће употреба латинице донети већу зараду. Где? У суседним државама, некадашњим југословенским републикама? Ништа од тога. Четврти је, можда, комплекс инфериорности.

И државе су укључене у одбрану својих културних идентитета. Није посао државе само економија, војска, безбедност и материјални стандард грађана. Она постоји и због културних обавеза. А како стоје ствари у Србији, када је реч о језику и писму? Овде држава не мари пуно за јавну употребу ћириличног писма. Додуше, налаже службену употребу. А све друге облике јавне употребе препушта тржишту и вољи стваралаца и корисника у симболичком општењу. Резултате таквог односа видимо – старо српско писмо се убрзано потискује. Борба против таквог неповољног статуса ћирилице препуштена је удружењима грађана. Једно од њих *Ћирилица*, агилно предузима кампање за очување идентитетског писма, указује на забрињавајућу јавну неупотребу ћирилице, пише поруке по тротоару („Не гази ћирилицу”). Њима све похвале, али вајде нема.

Међутим, да ли је то посао удружења ентузијаста? Где је ту државна власт у култури? Где је брига државе за идентитет? Сасвим је недовољна обавеза службене употребе ћириличног писма. Оно што држава може свакако је исписивање натписа испед насеља ћирилицом и латиницом (а не само латиницом), може да законом пропише обавезу да сви емитери програма на електронским медијима половину писаног садржаја објаве ћирилицом. А тамо где је она власник, то је подразумевани захтев.

Образовни систем. Дете у култури у којој је рођено прво научи језик. Логично се поставља питање какав језик учи и које писмо сматра својим. У основним и средњим школама јавне писане информације треба писати ћирилицом. Мора се ширити свест у систему образовања о томе да је ћирилица писмо за унутрашњу комуникацију, а латиница за писање страног језика и комуникацију са културама у којима се користи латиница.

У Србији мора да се да предност ћирилици као писму којим се пишу уџбеници. Страна лексика, употреба страних речи тамо где то није неопходно, такође је показатељ односа према националном језику. У уџбеницима треба употребљавати речи из националног трезора језика. Текст уџбеника је одговоран за реализацију овако схваћеног циља примарног идентитета. Дете у сусрету са школским текстом опажа његово писмо и облик слова; оно слуша мелодију језика; памти речи; користи њихова значења. Све ове елементе језичког блага школски уџбеник треба да презентује ученицима – негде начином излагања предметног садржаја, негде експлицитним указивањем на значај језика за културни и национални развој појединца (Аврамовић 2003). Другим речима, није свеједно каквим језиком је написан уџбеник математике, као што није спорадична брига за однос према култури језика у читанкама. Да будемо прецизни у нашем ставу: однос према ћирилици и латиници једно је од незаобилазних питања односа према култури језика.

Одрицање од српског језика у уџбенику *Српски језик и култура љовора* за 8. разред основне школе (Кликовац 2010) обављено је реафирмацијом српскохрватског језика. Тако, тврди се да је с/х народни језик и да је то лингвистички појам (а не политички, везан за југословенску државу), да је термин с/х традиционалан (а не везан за идеологију југословенства) и да су српски, хрватски и бошњачки признати за књижевне језике.

Дакле, у школским уџбеницима откривамо небригу за језик као стуб националног идентитета и традицијских вредности.

Треба испитати и како се пишу обавештења и васпитне поруке по школама; којим писмом се штампају разна наставна средства за предшколски и основношколски узраст. А ево како то изгледа на универзитету. Срђан Стојановић, декан приватног Фармацеутског факултета, истуреног одељења у Новом Саду, донео је одлуку да се настава изводи претежно на латиничном писму. Ову одлуку образлаже „повећаним бројем уписаних студената из БиХ и Хрватске којима није лако читање ћирилице, а да је општи циљ факултета јачање на регионалном плану”. (Приватни факултет у Новом Саду забранио употребу ћирилице, НСПМ 9. 8. 2014.). Већег културног самопонижавања нема.

Медији – јавна небрига за писмо. Јавна употреба латинице је скоро потпуна. Дневне новине (16 у Србији, са просеком од 800.000 продатих примерака) на киосцима наших градова су углавном штампане латиницом. Неколико изузетака квари једнобојну слику. Недељници и месечници такође се у већини случајева штампају латиницом. Зна ли неко одговор на питање зашто се дневне новине у Србији штампају латиницом.

Форсирање латинице у дневном листу *Блиц* је изванредан пример за ширење латинице у српској култури. Поред латиничног штампања дневних новина, овај лист објављује и дела српских књижевника на латиничном писму. Уз суботњи број додаје се и књига Андрића или Црњанског на латиничном писму. И не само књига. Штампа се и посебан лист *Хиландар* на латиници. Тај угаони камен српске писмености тако се преводи на латинично писмо. Преко тог писма се чита о Хиландарским конацима, о фрескама Саборне хиландарске цркве. Елементарна национална култура би уз поштовање традиције налагала да се тај листић (а и новине) штампа ћирилицом.

Све телевизије, изузев јавног сервиса (РТС), користе латинично писмо у текстуалним деловима својих програма и филмовима са титловима на српском језику. У том погледу предњаче приватне телевизије Пинк и Б92. Међутим, изненађује да им друштво прави и телевизија Студио Б која се финансира из буџета Града Београда.

Дакле, српски медији су углавном у власти латиничног писма.

Ако бисмо анализирали програмске садржаје, морали бисмо се упитати зашто се неке емисије које припадају народној и забавној култури, као што

су фолк певање и играње, објављују латиничким писмом. Ради се о култури која није намењена елити па да од ње имају користи и припадници других, суседних култура. Сви концерти, ЦД-и, сви плакати по зидовима и тарабама наших градова о солистичким и другим концертима, користе латиницу. Тако забава за народ одузима народу његово аутентично писмо и нуди му преузимање латинице.

Овде треба ставити једну ограду у односу на медије. Када приватна телевизија рекламира нове ЦД-е фолк певачица и певача, она преузима продукцију других индустрија културе. У том погледу није одговорна за прекомерну употребу латинице. Али тамо где ствара свој програм, као што је Национални дневник, забавне, спортске и друге емисије, свакако јесте.

Уићрнула српска јавносћ. Да ли живимо у држави са демократским установама? Да. Да ли смо окружени плуралистичким, слободним, полемичким штампаним и нарочито електронским медијима? Не. Откуда то? На једној страни политичка борба странака за власт у држави Србији, а на другој нестајање разлика у ставовим и погледима у медијској јавности на кључна национална и државна питања. Јавно мишљење постаје све више конвергентно, а очекивало би се да се разграњава и обогаћује идејама, схватањима, уверењима. Где је демократија тамо је, како је давно запазио Токвил, „друштво узбуркано”. Морам се упитати: *Има ли уојишће дебашне јавносћи у нашој Рејублици?* (да не идемо тако далеко и задиремо у питање: *Има ли критичке јавносћи?*) Шта се то дешава? Србија пролази кроз озбиљна државна и национална искушења, суочава се са крупним привредним и политичким проблемима, а Срби занемели, увукли се у себе, ћуте и гледају летње забаве и тривијална ћаскања оних који опширно говоре о небитном на електронским медијима. Можда и говоре приватно, можда би хтели умни и образовани да кажу јавно шта мисле о проблемима Србије, али њих нема, нема их као да не постоје. Као да Србија нема мислеће људе! Наравно, нису сви лингвисти равнодушни (Ковачевић М. 2011, 2013).

До сада је било речи о медијима који форсирају латиницу. Тренутак је да се окренемо високом производу културе – књижевности и науци. Ако неко треба да чува национално писмо, то је књижевност. Али и ту Србија мора да покаже своје наопако лице. Нека неко само изброји наслове у књижарском излогу, па ће се уверити да наши издавачи углавном користе латиницу за објављивање књижевних и научних дела. Има код нас издавача који своје књиге штампају искључиво на латиничном писму. Да ли је то одлука издавача или аутора, није доступно јавности, али без обзира на доносиоца одлуке о употреби писма, имамо пред собом тешко разумљиво (не)културно понашање. Каква је то национална и културна свест припадника елитне културе да се одричу такве вредности као што је ћирилично писмо? Зна ли неко одговор?

Закључак. Ко ће бити одговоран за могућн нестанак ћирилице? Сигурно, онај део интелектуалне елите који форсира латиницу у штампаним и електронским медијима, они књижевници и научници који пишу латиницом своја дела и други Срби који их следе. Међутим, највећа одговорност пада на прошле и садашње културне политике српске државе. Ко може да објасни овакву небригу државе за своју велику културну вредност? Она једино има инструменте да обавезе медије, издаваче, оглашиваче и друге, да у високом проценту корисете ћирилицу.

Сви анализирани чиниоци потискивања идентитета српског језика и писма морају се класификовати на оне који имају објективну снагу утицаја и на оне који су у домену националне политичке и културне елите (ствараоци јавног мишљења и доносиоци одлука). Другим речима, борба за идентитет српског језика одвија се на три плана.

На које социокултурне и политичке чиниоце српски субјект не може или може минимално да утиче када је у питању српски језик и писмо? То су без сумње – процес глобализације, интернет мрежа и сајбер култура, југословенско наслеђе као споменик прошлости.

На које чиниоце угрожавања идентитета српског језика и писма може српски субјект да утиче? То су државне установе и елита власти, а на другом месту образовни систем. Доношење закона о употреби ћириличног писма.

На које факторе одбране језичког идентитета можемо да утичемо у Републици Србији? На медије и критичку јавност.

Идентитет језика није просто дат, за њега се морамо борити. У тој борби на располагању су државна моћ која је заснована на демократски добијеном мандату, снази аргумента, научној заједници и субјективној јавној свести о значају језика и писма за национални идентитет.

Предлој: Законска обавеза да користи ћирилично писмо

Пракса, која личи на произвољност, а не на поштовање уставних норми и српских идентитетских вредности, мора да се напусти из следећих разлога.

1. Правни аргумент. Ћирилица је уставна категорија. У члану 10. Устава Републике Србије употреба језика и писма се уређује на следећи начин: „У Републици Србији у службеној употреби су српски језик и ћирилично писмо”.

2. Традицијски аргумент. Ћирилица је као писани облик српског језика, поред православне религије, темељна културна идентитетска вредност. Подсећам да је Мирослављево јевађеље, најстарији споменик српске писмености, први ћирилички текст објављен 1192. дакле у 12. веку. Латиница постаје примарно и једино писмо српског језика почетком 20. века, тачније 1915. године, када су окупационе аустројске власти забраниле употребу ћирилице.

3. Културни аргумент: Језик и писмо су стуб националног идентитета. Кроз језик и писмо проговара културно наслеђе а истовремено је медиј савременог стваралаштва. Језиком и писмом чува се национална свест.

4. Образовни аргумент: Апсурдно је да установе које се баве проучавањем васпитања и образовања промовишу писмо које тенденцијски поништава традицију дугу девет векова.

5. Финансијски аргумент: Публикације штампане латиницом могу се нешто више опорезовати, а публикације штампане средствима из буџета Републике Србије су обавезне на примену ћириличног писма. То значи да се користи новац државе за подривање оних вредности које та држава штити у свом Уставу.

6. Демократски аргумент: Свака институција има своје норме и правила које „играчи улога” морају да поштују уколико желе да она успешно функционише. Појединци своје личне вредности могу да остваре на приватан начин и изван институције. У том контексту, ниско вредновање сопствених колективних (националних) вредности, или осећај nelaгоде због припадности малој култури, ирелевантни су за институционални живот сваке заједнице. А то значи да се појединачне вредности не могу наметати институционалним вредностима.

ЛИТЕРАТУРА

Аврамовић 2003: З. Аврамовић, *Држава и образовање*, Београд: Институт за педагошка истраживања.

Аврамовић 2006: З. Аврамовић, *Култура*, Београд: Завод за уџбенике.

Аврамовић 2013: З. Аврамовић, *Родољубци и родомрци*, Београд: Службени гласник.

Данилевски 1994: Н. Данилевски, *Русија и Европа*, Београд: Службени лист СРЈ.

Деретић 1996: Ј. Деретић, *Историја српске књижевности*, Београд: Нолит.

Ћосић 2005: П. Ћосић, *Утицај нових средстава комуникације на српски језик*, Нови Сад: Језик данас.

Ивић 1986: П. Ивић, *Српски народ и његов језик*, Београд: СКЗ.

Ковић 1998: М. Ковић, *Национални идентитет и суверенитет у Југоисточној Европи*, Београд: Историјски институт САНУ.

Ломпар 2011: М. Ломпар, *Дух самојорицања*, Нови Сад: Орфеус.

Ковачевић, Шћепановић 2011: М. Ковачевић, М. Шћепановић, *Српски језик у вртлогу глобализације*, Подгорица: Матица српска у Црној Гори.

Ковачевић 2013: М. Ковачевић, *У одбрану српске ћирилице*, Пале: Просвјета.

Милосављевић 2007: П. Милосављевић, *Идеје југословенства и српска мисао*, Ваљево.

Слово о српском језику, 1998, Београд: СКЗ.

Marshall 2004: D. Marshall, *New Media Cultures*, London: Hadder Arnold.

Smit 1998: A. Smit, *Nacionalni identitet*, Beograd: XX век.

Zoran M. Avramović
The Institute for Educational Research
Belgrade

FIGHT FOR THE SERBIAN LANGUAGE IDENTITY

Summary: In the paper we analyse the social, media and political and cultural facts which endanger the usage and the future of the Cyrillic alphabet. The concept of the language identity is defined by the following six elements: the language name, dialects, vocabulary, spelling, grammar, writing system. In the second part of the paper, we consider the factors of denying the value of Cyrillic: globalisation, internet cultures, Yugoslav cultural and linguistic legacy, and the states negligence for the usage of the alphabet and language, educational system, media, absence of the critical thinking. In the conclusion we give arguments for the defence of Cyrillic as the cultural legacy eight century old.

Key words: the Serbian language, Cyrillic, cultural value, endangering factors for the Cyrillic.

Јелица Р. Стојановић
Филозофски факултет у Никшићу
Студијски програм за српски језик
и књижевност

УДК: 316.7(=163.41)
003.349(091)
811.163.41'272:316.75

ЗНАЧАЈ ЋИРИЛИЦЕ ЗА КОНТИНУИТЕТ И ИДЕНТИТЕТ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КУЛТУРЕ

Апстракт: Циљ нашег рада је да представимо континуитет и значај ћирилице за идентитет српског језика, књижевности, културе, духовности, писма и писмености, те да укажемо на историјске моменте који нијесу били наклоњени очувању ћирилице.

Кључне ријечи: ћирилица, очување, забрана, српски језик, континуитет, идентитет, именовање.

1. Шта је представљала ћирилица за Србе и српску историју кроз вјекове, и што би требало да представља и данас (ако јој схватамо значај) говоре како ријечи оних који су радили на њеном потискивању и(ли) уништавању, као симболу српства и показатељу богатог историјског наслеђа, тако и оних који су је бранили и штитили. Илустроваћемо то помоћу два примјера.

Генерал Саркотић, као представник војних власти у БиХ за вријеме Првог свјетског рата значај ћирилице за српску историју, културу, идентитет, схватио је и изразио боље од нас самих. Саркотићеве су ријечи: „treba Srbima ćirilicu kao borbeno sredstvo učiniti neupotrebljivim”, односно, потребно је „da ćirilicu uklonimo iz javnog života i oduzmemo joj srpski nacionalni karakter”. „I pošto je 'po shvatanju južnoslovenskih naroda ćirilčko pismo izraz srpskog jezika', onda je i ćirilica veleizdajnička pa zato mora biti protjerana”. Korbatin je predlagao da za onoga ko se ogriješi o zabranu ćirilice predvidi novčana kazna u iznosu od 50 do 1000 kuna” (Okuka 2006: 96, 97).

На другој страни, такође за вријеме Првог свјетског рата, забрањена је 1916. године употреба ћирилице у Црној Гори. У војној команди у Даниловграду, 19. октобра 1916. године, 14 учитеља подношењем отказа на службу, побунило се због укидања ћирилице у школама и увођења латинице, која је наметана напоредо са хрватским школским програмима, уџбеницама, чак и учитељима, који су довођени из Хрватске и БиХ. Учители су због побуне убрзо ухапшени и стављени пред војни суд. Једно од њихових образложења, за непристајање на учитељску службу без ћирилице, гласило је: „Ћирилица

је српска историја – артерија, аорта српског национализма, а ми смо спремни да будмо српски учитељи и нећемо да будемо анационални... Ћирилицом су исписани сви културни трагови нашег народа, а не представити националну историју значило би одрећи се прошлости, садашњости и будућности” (Радоњић 2000: 9 према Матовић 2011: 34).

2. Историјски континуитет ћирилице на српском језичком простору може се пратити кроз вјекове. Од мисије светих Ћирила и Методија почиње и тече велика, континуирана, препознатљива и обоготворена, христјанизована словенска писменост. Срби су знатни и значајни насљедници ћирилометодијевске мисије, традиције и мисли, удио српског језика у старословенском је велики, српска редакција старословенског језика једна је од најстаријих, најпрепознатљивијих, утемељених и веома богатих.¹

Ћирилица, као старословенско насљеђе и српског језика, остала је везивна нит српског језика кроз вјекове на широком простору докле је допирала.

Подручје распрострања и присуства ћирилице обухватало је све земље које су у раном средњем вијеку икад потпадале под српску државу (и писменост). Ћирилицом се писало и у Рашкој, и у Зети, Хуму, у цијелој Босни,² и у приморју (у великој мјери) све до доњег тока Цетине. Ћирилицом се писало и у Дубровнику,³ Далмацији; Славонији;⁴ ћирилица је била дипломатско писмо

---

¹ *Маријино јеванђеље*, старословенски споменик писан глагољцом негдје крајем 10. и почетком 11. вијека, настало је, судећи према неким српским језичким цртама које садржи, на српском језичком простору. То би говорило у прилог веома раном настанку српске редакције старословенског језика (Грковић-Мејџор 2011: 46).

² „Босански фрањевци су дуго одбијали да штампају своја дела латиницом, понављајући речи фра И. Бандулавића да је тешко писати домаће речи латиничким словима и посебно ‘трудно’ јасно изговорити неки глас означен са више словних знакова. У филолошком приручнику (*Начин добар за њисаји наше домаће ричи латинскимли слови*) каже се да се појединачни латински знак или група знакова ‘гласи (изговара) осетно (јасно) каконо и (одговарајући) ћирилски или сербски гласи’. То недвосмислено показује да је тада ћирилица била општепознато писмо. Занимљиво је да аутор ове језичке расправе поистовећује термине ‘ћирилски и српски’, одосно појам ћирилично писмо и појам српски језик на исти начин као што су чинили и стари Дубровчани” (Летић 2012: 140).

³ „Ћирилица је такођер од памтивека у великом поштовању и употреби била и код словенских и босанско-херцеговачких католика и мухамедоваца. Ови потоњи употребљавали су је редовно у својој међусобној кореспонденцији и у кореспонденцији са крајишким аустријским и другим заповедницима – па је налазимо и на мухамединским надгробним споменицима. А католички фратри, већ од 16. века, почињу штампати своје књиге за римокатолике по Херцеговини, Босни и Славонији српским језиком и ћирилицом, коју изричито називају и српским писмом... У Славонији, међу римокатолицима, почела је да истискује ћирилицу – латиница тек од другог деценија 18. века, када су почели у њу долазити световни свештеници и калуђери римски из Хрватске, ну ми имамо податке, да су се фрањевци томе опирали и у четвртм деценију тога века” (Грујић, у: Милосављевић 2002: 417).

⁴ „Колендић наводи један његов (Ивана Бундулића, истакла Ј. С.) запис на италијанском о ‘српској’ књизи у Дубровнику: ‘У једној српској књизи, гдје су посланице и јеванђеља, што се српски читају преко цијеле године, чита се на концу, српски ово’” Колендић 1964, у: Летић

турског, угарског и румунског двора (Ивић 2001: 135, 139).⁵ Присуство и углед ћирилице били су велики, не само на Балканском полуострву већ и у цијелој Европи, нарочито од 15. до 17. вијека, а може се рећи, чак и до 19. вијека, од када почиње неповољан период по статус ћирилице.

3. Ћирилица се кроз историју на просторима докле је допирао утицај српског језика и, преко њега, писма, често називала српско писмо. То је уобичајен назив на штокавском подручју, а и у окружењу, уколико се писмо именовало (и тиме назив прецизирао, у односу на, нпр., руску, бугарску... ћирилицу, односно ћирилицу неког другог језика). За то имамо сакупљених и објављених близу сто примјера (са простора Рашке, Зете, Боке, Хума, Босне, Дубровника, Славоније, Цавтата, Задра, на млетачком, аустријском, турском... двору; у Ватикану, у записима Енглеца, Француза... Тако је, наравно, и на просторима Црне Горе (о именовану језика у старој писаној споменичкој грађи детаљније: Стојановић 2012).

Веома рано појављује се и штампа за српску ћирилицу („србски карактери”, како је често називају, уколико је нешто штампано српским језиком). Најстарија српска књига штампана ћирилицом, *Окѣиоих ѣрвоѣласник* (1494/1495), из Црнојевића штампарије, само је 2–3 године млађи од најстарије ћириличне књиге, штампане у Кракову, гдје је почев од 1491. г. Швајполт Фиола, родом Њемац, штампао рускословенске књиге. Након ове, отварале су се штампарије у којима су штампане књиге на српском језику и ћирилицом на разним мјестима. Тураћ Црнојевић за свој подухват каже: „видѣћи како су цркве остале без светих књига... подстакнут Светим Духом... саставих форме” заједно са „смерним свештеником монахом Макаријем од Црне Горе” (који је први ћирилички штампар на јужнословенском простору). Штампарија је радила 1493–1496. године, из ње је изашло пет књига. За српско штампарство веома је значајан продужетак рада Вуковића штампаријом у Млечима. Божидар Вуковић Подгоричанин, „отачаством од града званог Подгорица”, оснивач је и власник најзначајније српске штампарије у 16. вијеку („најважнији и главни

2012: 139)..., а „Дубровчанин дум Никола Фиоровић је 1601. ’својом руком, српскијем словима’ написао свој тестамент с образложењем ’да се боље разумије’” (Исто: 72).

⁵ „Углед ћирилице био је увек врло велики, на целом Балканском полуострву и далеко преко његових граница, а највећи беше од 15. до 17. века, те из тог доба сретамо доста историјских споменика ћирилицом писаних и по јужним и источним крајевима Хрватске. Тако ћирилицом пишу кнезови Нелепићи, Таловци, Иван (Анж) Франкопан, Кеглевићи; а у најновије доба научно је установљено, да је Никола Јуришић увек само ћирилицом потписивао се, па и на званичним државним актима, из чега се врло вероватно изводи, да он другог писма ни познавао није. Но, у северозападним крајевима хрватским, где није могао допрети утицај српски, није се ни ћирилица никад употребљавала, све до доласка Срба у те крајеве; а када се Срби и туда населише, они су и даље ћирилицу као своје народно и црквено писмо употребљавали; – исто онако као и на старим огњиштима својим” (Грујић, у: Милосављевић 2002: 417).

за српски језик”, како га квалификује његов син Вићенцо), која је у Венецији радила под њим у распону од 20 година (1519–1521; 1536–1539). Божидар се служио и латинским именом Дионизио, више пута се идентификује као „Дионисије Србин” („*Dionixio servo*”), „од српске нације” и сл. (Пешикан 1994: 80). Године 1521. записује да је, видећи како други народи штампају своја „писанија” пожелио да штампа „и наша српска, а такође и бугарска” слова (Јовановић 1994: 53).⁶

Вићенцо Вуковић, син је и наслједник знаменитог штампара Божидара Вуковића. Настављајући и наслјеђујући уводне дјелове у књигама свог оца, понавља жељу да „у крајевима Србије и Рашке и другим крајевима који су потчињени опаком Турчину”, надомјести оно што су уништили и разграбили Смаилћани” (Пешикан 1994: 85). Вићенцо Вуковић, са ортаком, „тражи искључиву дозволу да штампа књиге језиком и словима српским (*in lingua et caractere serviano*) ради опште добробити народа и језика српског (*della nation et lingua serviana*)”, (Јовановић 1994: 53). Добио је право штампања српских књига за 25 година; 1542. године уговара продају 32 књиге „српске штампе” (*stampe serviane*) у Шибенику (Пешикан 1994: 84). У молби, на основу које су Млечани дали њему и његовом ортаку дозволу и привилегију за штампање, истиче се „да је српска нација онако уништена у поплави невјерника”, да ће се књиге штампати „ради свеопште добробити српске нације и језика, као и ради нарастања хришћанске вјере”, а такође каже и да књиге треба „хришћане српског језика да очувају у вјери”, а не да их преобрате (Пешикан 1994: 85). Такође се и у записима кардинала Гиљерма Сирлета (а и код других католичких великодостојника), који се помиње као „заштитник српског језика” и „заштитник Срба”, „Вићенцо помиње као ’Ђовани Вићенцо Србин’ или ’споменути Србин’” (Пешикан 1994: 83).⁷

У документима везаним за дјелатност штампарије Вуковића на више мјеста се њене књиге и документа називају изричито српским, као и што за

---

⁶ Кроз све Божидарове штампане предговоре, поред духовних мотива, провијава свијест о великом злу које је нашло српски народ и његову цркву падом под Турке, трудећи се да то поправи. Често је наводио да је у „великој тузи и жалости” „у туђој земљи”, са жељом да буде погребен у зетској Светој Гори, на Старчевој горици, изражавајући жељу у првом тестаменту, да се штампарија преда „манастирима на Скадарском језеру”. У првом тестаменту такође стоји да, ако у њега и његовог брата не буде мушких наследника, у Св. Ђорђу венецијанском (грчком), буде један српски поп, „ако се не нађе Србин поп, нека се постави грчки поп”, који ће обављати наручене помене (Пешикан 1994: 80–81).

⁷ „За Србе и српски простор, Вићенца је везао и један посебан, помало бизаран мотив: опсесивно везање свог порекла за српске деспоте. То, истина, не помиње у молби за лиценцу коју је са Де Скиом поднео 1546, али већ у предговорној епистоли исте године свога оца Божидара Вуковића назива потомком ’славнога Вука Деспота и Бранка Вуковића и Стефана деспота’... Ту лозу ’благочасних владавић Српске земље’ води све до Константина Великог, јер тако стоји ’у писму од ројства краљев и цесаров српских’” (Пешикан 1994: 85).

тестамент Ђурђа Црнојевића стоји да је „*ћисан и ѿоћћисан српским језиком и српским словима*” (Милошевић 1994).

Веома је значајна и штампарија Которанина Јеролима Загуровића (штампа пара српскословенских књига у Венецији 1569–1570). Загуровићи су били истакнута которска (католичка) породица. *Псалтир*, штампан 1569. године, прва је књига Которанина Јеролима Загуровића, а у поговору стоји: „аз грешни мењши од свих чловецех Јеролим Загуровић, властелин од града Котора... штампа сију књигу... Псалтир по грческому језику, а по српскому језику Пев'ц', списана 7070. године (Јаков, штампар)” (Стојановић 1982: 210–211).

Такође је и прва књига, „коју је један Дубровчанин издао на народном језику била ћирилична а не латинична” (Чурчић 1994: 20). Књига *Молићвеник Блажене Госиође* настала је у венецијанској штампарији Ђорђа Русконија (завршена је 1. и 2. августа 1512. године), у издању Дубровчанина Фрање Раткова Мицаловића. Скраћено је названа *Молићвеником* (Чурчић 1994: 20). Дакле, прва књига коју је један Дубровчанин издао на народном језику била је ћирилична. Милан Решетар ју је издао под називом *Српски молићвеник*, и за њу каже да „има ту велику предност да је српска по језику (тј. народном), док су обје Црнојевићеве књиге на чисто црквенословенском (Решетар – Ђанели 1938: 7–8). У документу везаном за *Молићвеник* каже се да је штампана „словима и наречјем српским” (*stampadis in littera et idomate serviano*), штокавским-ијекавским дубровачким нарјечјем, а дато је двојици „Талијанаца да доведу у Дубровник мајсторе за српски језик и српска слова” (*pro imprimendes nonnullis libris in lingua serviana*) (Чурчић 1994: 20).

Као што се види из разних докумената, писмо и језик ових штампаних издања квалификовани су као српски језик и српско писмо.

4. Ћирилица је кроз вјекове, нарочито у посљедњим вјековима, често, као „непожељна”, забрањивана, протјеривана и уништавана.

4.1. Многи моћници су схватили колики значај има ћирилица код Срба па су је у остварењу својих циљева или забрањивали, или су, пак, схватајући њену важност код православног народа, помоћу ћирилице (и књига штампаних ћирилицом), покушавали да придобију и приволе цркву и народ за унијаћење. Штампарија коју оснива Швајполт Фиола, родом Њемац, била је прва окренута православној свијету (Чурчић 1994: 14). Књиге штампане у Кракову, имале су руски предложак, са јужнословенским траговима. Понајвише тих књига доспјело је у Русију, али их је стигло и међу Србе. Због штампања ћириличних књига католичка инквизиција оптужила је Фиолу, па је он новембра 1491. године ухапшен. Истовремено, није била дозвољена продаја ћириличних књига у Кракову (а ово је једна у низу забрана ћирилице) (Чурчић 1994: 15). „Католичке ћириличке књиге представљају важне споменике за историју штокавског наречја у пределима одакле су њихови писци, као и за историју

употребе ћирилице... Разуме се, ова оцена се мења кад је у питању стављање ћирилице у службу експанзије, унијаћења и католичења православаца” (Чурчић 1994: 23). За разлику од католичког, „протестантско ћирилично штампарство имало је само епизодну улогу”. Примож Трубар је покушао да нађе сараднике међу Србима, који би преводили протестантске књиге штампане ћирилицом за Србе и Бугаре. „Не нашавши сараднике међу Србима, Трубар је оставио да и ћириличке књиге припремају Стефан Конзул и Антон Далмата, преводиоци глагољичких књига...” (Чурчић 1994: 23).

Многи владари су у различитом епохама покушавали да забране употребу ћирилице Србима. Српску ћирилицу су забрањивали Марија Терезија, Фрањо Јосиф, Бењамин Калај, Анте Павелић и други (видјети: Стојановић 2012). Забране симбола српског националног идентитета, у првом реду ћирилице, од старне Аустроугарске, претходиле су скоро 150. година Првом свјетском рату и атентату на Франца Фердинанда. За вријеме Првог свјетског рата добијају на интензитету и бескрупулозности. У вријеме Првог светског рата ћирилица је била званично забрањена у Хрватској, БиХ, Црној Гори и у Србији.

4.2. Земаљска влада у Хрватској укинула је учење ћирилице у основним школама почетком октобра 1914. године.⁸ Хрватски сабор је 13. октобра 1914. године донио одлуку о забрани ћирилице у Хрватској.

Забрана о употреби ћирилице пренесена је и на Босну и Херцеговину. Наредбу је донијела Земаљска влада за Босну и Херцеговину (*Glasnik zakona i naredba za Bosnu i Hercegovinu*, XLIX, 11. novembar 1915. godine): Dana 10. novembra 1915. izdata je *Naredba Zemaljske vlade u Sarajevu o upotrebi ćirilice*. U njoj se, između ostalog, kaže: a) ’Sve bosanskohercegovačke vlasti: uredi i zavodi upotrebljivaće u pisanom srpsko-hrvatskom saobraćaju samo latinicu’; b) ’U svim zemaljskim nastavnim zavodima sa srpsko-hrvatskim nastavnim jezikom, upotrebljivaće se samo latinica’; c) ’Knjige u narodnim osnovnim školama štampane ćirilicom, imaju se odmah zamijeniti knjigama štampanim latinicom’; d) Učenici srpsko-pravoslavne vjere prvog razreda ’odmah moraju da prestanu da uče ćirilicu’. Učenici ćirilicu mogu ’upotrebljavati samo u nastavama vjeronauke, a učenje toga pisma prepušta se nastavnicima vjeronauke’” (Okuka 2006: 98).⁹

⁸ „Prve mjere koje su preduzete u Monarhiji nakon izbijanja rata bile su potiskivanje ćirilice iz javne upotrebe. Tako je već 3. oktobra 1914. Zemaljska vlada u Hrvatskoj ukinula učenje ćirilice u javnim osnovnim školama... Novom naredbom Vlade od 3. januara 1915. u Hrvatskoj je ćirilica ukinuta i u radu administracija” (Okuka 2006: 95).

⁹ Код Окуке даље налазимо: „Događaji su dobili svoje ubrzanje osobito sa smjenom u zemaljskoj vlasti Bosne i Hercegovine. Na mjesto Počoreka za poglavara Zemlje došao je general Stjepan Sarkotić, a za njegovog zamjenika dr Nikola Mandić, koji je kasnije bio predsjednik Vlade Nezavisne Države Hrvatske. Obojica su bili potpuno odani Beču i obojica su se zauzeli za isključivi stav prema Srbima i ćirilici... General Sarkotić i ministar rata Korbatin bili su uporni u nastojanju da ubijede Beč o potrebi zabrane ćirilice u Bosni i Hercegovini. Korbatin je u septembru 1915. tražio da se zabrani ne samo ćirilica nego i dalja upotreba naziva *srpsko-hrvatski* te da se ponovo uvede raniji naziv zemaljski jezik. Za njega je naziv srpski, u bilo kojem obliku i bilo kojoj kombinaciji

Прогон и забрана ћирилице пренијела се и на Србију и Црну Гору. У документу (на њемачком језику, који овдје дајемо у преводу на српски) о укидању ћирилице на простору Србије стоји:

„К. у. к. (Царски и краљевски) Војни генерални гувернманат у Србији
Одељ. 8 бр. 597 Рес. 1916.
Предмет: Укидање Ћирилице
За Београд, 12. јун 1916.

АОК (Армијска Врховна Команда) намерава да овим у потпуности укине модерну Ћирилицу у службеном и јавном животу у Војном генералном гувернманату у Србији, евентуално већ од 1. јануара 1917. године. Од почетка нове школске године ће се, отуда, у свим школама учити једино Латиница.

Старословенско црквено писмо у Православној цркви и православној веронауци ће се, на супрот томе, као што је и досад било уређено обавезно задржати.

Окружне команде и мостобранска команда Београд имају до 15 октобра ове године извести о томе, да ли је укидање модерне Ћирилице до наведеног рока, с обзиром на прилике у земљи, практично изводљиво, као и да ли би са политичке тачке гледишта, у погледу расположења становништва, то било прикладно.

Упућује се свим окружним командама, мостобранској команди Београд и окружној команди Београда-града. У име гувернмана: Потпис...”¹⁰

Нова власт је мијењала и ћириличне натписе и називе улица (чак и неких градова): „Берлински Тагблат’ јавља да су улице у Смедереву добиле друге, немачке називе, као Гетеова улица, Штетинска улица, Бранденбуршка улица, итд.” (*Српски гласник* 1916/2: 2); хотел „Пошта” прије се звао „Србија” (*Велика Србија*, бр. 29: 2); Хотел Солун у непосредној близини жељезничке станице добија нови назив „Hotel Wien” (*Beogradske novine*, 23. јануар 1917, бр. 41: 4).

Много је потресних свједочења о укидању ћирилице. У биљешкама Луке Лазаревића¹¹ читамо: „Нема више ћирилице. Мржња према Србима и свему што је српско одредила је Аустријанце да одмах, чим су ушли у Београд, збришу ћирилицу. Нигде се није трпео никакав натпис, никаква фирма. Наређено је да се излупају све плоче на којима су исписана била имена улица варошких. Са зграде Универзитета скинут је натпис ’Миша Анастасијевић свом Отечеству’.

употријебљен, *veleizdajnički*. I pošto je ’po shvatanju južnoslovenskih naroda ćirilčko pismo izraz srpskog jezika’, onda je i ćirilica veleizdajnička pa zato mora biti protjerana. Korbatin je predlagao da se za onoga ko se ogriješi o zabranu ćirilice predvidi novčana kazna u iznosu od 50 do 1000 kuna” (Okuka 2006: 96, 97).

¹⁰ Документ о укидању ћирилице налази се у: Архив Србије, фонд Војни генерални гуверман Србије 1915–1918, Политичко одељење – 8, свеска II, документ 38, скраћено Архив Србије, фонд ВГГ 1915–1918, ПО – 8, св. II, 38.

¹¹ Лука Лазаревић (1857–1936), историчар и филолог, професор и директор у гимназијама у Србији, председник српског Удружења наставника, аутор више књига, објавио је своје записе 1919. године, непосредно након рата (према: Гордана Илић Марковић).

Све трговачке фирме морале су бити замењене другим, латиницом исписаним. [...] Ко је имао, с улице, на својој кући какав год натпис ћирилицом, морао га је уништити.

Пели су се на врх зграде Русије, да би уништили натпис на њој...

Латиница у канцеларијама, у школама, на пошти и телеграфу – свуда. Нигде се не прима никакав напис ћирилицом. Посмртне листе штампане су латиницом..." (Лазаревић 2010: 127).

Након окупације Црне Горе 1916. године, аустријска власт, наредбом генералног гувернера Виктора Вебера (Бр. Е 1873 ex 16. Ž. К.) од 18. септембра 1916. године (према: Брајовић 2005: 171), забрањује употребу ћирилице у школама, установама и поштанском саобраћају, а из школских програма искључује народне епске и патриотске пјесме, као и предмет Српска историја (Матовић 2014: 26). Школска документација, јавна преписка, са незнатним изузецима, одвија се на латиници: латиницом су писана школска свједочанства, школски програми, прављени разни спискови, издавана акта; чак се и црквена кореспонденција одвија на латиници.

Однос према српском језику и ћирилици нашао је посебну примјену у школском систему. У школама је забрањена ћирилица. Поред коришћења латинице, постало је обавезно учење њемачког и мађарског језика. Наставнички кадар је замијењен, у понеким случајевима чак аустроугарским подофицирима (капларима), (Радојевић – Димић 2014: 199).

Поштански саобраћај такође је био обавезан на латиници. О томе у *Vjesniku naredaba*, за Црну Гору, налазимо: „Припушта се само употреба њемачког, мађарског, бугарског, турског и француског језика. Писмена натписа морају бити њемачка или латиницом (*Vjesnik naredaba* од маја 1917. године гледе припуштања рођанског промета. Тачка 6, стр. 14). И у Србији је учињено исто, са закључком: забрањује се употреба ћирилице (*Beogradske novine* 1916: 3). У отварању школа и организовању школског система, окупатор се такође трудио да ништа не препусти случају и све стави у службу аустроугарске политике.

„Школски систем који је постојао у Гувернману разрађен је у документу *Основни принципи за оснивање основних и средњих школа у окупираној области Србије*, у коме су прецизно одређени наставни програм, састав наставног особља и наставни језик... Наставним програмом употреба ћирилице била је забрањена, што је изазвало оскудицу уџбеника јер се чак ни српски уџбеници из Војводине, писани ћирилицом и одобрени на подручју Монархије, нису допуштали у Србији” (Радић – Исић 2014: 87).

На исти начин, као према српској школи, манифестовао се однос окупатора и према српској књижи. У чланку *Српска књига* Лука Лазаревића пише: „Српска књига. Српска књига била је окупаторским властима опасна исто тако као и ватрено оружје. Још првих дана по уласку њихову у Београд, све су књижарске радње затворене. По добивеној концесији, могао је један

по једна књиџар отворити радњу, али је морао одмах поднети тачан списак књига које има у радњи. Комисије су прегледале књигу по књигу. Све српске књиге, све ћирилицом штампане, однесене су. Ваљда се и оне рачунају у ратни плен. Изреком је забрањено било књиџарима да иједну књигу, ћирилицом написану, држе у излогу” (Лазаревић 2010: 74).

Тако је и са штампаријама: „Затворене су одмах све штампарске радње. Државна штампарија опљачкана је до последње стварчице... Сва ћирилична слова из свију штампарија су уништена” (Лазаревић 2010: 75).

Тако је било и у Црној Гори. За основне школе прописан је нови програм, који је ступио на снагу 1916/17. године.¹² По овом програму уведена је латиница у школама, а из програма је одстрањено све што се односило на Србију, историја, јуначке и друге патриотске пјесме (Ракочевић 1997: 251).

Спаљивање српских књига није потпуно ново у овом посљедњем рату, српске књиге су спаљиване и у Првом свјетском рату: „У Велесу уколико су старији и озбиљнији људи били резервисани и мало одушевљени доласком Бугара, у толико је одушевљенија младеж, нарочито дечурлија. Иницијативом дечурлије, а подстрекавањем бугарских власти одржан је митинг пред зградом среских власти у Велесу. На митинг је сваки донео српске уџбенике и књиге које је имао, и после неколико одушевљених говора противу Србије и српског режима у Македонији, почело је паљење српских књига. Почетак је дао, кажу ’околински начелник’ који је митинг и отворио подужим говором. По целом Велесу тога дана носиле су се српске књиге и палиле, с повицима погрде на адресу Срба” (*Српски гласник* 1916/24: 1).

4.3. Ни након Првог свјетског рата није било сасвим мирно вријеме што се тиче односа према ћирилици. У Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца појављује се идеја о прихватању латинице и „жртвовању” ћирилица (Скерлић, краљ Александар) као нека врста компромиса (којим је требало Срби да изгубе и своје вјековно писмо: ћирилицу, и изговор којим су до Илирског покрета говорили само Срби: ијекавицу).

4.4. У Другом свјетском рату, само десетак дана након преузимања власти, 21. априла 1941, објављена је (од НДХ) *Zakonska odredba o zabrani ćirilice*, а ступила је на снагу 25. априла 1941. године, потписана од Анте Павелића. Штампана је у Загребу у *Narodnim novinama*:

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA – KLERIKALNO-NACIFAŠISTIČKA
2. OSNOVNI ZAKONI NDH

a) ZAKONSKA ODREDBA O ZABRANI ĆIRILICE

1. На подручју Независне Државе Хрватске забрањује се употреба ћирилице.

---

¹² „У основним школама били су заступљени ови предмети: Наука хришћанска, Читање, Матерњи језик, Рачун, Земљопис, Историја, Биологија (комбинована са привредом, хемијом, ботаником, хигијеном, и пољопривредом)” (Ракочевић 1997: 250).

2. Ova zakonska odredba stupa na snagu danom proglašenja u „Narodnim novinama”, a provedenje povjerava se ministarstvu unutrašnjih poslova.

U Zagrebu, 25. travnja 1941. Poglavnik: Dr. Ante Pavelić, v. r. Broj XXV-33-Z. p. – 1941.

Predsjednik zakonskog povjereništva pri Poglavniku Dr Milovan Žarić, v. r.

Законску одредбу о забрани ћирилице прати Provedbena naredba ministra unutrašnjih poslova zakonskoj одредби о забрани ћирилице, која гласи:

b) PROVEDBENA NAREDBA MINISTARSTVA UNUTRAŠNJIH POSLOVA ZAKONSKOJ ODREDBI O ZABRANI ĆIRILICE

1. Zabranjena je svaka upotreba ćirilice na cijelom području Nezavisne Države Hrvatske. To se naročito odnosi na cijelo poslovanje svih državnih i samoupravnih tijela, na urede javnog poretka, trgovačke i njima slične knjige i dopisivanje i na sve javne napise.

Prema tome naređujem: da se na cijelom području Nezavisne Države Hrvatske odmah obustavi svaka upotreba ćirilice u javnom i privatnom životu.

Svako štampanje ma kakvih knjiga ćirilicom je zabranjeno.

Svi javni natpisi pisani ćirilicom imaju se neodvlačno, a najkasnije u roku tri dana skinuti.

2. Prekršitelji ove naredbe kaznit će se po upravnim oblastima novčano 10.000 dinara i zatvorom do mjesec dana.

U Zagrebu, 25. travnja 1941.

Broj 34-Z. – p – 1941.

Ministar unutrašnjih poslova

Dr Andrija Artuković, v. r.

(*Narodne novine*, 25. travnja 1941)

На простору Црне Горе, италијански окупатор, на самом почетку Другог свјетског рата, уводи назив за језик: *lingva montenegrina*. На страницама *Зетне* рекламира се италијанско-црногорски рјечник, па се каже: „Новостворене прилике нужно намећу познавање италијанског језика као год и за Италијане учење нашег језика. Ради тога од данас почињемо у наставцима објављивати италијанско-црногорски речник, који ће обострано корисно послужити. Сваки наш читаоц ако редовно буде пратио овај речник моћи ће за врло кратко вријеме научити како се говори, чита и пише италијански и црногорски” (*Зетна*, 12. мај 1941. године, број 20, стр. 2).¹³

4.5. Међутим, и поред свих забрана, највише је ћирилица потиснута и заборављена почев од периода „стварања, прокламовања и озакоњења” „равноправности” двају писама: ћирилице и латинице, након Новосадског договора.

---

¹³ Промјну имена језика пратила је и промјена назива улица. У чланку „Враћање старих имена” (Цетиње, 17. маја 1941, *Зетна* бр. 23, стр. 2) стоји: „Цетињске улице којима су била промијењена имена данас су опет добиле своја стара имена. Улица Краља Александра добила је име Краља Николе I; улица Његошева добила је име Катунска; а улица Вилсонова добила је име Зетска”. Ипак, ћирилица није јавно забрањивана.

Ћирилица се у Хрватској није употребљавала код католика, а постепено је нестајала и код православних. Многа истраживања вршена у посљедње вријеме говоре о неадекватном присуству ћирилице у Србији (донекле се боље „држи” у Републици Српској), мада потпунијих истраживања немамо, док је у Црној Гори готово у нестајању у јавној сфери употребе (између 90 и 98% простора заузима латиница), иако се до прије 20 година ћирилица, управо, најбоље држала управо у Црној Гори (о овоме: Стојановић 2012).

4.6. „Равноправност” је резултирала невјероватним догађајем у посљедњем рату. Хрвати су недавно „етнички очистили” све своје библиотеке од српских књига: „библиокластија”, како је названа, у Хрватској однијела је више милиона књига, „техничким одстрањивањем” (*Просвјешта* 2003), спаљивањем и бацањем у смеће, што је проистекло из „два напутка” која су прописивала у Хрватској отпис књига: „Čišćenje knjižnica od nepoćudnih naslova i autora – 'Feral' je otkrio slućajeve u Korćuli, Velikoj Gorici, Slatini i Splitu – odvijalo se poćetkom devedesetih po službenim napatcima što su uredno stizali iz vrhova Tućmanova režima... Još 1992. godine svi ravnatelji školskih biblioteka dobili su na ruke 'Obvezatni napatuk o korištenju knjižnog fonda’, što ga je potpisala tadašnja ministrica kulture i prosvjete Vesna Girardi-Jurkić... (Ministarstvo prosvjete, kulture i športa, 7). Drugi napatuk, kudikamo gori po sadržaju, potpisala je stanovita Veronika Čelić-Tica, iz zagrebaćke Nacionalne i sveučilišne knjižnice” (Lasić 2002: 25–26).¹⁴ У документима се за овај „процес” сретaju појмови типа: „излучивање”, „чишћење полица”, „одстрањивање”, „отпис”; „неподобне књиге, идеолошке, српске, савезним језиком писане, ћирилицом писане (штампане, тискане)”, затим: „застарјеле”, „од установа прошлог сустава наслијеђене... књиге”, „непотребне књиге”,¹⁵ „одстањивање књига на српском језику” (Ливада 2002: 13).

¹⁴ Између осталог, у „напутцима” се „основним школама налаже да 'морају' или 'требају' имати у књижицама 'само дјела хрватских писаца и преводилаца (изнимно аутори других националности ако су у попису лектире)’. Упада у очи и то да хрватски писци, дакле, могу бити само хрватске националности...

Експлицитно се прописује да 'фонд школске књијнице не смије садржавати: идеолошки обојену литературу, (...) језично неприкладне, немају мјесто у школској књијници... Тај напутак напосљетку кориснике савјетује да буду у својим поступцима хитрији и ревноснији, и као крајње рјешење одобрава им бацање сувишних књига у стари папир” (Ласић 2002: 7). У складу са тим је и слједећи извјештај: „Прије десетак дана, у Сaborу, потпредsjedник Владе и министар финансија mr Borislav Škegro изјавио је да ће Влада убудуће потicati оно издаваштво које је потребно хрватској држави... Јавне ће књијнице добити новac да избace књиге на 'srpsком и сличним језицима', односно, на неприкладним и застарјелим пријевцима” (*Просвјешта* 22).

¹⁵ „Обављано је то уз разнолика образложења: излучивање, одстрањивање, отпис..., неподобне, идеолошке, српске, савезним језиком писане, ћирилицом писане (штампане, тискане), затим: застарјеле, од установа прошлог сустава наслијеђених... књига, тј. књијне грађе. А у новије се вријеме јавља и израз непотребне књиге. Никаква образложења наведених атрибуција нису давана, али је сваком проматрању наше стварности из цијелине догађања јасно од куда потичу, која им је функција и камо смјерају (Лешаја 2003: 18)

„Кубични метри” књига проглашавани су вишком (*Просвјета* 2003).¹⁶ „Укупни број унишћених књига готово да није могуће утврдити. Само у загребачким књићницима годишњи отпис деvedesетих премашио је 10 постотака сјелокупног фонда” (Ласић 2003: 42). Књиге су изношене на тргове и спаљиване, бацане у контејнере, сметлишта, остајала су права згаришта књига: „Ред за отписивање био је следећи: – све књиге писане ћирилицом; – издања штампана у Србији ћирилицом, латиницом, екавицом, ијекавицом; – сви наслови љевичара и антифашиста; – сва грађа и наслови из НОБ-а; –много наслова чији су аутори жидови и Муслимани; – велик број руских аутора; – велик број филозофа и њихових списа” (Ливада 2003: 14).¹⁷ Свједочанстава о овом чину има, нажалост, много: „Књигоцид, појам којега су државотворни ’културтрегери’ годинама набијали на нос искључиво ’србочетницима’ и ’југокомунистима’ оживотворен је и у Сплиту. Точније, у Градској књижници, која је средином 1997. године наслагала у ходнику Бискупске палаче петнаестак кубичних метара невољених књига, да би их затим прогутао депониј...” (Ласић 2002: 7).

Међутим, сада се у Хрватској јављају и неке нове тенденције. Са једне стране, наставља се стари однос према ћирилици, као посљедица нетрпељивости (јер је она остала у свијести као српско национално писмо). То се манифестовало и кроз најновији отпор у вези са увођењем ћирилице у Вуковару, демонстрацијама, скидањем и уништавањем ћириличних табли и сл. (*Архива „Vesti”*, *Veћernje novosti*, 6. 9. 2013).¹⁸

¹⁶ „Gradska knjiћnica u Splitu proglasila je navodno вишkom ћак 15 kubiћnih metara knjiћiga. Od 1991. godine u Hrvatskoј se poћurilo s generalnim pospremanjem javnih knjiћnica, te je 1992. godine samo u Zagrebu otpisano 54.956 knjiћiga, dok je Gradska knjiћnica samo u 1994. otpisala 23.000 svezaka ili deset posto (prema svjetskim standardima otпис od 5 posto dozvoljen je samo u iznimnim prilikama kao што su potres ili poplava). Godine 1996. u Knjiћnicama grada Zagreba otpisane su daljnje 55.332 knjiћige, od kojih je samo Knjiћnica Bogdan Ogrizoviћ otpisala 17.293 komada, ali ni koju godinu kasnije Knjiћnice grada Zagreba nisu dobile od njih izvjeћe o tome koje su knjiћige otpisane, po kojim kriterijima i gdje su nestale, te se tek nagaћalo da su zavrћile u starom papiru” (Vukov-Coliћ 2003: 32–34).

¹⁷ „Prikladnim mi se ћini zavrћiti ovaj epilog rijeћima Slobodana ћnajdera (’Sudovanje – ludom radovanje’, ’Novi list’, 29.7.2002.): ’U Korћuli se dogodio straћan knjiћgocid, u Korћuli se dogodilo neћto posve obratno od svake kulture i civilizacije, napokon neћto kaћnjivo po pozitivnim propisima po kojima se mora kazniti poticanje mrћnje, vјerske, rasne, nacionalistiћke, svјetonazorne – mrћnja u Hrvatskoј navlaћi mnogo ruha. Ako se netko tako raduje spalјivanju knjiћiga, ako netko, ћtoviћe, organizira njihovo – kremiranje, toga se mora podsjetiti na lakonsku procјenu: nakon knjiћiga, uvijek su na red doћle lјudske buћtinje!... U vezi pak sa presudom zagrebaћkog Opћinskog suda, nitko i ne pomiћlja s kojim je sve zakonskim odredbama ona u teћkom konfliktu – glavno je da ћutljiva veћina odobrava svekolike ћrtve palјenice. Pa Srba u Hrvatskoј ionako вићe nema, zaћto bismo mi onda, kad njih ionako nema, ћuvali njihova azijatska pismena? Pa nismo mi Armenci, Azijati, mi smo ljubazan, ulјudbeni svјet, mi smo Apolon, mi smo Zapad, mi smo papini, mi smo kultura u civilizacija. Mi smo, braћo, latinica. Tko sve to pak nije, taj ћe gorјeti. I dok je osoba poput korћulanske lomaћarke, bit ћe i Croatije” (Leћaja 2012: 566–567).

¹⁸ „Скуп ‘Не ћирилици у Хрватској’ на којем се на централном загребачком тргу по полицијским проценама окупило виће хиљада демонстраната заврћен је нећто пре 14 часова

Истовремено, на другој страни, у новембру 2012. године, у Загребу је одржан научни скуп у НАЗУ на којем је „hrvatska ćirilica” добила посебно мјесто. Академици из Хрватске два су дана говорили о хрватској ћириличкој баштини од 11. до 18. вијека, као богатству хрватске повијесне разноликости” (<http://www.matica.hr/vijenac/488>). Очигледно, без старе српске баштине, нема „пројектоване” утемељености у дубокој историји и у богатом историјском наслеђу. У складу са тим су Хрвати подигли споменик ћирилице – „хрватском писму”, на огради Основне школе у Кочерину крај Широког бријега (освануло је 12 у камену исклесаних ћириличних слова високих 1,4 m, широких метар и дебелих 25 cm). Уз то, прогласили су *Мирослављево јеванђеље* хрватском културном баштином итд.¹⁹

5. Ћирилица је кроз вјекове била на широким просторима српског језика свједок континуитета и идентитета српског језика и књижевности, српске културе, историје; препознатљив знак и симбол; показатељ колико је

уз захтев влади да промени хитно уставни закон о правима националних мањина и да се Вуковар до 18. новембра прогласи градом трајног пијетета у којем никад неће бити уведена ћирилица”, преносе хрватски медији („Око 20.000 људи на скупу ‘Ne ćirilici u Hrvatskoj’”, петак, 27. фебруар/вељјаха 2015, 14:06 СЕТ, <http://www.slobodnaevropa.org/content /zagreb>).

¹⁹ Са највише апсурда јавља се тежња да се најљепши српски споменик, Мирослављево јеванђеље, писан српскословенским језиком, за кнеза Мирослава, сина Завидина (брата Стефана Немање), уврсти у хрватско наслеђе. Али, „образложења” се, с обзиром да се не заснивају на аргументима, веома брзо мијењају. Тако у једном раду налазимо да је то хрватски споменик јер за вријеме владавине Хумом кнеза Мирослава, Хум није припадао држави Немањића („Što se tiče destinatarā, kneza Miroslava, novija historiografska istraživanja [B. Radojković] opovrgla su zabludu starije historiografije prema kojoj bi Miroslav, kao Nemanjin brat, bio politički podređen srpskom velikom županu. Utvrđeno je, da Zahumlje sve do sredine XIII. st. nije politički potpalo pod srpsku nemanjičku državu u ekspanziji, dapače upravo za našeg kneza Miroslava zasvjedočeno je da je bio u vazalnom odnosu prema hrvatsko-ugarskom kralju. Štoviše, dokazano je da Miroslav nije bio Nemanjin brat, odnosno rođeni brat...”), те је он хрватски споменик, ако је настао у Хуму, а, ако је настао у Котору, онда може бити црногорски, али, што је у овом пројекту најважније, никако српски (Zelić-Bučan 2012: 2/2). Мирослављево јеванђеље је, према овом аутору, писано „хрватском ћирилицом”: „То i jest razlog što se neki autori, укључујући i ауторичу ових редака, umjesto neodređenog, a dosta upotrebljavanog termina ‘zapadna ćirilica’ radije služe nacionalnom oznakom, pak analogno nacionalnim imenima ostalih ćirilskih pisama (ruska, bugarska, srpska, makedonska, rumunjska), za ćirilsko pismo hrvatskih ćirilskih spomenika upotrebljavaju termin ‘hrvatska ćirilica’” (Isto).

На најновијем скупу у Хрватској смишљена је и прича о „два Мирослава”: „Постоје два Мирослава, српски и хрватски. Кнез Мирослав Хумски поистовјећен је с Немањиним братом Мирославом који је једно вријеме такођер био хумски кнез. Отац српског Мирослава није се звао Завида, него је Завида био отац Мирослава Хумског”. Како налазимо код Ђорђа Јанковића: „Негујући овај галиматјас наравно, праве се невешти, заборављајући на ктиторски натпис уклесан на лунети цркве Светог Петра у Бијелом Пољу (истог кнеза Мирослава, истакла Ј. С.), где пише: ‘У име Оца и Сина и Светог Духа ја син Завидин а именом раб Божји Степан Мирослав кнез Хумски сазидах цркву светог апостола Петра’” (Политика. Електронско издање, 11. април, 2013). На основу ових кратких осврта види се колико је оваква политика према језику и културној баштини неоснована, ненаучна, али, истовремено, пројектована и агресивна.

српско наслеђе богато и утемељено (не занемарујући ни глагољицу са почетка српске ћирилскометодијевске писмености, ни латинично наслеђе на српским језиком у посљедње вријеме). У складу са тим треба градити и српску језичку и културну политику.

ИЗВОРИ

- Arhiva „Vesti” *Večernje novosti*, 6. 9. 2013.
Beogradske novine (<http://velikirat.nb.rs/collections/show/>).
Velika Srbija (<http://velikirat.nb.rs/collections/show/>).
Vjesnik naredaba 1917/1: Vjesnik naredaba. С i К. vojne uprave u Crnoj Gori. Broj I (novo izdanje. Izdan i razaslan 8. januara 1917. I. Službeni dio. 41.
Vjesnik naredaba 1917/2: Vjesnik naredaba. С i К. vojne uprave u Crnoj Gori. Broj III. Izdan i razaslan 13. marta 1917. I. Službeni dio. 7.
Политика. Електронско издање, 11. април, 2013.
Српски гласник, <http://velikirat.nb.rs/collections/show>. <http://velikirat.nb.rs/kolekcije>

ЛИТЕРАТУРА

- Грковић-Мејдор 2011: Јасмина Грковић-Мејдор, О формирању српске редакције старословенског језика, *Ђурђеви стијови и Будимљанска епархија*, Зборник радова, Беране – Београд, 43–51.
Zelić-Bučan 2012: Benedikta Zelić-Bučan, *Čiji je evanđelistar kneza Miroslava*, Hrvati Bosne: Herceg Bosna, 2/2 <https://croatianscript.wordpress.com>
Илић Марковић 2014: Гордана Илић Марковић, *Дневник Великој райи. Први свейски рай у ојлегалу српске књижевности и шийамје*, Самиздат Б92, Београд.
Јовановић 1989: Батрић Јовановић, *Црногорци о себи (од владике Данила до 1941)*, Београд: Слобода.
Јовановић 1994: Гордана Јовановић, О језику старих српских књига, *Пет векова српској шийамјарсјива, 1494–1994*, Београд: Српска академија наука и уметности, Матица српска, Народна библиотека Србије, 53–60.
Лазаревић 2010: Лука Лазаревић, *Белешке из окупираној Београга (1915–1918)*, (Прво издање, 1919, Београд), Јасен, Београд.
Ласић 2002: Игор Ласић, ...Праворијек на крају, *Просвјета*, Година 10 (35), број 59 (669), новембар 2003, Тема броја Књиге на ломачи библиокластија, Загреб: Српско културно друштво Просвјета, 5–7.
Lasić 2002: Igor Lasić, Orlovi rano lete u smeće, *Просвјета*, Година 10 (35), број 59 (669), новембар 2003, Тема броја Књиге на ломачи библиокластија, Загреб: Српско културно друштво Просвјета, 24–26.
Lasić 2002: Igor Lasic, Knjižarnice su uništavane sagorijevanjem, *Просвјета*, Година 10 (35), број 59 (669), новембар 2003, Тема броја Књиге на ломачи библиокластија, Загреб: Српско културно друштво Просвјета, 40–42.
Летић 2012: Бранко Летић, Атрибут српски за језик и присмо у старим документима и књижевним дјелима, *Језик и њисмо у Рејублици Српској*, Академије наука и

умјетности Републике Српске, Научни скупови, одјељење књижевности и уметности, Књига 13, 135–151.

Лењаја 2012: Ante Lešaja, Knjigocid. Uništavanje knjiga u Hrvatskoj 1990-ih, Profil knjiga d. o. o., Kaptol 25, Zagreb, Srpsko narodno vijeće, Ilica 16, Zagreb.

Лењаја 2003: Анте Лењаја, Уништавање књижевне грађе – злочин који се занемарује. Издаја интелектуалаца, *Просвјета*, Година 10 (35), број 59 (669), новембар 2003, Тема броја Књиге на ломачи библиокластија, Загреб: Српско културно друштво Просвјета, 18–23.

Ливада 2003: Светозар Ливада, Лепе књиге лепо горе, *Просвјета*, Година 10 (35), број 59 (669), новембар 2003, Тема броја Књиге на ломачи библиокластија, Загреб: Српско културно друштво Просвјета, 8–18.

Vukov-Colić 2003: Davorka Vukov-Colić, Strah i pepeo, Zarez, I/16, 15. listopada 1998, *Просвјета*, Година 10 (35), број 59 (669), новембар 2003, Тема броја Књиге на ломачи библиокластија, Загреб: Српско културно друштво Просвјета, 32–35.

Матовић 2013: Веселин Матовић, *Ћирилица и латиниоторица*, Подгорица – Никшић: Књижевна задруга Српског народног вијећа.

Милосављевић 2002: Петар Милосављевић, *Срби и њихов језик*, Београд.

Милошевић 1994: Милош Милошевић, *Тесџаменџи Ђурђа Црнојевића*, Подгорица – Цетиње.

Okuka 2006: Miloš Okuka, *Srpski na kriznom putu*, Istočno Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Пешикан 1994: Митар Пешикан, Лексикон српскословенског штампарства, *Пет векова српског штампарства, 1494–1994*, Београд: Српска академија наука и уметности, Матица српска, Народна библиотека Србије, 71–218.

Радић – Исић 2014: Радмила Радић – Момчило Исић, *Српска црква у Великом рају 1914–1918. Прва свеобухватна историографска студија о стварању српске цркве у Првом светском рају*, Београд – Гацко: Филип Вишњић, СПКД Просвјета.

Радојевић – Димић 2014: Мира Радојевић, Љубодраг Димић, *Србија у Великом рају 1914–1918. Крајка историја*, Београд: Српска књижевна задруга, Београдски форум за свет равноправних.

Ракочевић 1997: Др Новица Ракочевић, *Црна Гора у Првом светском рају 1914–1918*, фототипско издање, Подгорица: ИТП „УНИРЕКС”.

Решетар – Ђанели 1938: М. Решетар – Ђ. Ђанели, *Два дубровачка језичка сџменика из XVI вијека. Српски моливеник оџ. 1512*. Ново издање приредио Милан Решетар, СКА, Посебна издања, књига СХХII, Београд: Филозофски и филолошки списи, књига 32, VII–VIII.

Стојановић 2011: Јелица Стојановић, *Пушевима српског језика и ћирилице*, Никшић: Издавачко центар Матице српске Друштва чланова у Црној Гори.

Стојановић 1982: Љубомир Стојановић, Стари српски записи и написи, Књига I, Београд: Српска академија наука и уметности, Народна библиотека Србије, Матица српска, фототипска издања књ. 4.

Чурчић 1994: Лаза Чурчић, Видови и огранци раног словенског штампарства, *Пет векова српског штампарства, 1494–1994*, Београд: Српска академија наука и уметности, Матица српска, Народна библиотека Србије, 9–24.

Jelica R. Stojanović

Faculty of Philosophy in Nikšić

Department for the Serbian language and literature

THE SIGNIFICANCE OF THE CYRILLIC ALPHABET FOR THE SERBIAN LANGUAGE AND CULTURE IDENTITY

Summary: In the paper we have presented the continuity and the significance of the Cyrillic alphabet for the Serbian language and literature, culture, spirituality, writing system and literacy. Since the past times the Cyrillic alphabet, as a recognisable sign of the Serbian literacy, was spread broadly, everywhere the Serbian language reached. There are many documents in which the Cyrillic was named as the official Serbian alphabet. This was the result of crisis period when the Cyrillic alphabet, as the sign of the Serbian literacy, was forbidden. In the paper we have pointed out to the historical moments and periods which did not help Cyrillic preservation. This could be confirmed by many examples of destroying the Cyrillic legacy as well as adulteration of the historical and linguistic facts.

Key words: Cyrillic alphabet, preservation, forbidding, the Serbian language, continuity, identity, naming.

Мило Р. Ломпар
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српску књижевност
са јужнословенским књижевностима

УДК: 316.75(497.11)

МАРГИНАЛИЈЕ О СРПСКОЈ КУЛТУРНОЈ ПОЛИТИЦИ

Апстракт: Овај рад анализира опште претпоставке које условљавају раздешен и нецеловит вид српске културне политике, с посебним обзиром на одсуство прикладних мера језичке политике.

Кључне речи: колонијализација јавне свести, поунутрашњивање хрватских интереса, српска културна политика.

1.

Сваки разговор о могућностима српске језичке политике ваља повезати са њеним природним залеђем које очитује српска културна политика. Но, она извире из општих претпоставки које обликују садашњу власт. Отуд је издвајање карактеристичних момената културне политике превасходно оцртавање међузависности која постоји између елемената језичке, културне и државне политике српских власти.

У нас је на делу политика потпуног континуитета са претходном влашћу: после *идејној, економској, антинационалној, културној* континуитета, и у најмањим појединостима, осведочавамо се у успостављање *персоналној* континуитета. Погрешно би било разумети тај континуитет као континуитет пораза: то је био основни ток владања до 2008. године. Овде је реч о континуитету издаје као основном току после 2008. године. Отуд су сви избори ове власти дубоко логични и логично неуспешни. Јер, на историјском поразу и његовим исходима могуће је осмислити мање или више солидан начин постојања. Али, за разлику од пораза, на идеји *издаје* – у различитим облицима: од самоиздаје до издаје политичких начела – можемо саградити само зиданицу на песку: и у економији, и у култури, и у политици.

Тако су српски комунисти, као људи који су – по тачној речи Танасија Младеновића – издали свој народ, тврдили како нешто чврсто и солидно

стварају: да би се намах све распало у прах. Ни Бриселски споразум – као логична станица на безалтернативној стази која води у Европску унију – не може створити ништа чврсто и вредно: он делује као путоказ срамоте која води у несрећу. У таквој замисли крију се елементи надлазеће ауторитарности, президенцијализма и могућег тоталитаризма: одсуство демократских садржаја јавности и обликовање културног тла погодног да створи неопходне идеолошке рационализације. Основна сврха таквог кретања смештена је у програмском запостављању и поништавању српских националних интереса.

2.

Једина аутентична субверзивност – у нашим приликама – подразумева начелну и делотворну сумњу у идеологију безалтернативности европског пута. Ова сумња не проистиче из сазнања да је реч о *евројском њуџу* него зато што је он осмишљен и остварен као безусловност и нужност, као нешто што има значења смрти, јер је без алтернативе. Бити субверзиван – у садашњем тренутку – значи бити *пројив* хегемонијалног присуства западних (америчких) моћи. То подразумева два начина понашања: непрестано и истовремено мислити (деловати) *пројив* њиховог светскоисторијског простирања и његових *овдашњих* одјека.

То је важно нагласити. Јер, много наизглед одлучно противљење општем кретању, многа реч о проблематичности западних (америчких) доминација, почива на истовременом подупирању наших владајућих протагониста западних (америчких) интереса. Отуд постоје и они људи који подржавају опште кретање, али оспоравају његове домаће протагонисте. То је недоследно, али је делотворно, јер ствара свет симулакрума као наш друштвени и политички свет. Није, дакле, логично да оспоравате западну (америчку) политику и подржавате садашњу власт, нити је логично да афирмишете западну (америчку) политику и оспоравате садашњу власт. Јер, постоји дубинска подударност тактова општите и домаћих чинилаца у нашој садашњој судбини. Тек ако оспорите и опште и домаће актере једног истог кретања постајете *субверзивни*: и нестајете са јавног видокруга. Тада сте у подручју онога што се зове национална демократија. У српској култури су – са политичких разлога – непожељни управо овакви носиоци субверзивности.

Када је реч о онима који су преварени изборним обећањима садашњих владајућих странака, они се – са различитих разлога – не оглашавају. Могу подсетити да сам – поред Миодрага Зарковића, Косте Чавошког и Славољуба Качаревића – још 2012. године у *Печаџу* прецизно и критички описао надлазећу идејну и политичку оријентацију и њене носиоце. Ако је препознао – испод реторичких позлата – политичке знакове, човек је лако уочавао правац политичког кретања. Зашто је било мало људи спремних да именују

оно што је присутно? Као и данас: људи се много више разликују у моралу него у мишљењу.

3.

Када је реч о *Службеном гласнику*, чију сам издавачку (културну) политику критиковао до 2012. године, чини ми се да повратак тој политици, оличен у постављању старог управљачког тима, може значити продубљивање давних засада хрватских културнополитичких интереса. Нема много разлика ни када је реч о постављању управника и нових чланова Управног одбора Народне библиотеке Србије.

4.

Политичка и идејна удаљеност између сада најмоћније странке и оних на изборима поражених, пред нашим очима управо се преображава у нове персоналне савезе и коалиције. Нисам прихватио да будем управник Народне библиотеке – у 2012. години – зато што нисам имао поверења у политику нових власти. Већ у образовању тадашњег Управног одбора она се открила као политика политичког континуитета. Како сам био у опозицији спрам основних идеја тог континуитета, природно је да нисам могао прихватити да будем именован од власти чијој се политици противим.

Садашњи кандидат за управника познат ми је као писац: када сам био у жирију за НИИ-ову награду, позитивно сам вредновао његов роман. Управни одбор *Народне библиотеке* чине људи који су познати у књижевном свету. Лицемерје је у томе што се прикрива да су политичке оријентације и активности ових људи везане за политику која је – са паролом да Европа нема алтернативу – представљала власт до 2012. године. Нису, дакле, они именовани само зато што су познати него превасходно зато што су политички подобни. То је у реду.

Јер, у вишепартијском политичком систему и у нашим културним и политичким приликама није реално говорити како – вољом политичких странака – нестраначке и независне личности бивају постављене на важна или репрезентативна државна места. То је неозбиљно. Проблем је у томе што су људи постављени у *Народној библиотеци* суштински несмењиви. Јер, зашто садашња власт врши овакав избор људи? Зато што она наставља исту политику. Зашто они пристају да их именује власт коју нису подржавали? Зато што следе политику а не власт. Премда политички именовани, они не могу бити смењени услед политичких разлога, јер нема промене политике, премда има промена власти.

Само двојство је постало нормална чињеница, пошто је свет наше стварности постао симулирани свет: док се у предњем плану јавне позорнице приказује плес речи и покрета, дотле се у њеној позадини одигравају сасвим супротни догађаји. Процеси који се одвијају откривају да је културна подлога устројена у сплету различитих интереса који су под колонијалном доминацијом. Култура је важан моменат у обликовању *једнообразној* друштва: она – заједно са школством – треба да обезбеди и учини саморазумљивим нови вредносни конструкт који проистиче превасходно из колонијалних потреба и наметања.

5.

Награде су често – готово увек – израз културне политике. Таква је и Нобелова награда. Није друкчије ни код нас: садашњи лауреати – и кад су репрезентанти уметничке вредности, и кад то нису – свакако су *љерсонални* израз владајућих политичких и културних оријентација.

Нема никакве сумње у то да поједине изјаве откривају политички предумишљај: какве везе са нашим приликама у 1992. години има околност да је Борислав Пекић тада умро у Лондону, кад је он тамо живео од 1971. године? Зар његов одлазак у иностранство не показује како нема никакве везе са српским национализмом, јер је тад на власти била Латинка Перовић? Са којим би идеолошким светом могао имати везе? Ништа о томе нисмо чули. Да ли је од неког значаја околност да је Слободан Јовановић умро у емиграцији 1958. године? Ни о томе није било речи. Да ли нешто значи да је Растко Петровић умро 1949. године у Вашингтону? Зашто нас то не интересује? Значи ли нешто околност да је Небојша Васовић отишао у Канаду још 1987. године?

Да ли српска политичка и литерарна емиграција почиње деведесетих година прошлог века? Ако она почиње много пре тог времена, онда је њено неистинито приказивање само начин којим се учвршћује преовлађујућа представа о *српској кривици* у јавној свести.

6.

Ствари изгледају како изгледају зато што су наша медијска и културна политика премрежени вишеструким *симулацијама*. Оне су одређене далекосежним циљевима: националне теме се појављују у јавном видокругу у облику сентименталности и емоционалности, као мера онога што треба да умири јавну свест, да би је истовремено лишило било какве делотворности. Тај спој емоционалности и неделотворности представља кључни однос власти и јавности у односу на српску историјску и културну егзистенцију. Ова власт делује као савршена симулација власти: она је – са становишта страних чинилаца

– идеална власт, јер истовремено неутралише национално оријентисане људе и спроводи дубоко антинационалну политику.

7.

Обновивши свест о српском становишту као једну од демократских политичких идеја, дотакао сам неуралгичну тачку нашег основног историјског кретања: магистрални дотицај југословенства и комунизма као облик историјског сусрета наше грађанске и комунистичке традиције. Ту су сплетени у чвор многи сасвим лични и сасвим општи моменти живота: породичне околности, историјске заблуде, утемељење у самопорицању, безусловно поверење у западну редакцију српске историјске судбине.

Шта смета Јелени Скерлић-Ђоровић код Исидоре Секулић? „Како разумети да се свестрано знање код некога веже са уским верским схватањима? 'Ја нисам само хришћанка, ја сам православка', била је њена изјава. Православка која клечи у усамљеној топчидерској цркви... Али у њеном случају ово слепо веровање чини се скучено, кад се узме у обзир њена интелигенција и огромно знање. Да ли је то православље тамно наслеђе војвођанских родољубаца или тајанствени утицај Достојевскога, чије издање дела на српском са страшћу је редиговала?" Одакле ова сумња у Исидору Секулић? Зар њено сведочење православља не би могло бити знак дубине једног личног искуства које иде *иоврх* њене интелигенције и огромног знања, а не *мимо* њих, па никако не припада скучености и ограничености искуства? Сумња у Исидору Секулић читује, међутим, онај *зайадни шакџи* – међу толиким западним тактовима који су плодносно прожимали нашу историјску и културну егзистенцију – под којим се српска грађанска интелигенција упутила у југословенство и комунизам.

Када је – у 1948. години – добио писмо генералног секретара Међународног ПЕН-а, у којем му кажу да ни као политички емигрант не може рачунати на помоћ која би му могла припасти, у тренутку када га комунисти у земљи оглашавају *фашистџом*, Милош Црњански је добио путоказ који му показује куда га је одвело његово залагање за српско становиште. Јер, он једноставно не постоји *нигде*: ни *шамо* ни *овде*. У тами *нигде* сија – попут жишка у кандилу – само његова луцидна свест: она осветљава послератне рукописе његових великих романа. Ако се заложи за српско становиште, човек стоји на неугодном месту самоодговорности, јер свесно иступа из самоскривљене незрелости.

То је нешто што је српска интелигенција одувек одлучно одбијала да учини. Јер, није проблем у мишљењу о српском становишту него у делању које би било у складу са српским становиштем. То делање је субверзивна ствар: ко не верује, нека проба да јавно – не у безименим коментарима блогосфере као

изабраним подручјима удобне неодговорности – оспорава владајућу политичку оријентацију: и нека у себи броји ударце које добија.

8.

Премда је наша политичка позиција неуротична и шизофрена, она би свакако била лакша уколико би почела од разликовања државне и културне политике, уколико би одвојила оно што се мора прихватити од онога што је могуће спасити, уколико би посегнула за симболичким, културним и медијским оснаживањем националне самосвести. Наши политичари немају никакву свест о томе. Наши колонијално-окупациони протектори, међутим, знају колико је управо тако нешто неповољно по њихове далекосежне интересе. Отуд они будно мотре да се тако нешто не деси.

Недавно се појавила *Историја дубровачке књижевности* Злате Бојовић. То је научна књига која описује дубровачку књижевност као самостални феномен. Ову књигу, која је писана веома озбиљно и обзирно, објавила је Српска књижевна задруга: наш најстарији издавач. Дошло је – ових дана – до бурних реакција не само хрватске културне јавности него Хрватског сабора и председника хрватске владе. Шта то значи? На прву могућност да се у нашој јавности дубровачка традиција посматра ван оквира које је задало титоистичко југословенство долази до хрватских *йолићичких* реакција. То готово математички потврђује моје анализе положаја српске културе, какве сам изнео у *Духу самојорицања*.

Човек који се противи нашем посматрању дубровачке књижевности ван *хрватске* перспективе, истовремено тврди да је Андрић хрватски писац који је писао на српском језику. Никакву улогу, дакле, не игра ни Андрићево неповратно прелажење на екавицу, нити његово национално и књижевно самоодређење као Србина и српског писца.

Укинути су сви критеријуми осим хрватских културнополитичких интереса: она политичка својства Андрићеве књижевности, попут њених југословенских мотива и традиција, која представљају моменте једног књижевног света, *ирейварају се* у улог културне политике у часу приказивања лика Иве Андрића на свечаној церемонији којом Хрватска обележава чланство у Европској унији. То приказивање ствара *йодлоу* у јавној свести за чисто политичке чиновне до којих може, али и не мора доћи. Такав политички чин би био када би се на основу сазнања о томе да је Иво Андрић рођен у Босни и Херцеговини доносио суд како је пишчева припадност хрватској држави – како неистинито сугерише овакав распоред симбола на државној церемонији – показатељ хрватске државности Босне и Херцеговине.

Сличан је случај са Владаном Десницом: уклонивши из јавне свети његово *књижевно* самоодређење по којем је *и* српски *и* хрватски писац, хрват-

ска културна политика ствара *йодлоу* да се он поима *само* као хрватски писац, јер се тако унапређује давнашње – премда историјски неистинито – начело хрватске политике по којем нема нити је било српске политичке индивидуалности у Хрватској. Тако се осведочавамо у *йаралелизам* у делању хрватских научних и политичких кругова. Он проистиче из заједничке културне политике.

Наша власт, пак, дозвољава да Српска књижевна задруга – која нема дугова и има мало запослених – остане на ветрометини друштвене небриге и у опасности да – после 123 године постојања – нестане. Није тако било до 2008. године, пошто је влада Војислава Коштунице нашла начина да помогне: у томе је разлика између владања после пораза и владања после издаје. Све то дозвољавају и наше политичке странке: и националне, и демократске, и глобалистичке; и парламентарне, и ванпарламентарне. Није, дакле, истинита претпоставка да у подручјима високе политике има родољуба и разумних људи: нема их.

9.

Ноторна је неистина да има опозиционих медија или опозиционе политике на јавној сцени. Има противљења појединцима на власти, све до председника владе, али нема никаквог противљења политици власти. Која опозициона странка или медиј оспоравају Бриселски споразум? Или – мере економске политике? Или – низ проблематичних закона о породици? Или – идеолошко устројство које посеже за институционалним насиљем?

Борба око медијске сцене јесте борба *унушар* исте идеолошке и политичке породице: онима који су аплаудирали овој власти када је увредама неистомишљеника бранила Бриселски споразум, који су у њеним представницима видели Де Гола, онима којима нису сметали кордони полиције које је ова власт извела на улице због одржавања параде којој се противила знатна већина грађана, одједном смета што *њих* на јавној сцени – нема. То није политичко него лично незадовољство.

Отуд не би никакав дрхтај минуо њиховим лицима, нити би дошло до макар нехотичног трептаја ока код садашњих критичара медијског и јавног насиља, већ би им се отео понеки аплауз и задовољни осмех, када би дошло – као што и долази – до различитих облика прогањања национално и демократски оријентисаних људи. То није претпоставка, већ сазнање: када су – у 2004. години – Николу Милошевића њихови омладински активисти јавно понижавали, нико се није огласио. То му се никада није догодило у деведесетим.

10.

Нема разумнијег, логичнијег, праведнијег и оправданијег циља од политички организованог настојања да *алијернајивно йолийичко мишљење*, које подразумева идеје националне државе и евроскептицизма, које дели знатан број – преко петине – грађана добије своје представнике у српској скупштини. Отуд су тако видна настојања да се оно што је оправдано – не догоди. У тим настојањима су савршено сагласни представници власти и њихови опозициони, медијски и јавни критичари. Јер, то је део политике коју страни чиниоци намећу од 2008. године. Важан знак је неспособност српске културне и друштвене јавности да наметне рационалан и делотворан облик *йолийичкој* организовања у *националном* духу.

Отуд се српска култура све снажније институционално обликује као *симулирана* национална култура: ако осмотрите садржаје који све наглашеније испуњавају јавна подручја, ако уочите људе чија мишљења бивају пожељна на страницама различитих медија, ако опазите преовлађујући правац свих ретроспектива, ако избројите медијску заступљеност – нарочито телевизијску – бројних прилога посвећених особинама „највећег сина наших народа и народности”, ако се обавестите о томе чији су трговински ланци који су премрежили нашу територију, не промиче вам да је на делу кретање – како би казао Крлежа – на трачницама југославенства.

Ово инфантилно обнављање југословенства у нашој – а не хрватској – јавној свести подразумева разгрананавање снажних засада хрватских културнополитичких интереса: као најделотворнијег оруђа западне редакције наше историјске судбине. Јер, сврха постепеног обликовања јавне свести налази се у кристализовању културног тла. Каквог? Оног које улазак у Европску унију омогућава као непроблематично – што значи лишено сваке цене – стављање српског народа у положај поданика прејасне и преузвишене династије Хабзбурга. То је чист тријумф духа самопорицања.

11.

Глобалистичка интелигенција контролише јавност, док национална интелигенција управља институцијама. Оваква подела посла открива амбиције националне интелигенције, амбиције сажете у неисказаној реченици: онај ко контролише јавност временом ће контролисати и институције, али тада ми нећемо бити у њима. Као да најновија померања на културној позорници наговештавају како сама подела посла престаје да важи, јер се догађаји одигравају у правцу који сам назначио. Институције нису зграде, фотеље, ритуали, шуњања ходницима и говор у полугласу, намигивања, брига о академском и пројекатском додатку, лажна финоћа опхођења коју прати вапијућа безочност

чинова, кравате, фракони, шешири, љубичасте кошуље и колоритни дезени сакоа, жовијалност бескарактерности и плагијати као академијска улазница, мртворођена ученост, сјај лустера, комични рукољуби, забринутост за мебл у салону, гомилање зборника у којима се одвија – у складу са Болоњском доктрином – бесомучни јуриш на бодове, слепило за боје стварности. Такве институције су антикварне појаве: њихова фасада заклања плесан и буђ духа у њима.

Јер, истински смисао институција очитују људи у њима: дух који људи очитују открива значај институција. Довољно је сетити се описа – који нам је оставила Исидора Секулић – собице у којој је штампан *Српски књижевни гласник*: часопис који је променио изглед српске књижевне и културне сцене и никад није закаснио да се појави у тачно одређен дан, премда у тој собици није било више од три столице, па је неко увек морао стајати. То је била – институција. Не могу вредна зграда и славна прошлост да буду институције.

12.

Духовна ситуација времена обесмишљава сам појам будућности. Јер, она је испуњена налозима задовољства: постављен у разносмерна струјања времена, испуњен безусловним диктатима жеља, претопивши човека у „желећу машину”, култ задовољства – који не зна за јуче и сутра, него само за одмах и сада – не укида само свест о прошлости, него и помисао на будућност: зар није на делу човеково одбијање да инвестира чак и у потомство, јер је једина пожељна (дозвољена?) инвестиција везана за виртуелни свет капитала? Култ задовољства – као планетарна имагинација, која испуњава реални и виртуелни свет, стапа их у убрзаном смењивању у човековој свести – онемогућава само задовољство, пошто празни његов смисао: неопходно је да пулсира ритам задовољства, није потребно да у њему буде смисла.

Тако неуротизована култура задовољства нема у себи много стваралачког: ни као налог, ни као напор, ни као остварење. То је битно репродуктивна култура, чији је радикализам симулиран, било да је неискрен, било да је неостварив, јер је стваралачког човека, који почива на одрицању и аскези, заменио потрошачки човек који је испуњен налогом задовољства. Отуд је лажно свако јавно – па и политичко – апеловање на будућност. Јер, будућност је *passé*.

Као да би ваљало да се навикнемо на мисао како ствари неумитно постају све горе и горе: потребна нам је извесна снага да присвојимо осећање како су ствари предодређене да заувек буду све горе. То не би значило да треба присвојити сазнања апсурдног човека или револт побуњеног човека: нису нужни ни јал, ни резигнација, ни револуција. Требало би пронаћи *еџистенцијални смисао* у свету у којем нам никад неће бити боље. То је немогућ апел у свету премреженом путањама и мрежама моћи. Култура не може да симболички

одговори на делотворност ужаса: као ни на непорекнути изазов зла у њему. Остају лични одговори: један од могућих одговора обележава *лична* спремност да умремо у складу са идејама и схватањима која су испунила наш живот.

13.

Премда су процеси исламизовања и католичења српског народа дали своје плодове током времена које средњовековни летописац назива „тамом турских времена”, неупоредиво прецизнији показатељи друштвеног и менталног инжењеринга везани су за изазове југословенства и комунизма. Тако је титоизам показао како друштвени инжењеринг – у складном допуњавању са модерним техникама манипулације, идеологизације јавне свести, економском и друштвеном принудом, разноврсним облицима репресије, у распону од терора до насиља – може имати различите учинке. Он је поспешивао конституисање муслиманске и црногорске нације: у периоду између 1950. и 1970. године подигнуто је највише џамија од свих верских објеката у Босни и Херцеговини, док је у исто време у Црној Гори дошло до систематског пустошења православних храмова и свештенства. Титоизам је, дакле, систематски дезинтегрисао српску нацију. То су процеси дугог трајања.

Некад могу имати и нехотичне изданке. У паузама телевизијског преноса тениског финала из Мелбурна, 1. фебруара 2015. године, појављује се реклама хрватског трговинског ланца (Идеа–Меркатор–Родић), која у полетним стиховима описује „укусе мога краја” који – „потписани српском традицијом” – представљају „благо из Србије”. Ти стихови издвајају прецизну топографију: Војводина – Мачва – Посавина – Шумадија – Златибор – Фрушка гора – Тимок – Нишава – Морава. Премда се намах јавља целовита карта Србије, она је у дубокој сенци упечатљивости и памтљивости набројаних топоса: међу њима нема ниједног који подразумева присуство Косова и Метохије.

И док се нама са највиших адреса – Хрватски сабор, председник хрватске владе – замера што смо штампали научну студију о историји дубровачке књижевности, дотле свако указивање на ову сугестивну топографију, која снагом рекламе циља на подсвест слушалаца у коју се уписује на неизбрисив начин, ризикује да буде оглашено као параноично. Али, зар није параноично и опажање Бориса Бекера о томе како Новак Ђоковић нема медијски третман какав заслужује?

14.

Нема српског национализма као развијеног и осмишљеног пројекта: постоји само мит да тако нешто постоји. Јер српски национализам није део

света идеја и вредности, него делотворно оруђе вишесмерне трговине: не само у политици, него и у култури. Када би постојао српски национализам као развијен и осмишљен пројекат, који је испунио многу пору друштвеног и политичког живота, никада не би било могуће да у српској скупштини нема *ниједне* националне и евроскептичке странке, нити би били могући преокрети у којима јучерашњи прваци национализма постају данашњи следбеници еврофанатизма. Тако нешто не постоји ни у једној земљи региона нити у европским земљама. Све је то могуће услед раздешених и растреситих јавних (политичких и културних) облика у којима постоји српски национализам.

Одакле *миш* да постоји српски национализам? Сржна идеја српског национализма оличена је – по Латинки Перовић – у настојању да сви Срби живе у једној држави. Али, то је – *mutatis mutandis* – и хрватска, и албанска, и немачка идеја. Како сржна идеја српског национализма може бити сржна и у других народа: а ако су све националистичке идеје исте, зашто им исти нису и историјски исходи? Смисао *миша* о српском национализму налази се у онемогућавању средишњег настојања српског становишта: оно подразумева да Срби – живе. Управо је то спорно.

Зар то не показује сав двадесети век? Како је нестало Срба у Македонији? Како су постали трећина становништва у Црној Гори, у којој је пре сто година важило да нема ниједног народа, осим српског? Како су од препознатљиве (релативне) већине постали трећина у Босни и Херцеговини? Како су од петине становништва постали мање од пет процената становништва у Хрватској, Славонији и Далмацији? А тамо где су од релативне већине постали двотрећинска, као северно од Саве и Дунава, нестало је придева *српски*, па су на делу настојања да се кристализује *војвођанска свесћ*? Како их готово уопште и нема на Косову и Метохији? Зашто такав погубан историјски резултат нису остварили ни хрватски ни албански национализам, него су забележили и историјски и биолошки успон?

Управо *миш* о српском национализму треба да идеолошки рационализује сасвим видљиве трагове *несћајања* српског народа. Да би саме идеолошке рационализације биле уверљиве, да би се српским експанзионизмом објашњавао далекосежан историјски пораз на крају двадесетог века, није довољно што Срби више не живе у подручјима у којима су живели. Неопходно је, штавише, да се образује свест како они тамо никада нису ни живели: тако су они у ствари политички Хрвати, па ни њихови манастири нису *српски*, као што то нису ни косовски манастири, као што српска традиција не постоји у дубровачкој књижевности, као што Његош, Андрић и Селимовић нису српски песници, нити је Петар Лубарда српски сликар, премда су сви изричито тврдили да су баш то, док је – по ненадмашној реченици Радомира Константиновића – главни јунак *Сеоба* ни мање ни више него – симбол *војвођанства*.

Тек када се образује културна представа да српски народ није ни живео, постаје природно сазнање зашто га нема. Одбијањем да размишљамо о историјским процесима којима смо сведоци, одбијањем да пратимо историјске и културне трагове у времену, одбијањем да делујемо у складу са разумом и околностима, спремни да драм власти платимо целом душом, настављамо историјско трговање крвљу сопственог народа: као што 1918. године нисмо развили опрез пред ризицима југословенског уједињења, као што 1945. године нисмо осветлили чињеницу да смо претрпели геноцид, као што смо 1995. године обезбедили миран сан приставши на колоне крајишких изгнанника, тако смо 2008. године купили мало времена за кошмарно спавање када смо заборавили своје сународнике на Косову и Метохији. У нама као да пулсира отровни ритам Хамлетових речи: „умрети, уснути, уснути: можда, сањати – ништа више.”

Milo R. Lompar

University of Belgrade

Faculty of Philology

Department of the Serbian Language with South Slavic Languages

MARGINALIA IN THE SERBIAN CULTURAL POLITICS

Summary: In the paper we give general assumptions of the state politics which condition the absence of the Serbian cultural politics and in that way shape bad foundation for the any kind of the linguistic politics. It is also pointed out to the spiritual situation of the time which makes stronger the process of colonisation of the public awareness in Serbia as a suitable base for the inner Croatian cultural and political interests.

Key words: colonisation of the public belief, inner Croatian interests, Serbian cultural politics.

Драган Б. Бошковић
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Одсек за филологију
Катедра за српску књижевност

УДК: 821.163.41:316.7

ИМАГИНАРНА ЕВРОПА

Апстракт: У раду¹ се испитују проблеми европског/националног у идентитетском и књижевнопоетичком смислу, сагледани као дискурзивна и имагинарна поља која, као средства конституисања и реконституисања идентитета, заводе, контролишу и надзиру књижевну и културну свест, и која, опет, задржавају идентитет подељеним и имагинарним, као никада досегнуту целовитост, Истост и Другост.

Кључне речи: Европа, нација, српска књижевност, идентитет, дискурс.

Поетика српске књижевности својим најдубљим структурама јесте поетика европске литературе.² Она је, истовремено, и поетика националног самоидентификовања. Пре свега, једна константна историјска транзиција националног у европско и обрнуто, европски облик националног, од самих зачетака изнова покретана евроинтеграција. Зашто је онда наша литерарна прошлост, а тако и садашњост, трауматично оптерећена идентитетом? Зар се иза идентификационих појмова као што су: Европа, национална књижевност, национално, европско, Запад, Исток, не скривају различити обрасци политичко-историјске и књижевноисторијске легитимације, позиционирања и контроле нашег књижевног континуитета. Будући да литература, с једне стране, преобликује онај „скривени подтекст” себе саме, своју поетику, али и „скривени подтекст” друштвено-историјских збивања (в. Džejmson 1984:

---

¹ Рад је део истраживања на пројекту 178018: *Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура: национални, рејонални, евројски и глобални оквир* Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² Део овога рада је, као реферат под насловом *Српска књижевност: национални и евројски идентитет*, изложен на научној конференцији *Идентитет српског језика и културе*, одржаној 8. маја 2014. године у Српској књижевној задрузи (Београд), да би под овим, новим насловом и у овом, проширеном облику био публикован у тематском зборнику *Српски језик, књижевност и култура у процесу евроинтеграција* (Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац, стр. 179–184). Ова верзија представља тек стилизован текст већ одштапаног рада.

23–26), она, са друге, активно учествује у креирању слике света, потврђујући или деконструишући механизме политичко-историјског идентификовања, а тако и приближавања и удаљавања од идеолошког центра, који непрестано гради и разграђује, прећуткује и афирмише једну културу и културну слику једне поетике и геополитике. Тако се, између осталог, константно учвршћују стереотипне идеологеме којима се Европа и матичина литература мимоилазе и прожимају, узајамно конституишу, реконституишу и условљавају, често као антиподи, али увек на истом путу европеизације, демократизације и транзиције. На путу интеграције у оно Друго нас, у оно исто Европе, не би ли се легитимитет националног литерарног говора задобио. Јер, говорити мимо европске поетичке матрице и матрице говора значи „не постојати”, па тако наша култура, некако закономерно и законосудбински, понавља образац трауме идентитета маргине Западног канона, и тако образац трауме генеричког заснивања историје књижевности на националним кодовима. Зато је и Скерлићев став о европејству српске литературе као „школе просвећенога Запада и његове слободне, рационалне и хумане културе” (Скерлић 1967: 18) само потврда ове трауматичне историјске чињенице. Српска литература јесте европска, и само као таква постоји, али исто тако српска литература има, под присилом унутрашњег незаокруженог идентитета и фрустрације европском и оријенталном колонијалном свешћу, непрестани и исцрпљујући задатак да себи и другима доказује да је европска, као и да је национална.

Историјска брига за самоидентификацијом, и у доба романтичарске афирмације националне посебности идентитета и у доба постмодернистичке разложености идентитета, потврђују европејство као основни образац историјског и просветитељског идентитетског дискурса. Уписати се у текст Европе нужно је и увек посредовано, без обзира да ли посреднике видели и мислили као лице или наличје исте Европе. Исток, Русија, Византија, југословенство, словенство, Аустроугарска, Средња Европа, метафоре су легитимисања нашег историјског трагања за европском културном традицијом, метафоре уписивање и исписивање из ње, као што је упорно понављање европских и националних стереотипа само одраз наше европоетичке и европолитичке едипализације. У дуготрајној европској историји, ми се налазимо и губимо, изнова запитани не само над нашим европским идентитетом, колико и над целовитошћу нашег националног идентитета који се и етнички и језички развејава у друге етно-језичке заједнице. Па опет, дубину наше историјске трауме идентитета, колико знамо, најдубље и најделикатније је уобличио наша литература, па је њен континуитет заправо генеалогско-историјска слика нашег националног идентитета, јер је у њу уписана различитост и другост (егзила, миграција, етницитета, вероисповести, Византије, просвећене Европе, Оријента, Медитерана, луталаштва, колонизованости), и јер она јесте узвишено лице и наше историје и нашег језика, и јер она је наше европско огледало и огледало

Европе. Јер, додајмо, смисао поезике Европе за нас јесте смисао поезике српске књижевности, која досеже невероватну симболичку и епистемолошку свест о идентитету нас самих и саме Европе.

Различите концепције европејства (средња, јужна, ЕУ, римска) историјски се јављају као идеолошке рециклаже нашег недовршеног идентитета, као трагање за наднационалним, а опет иманентно националним карактером, будући да се и конституисање националног идентитета одвија по схемама европске поезике идентитета. Да би икада проговорила то што је уопште проговорила, српска литература дугује европском пореклу свога „писма”. Све касније културације и фрустрације, историјске и (пост)колонијалне, само су историјско-политички „пасош” за Европу, а наше позивање на носталгичне посреднике (Средња Европа, Југославија, словенство...) додатно уможжава идеолошке нарације у циљу што европејскије репрезентације нашег незаокруженог идентитета или наших фикција идеала да будемо „већи” и „ближи” Европи, и наставља сненавање геополитички недостижног сна који се данас понавља у ЕУ-сн, и у рециклажи стереотипа: Србија је европска земља, наш је стереотип; она је варварска, балканска, оријентална – европски је стереотип.³ У оваквој, историјски произвођеној и веома крутој логици, и европејство и национ прерастају у метафизичке фигуре, а у овој драматичној историјској подељености наш идентитет се очитује као недостатак, неидентичност (ни европејци, ни источноевропејци, ни средњоевропејци, ни оријенталци), који изнова и упорно Европи нуди своје варварство, а себе мистификује својим европејством.

Европски идентитет је једноставно химера која окупља у себи веома широку семантику, а тако ништа. Он је, опет, у стереотипној, али и толико тачној фигурацији, „једна здрава дистанца”, „ментално оздрављење”, али и „једна врста прогонства”, свет „с ону страну” (Киш 1995б: 182), (не)могући свет као предах од нашег идентитетског фиксирања. Од Доситеја до Киша, и од Киша до савремених писаца, европеизација је модернизација и укључивање у свет; од истог Доситеја до Црњанског, национ је предах од европске репресије, место – европски схваћеног – отпора и самосвести. И Европа и национ као надсвет или метасвет, дискурзивно су есенцијализовани појмови којима се овладава собом и светом, у који никада нећемо стићи, чији смо део већ одавно. А тај свет „с ону страну”, национални или европски, то бекство

---

³ Подсетимо се само Данила Киша, који Средњу Европу види као трагање за „легитимитетом и идентитетом у оквиру једне ’виртуалне Европе’ где појам *Mitteleuropa* не би имао призивок провинције и азијске степе или бечке сецесије“ (Киш 1995а: 212), дакле, као пут ка Европи, ка недостижном, иако је одавно у том недостижном, иако је то и бег од варварског од кога се не може (или не треба) побећи. Киш је, како је тврдио, био европски писац – „Ја сам у првом реду Европски писац“ (Киш 1995б: 192). Тако су себе видели и Црњански, и Андрић, и Пекић, М. Павловић... Како и зашто онда српски писци данас себе једноставно не виде као европске писце?

у Другост јесте, тврди Едвард Саид, само потврда матрице Истости (в. Said 2008: 97). Матрице која се објављује у европском облику, који је више и од геополитичке реалности и од егземпларне моћи, и тако сложена историја метанарација, демократије, права, науке и образовања, као и колонијалних обавеза.

Наше освајање друштвених територија одувек репродукује и допуњује позитивне термине и имагинира Европу и национ онолико колико Европа и национ имагинирају себе као европске или себе као хумане. Будући да су хуманизам, идентитет и Другост, тек право лице колонијализма, Европа није место компромиса или отварања критичке перспективе, колико једно перманентно културолошко потчињавање, „смештање” и политичко позиционирање матичне културе. Припадати, подсећа нас Дерида, било којој заједници „националној, лингвистичкој, политичкој или филозофској (...) у себи подразумева не-припадање”, а „политичке последице тог не-припадања повлаче за собом непостојање идентитета” (Derida 2005: 25). Прихватити неприпадање равно је самоубиству, па зато између Европе – која се „натура другоме: да би подстакла, завела, произвела, повела, ширила, неговала, волела или силовала”, која је „волела да силује, колонизује, и сама се колонизовала” (Derida 1995b: 31), и за то никада никоме није положила рачун – и матичне културе, која спроводи „конзерваторско насиље где се увек понавља традиција властитог порекла и где се, све у свему, само чува извесно утемељење које је, најпре, одређено да буде поновљено, сачувано и поново установљено” (Derida 1995a: 278), и којој се константно намеће осећај кривице, остаје трагични расцеп. Империјалистички потчињавајући све оне са којима је долазила у додир кроз историју, Европа то чини и данас својим налогом за мултиетничким и мултикултурним идентитетима, што је само нови начин овадавања светом. Зато је идентификација националне књижевности и културе неодвојива од европског „насиља”, и од историјске и геополитичке нужде уписивања у то „насиље”. У једном таквом реверзибилном, насилном и никада довршеном процесу, културна и историјска самоидентификација као да нам константно измиче. Ако је, на једној страни, све наше европско, а, на другој, све наше национално, самим тим остајемо негде „између”, у простору лутајућег у односу на вековно наративно „уоквиравање” нације и Европе.

И управо у савременим, (пост)колонијалним просторима преливања из културе у културу, наша књижевност понавља овај недовршени идентитет, подређујући се изнова логици цивилизовано/нецивилизовано, Исток–Запад, Европа–Србија, не желећи да прихвати да су ове имагинарне и дискурзивне силе обавезујуће, као и да су дискурзивна етикеција и дискурзивни надзор ефектнији и реалнији од оптичког надзора. Излазак, наиме, у други дискурс, и уклапање у европско (мултиетничко и постоконијално) преплитање идентитета, идеолошки и економски условљавају малу културу. Усецање у друге културе јесте залог (транс)националне идентификације, али и бег од матичних

култура. Бабина (в. Баба 2004: 34) „дисеминација нације” и њено реструктурирање у простору Другости, образац је постмодерног друштвеног уклапања у хибридне идентитете, у циљу деконструкције и презентације националних историјских кодова, са ризиком развејавања нација у већинске ентитете. Овај процес води дезоријентацији идентитета у корист новог облика његове афирмације, али и контроле. Постмодернистичка национална дезоријентација само је, заправо, улазак у дискурс европског либералнокапиталистичког релативизма и глобалног паноптицизма. Као што је романтичарска национална оријентација била улазак у европски дискурс културне стратификације националног.

Тако близу а тако далеко од Европе, српска литература себе налази у својој Истости, остајући европска и европски једва видљива, дискурзивним бедемима одвојена од Европе. Ако је Европа место ризика, историјске потврде и опстанка, она јесте и место одакле се наставља црпљење нашег књижевноисторијског идентитета, са пуном свешћу о питањима јасно подељених (дискурзивних) простора, њихове реалности и имагинарности, о које се спуштамо као о могуће процедуре овладавања идентитетом. Имагинарна Европа, имагинарна Србија, само потврђују да је тај имагинарно Други производ моћи и геополитичких процеса, као и да једино њега има, макар били свесни његове политичко-идеолошке фигурације. Даља лутања у оквиру европског и националног дискурса само ће остављати све дубљу подељеност нашега идентитета. Можда би, зато, требало погледати у оно што се већ у српској литератури догодило, где је наш идентитет заживео ону дубину другости уписану у њега. Јер идентитет није истост, већ вишеструка разлика, и он се гради у оном сусрету са другим у себи и у другоме; и јер национално, као и европско, „тек треба да дође” (Derida 2005). А европски пут српске литературе јесте исти као што је и био: самоосвешћење и реинтерпретација оног одувек постојећег европског у нашем, и транзиција у европску дубину националне литературе. У оно што је ту и тек треба да дође.

ЛИТЕРАТУРА

- Баба 2004: Х. Баба, *Смештање културе*, Београд: Београдски круг.
Derida 2005: Ž. Derida, *Fragmenti. Glas i pismo: Žak Derida u odjecima*, Београд: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 13–28.
Derida 1995a: Ž. Derida, *Sila zakona*, Novi Sad: Svetovi.
Derida 1995b: Ž. Derida, *Drugi pravac*, Београд: Lapis.
Наћion 1996: L. Наћion, *Poetika postmodernizma*, Novi Sad: Svetovi.
Kiš 1995a: D. Kiš, *Život, literatura*, Београд: Bigz.
Kiš 1995b: D. Kiš, *Gorki talog iskustva*, Београд: Bigz.
Said 2008: E. Said, *Orientalizam*, Београд: XX vek.

Скерлић 1967: Ј. Скерлић, *Историја новије српске књижевности*, Београд: Просвета.

Джејмсон 1984: F. Džejmson, *Političko nesvesno: pripovedanje kao društveno-simbolični čin*, Београд: Rad.

Dragan B. Bošković
University of Kragujevac
Faculty of Philology and Arts
Department of Philology
Department of Serbian literature

IMAGINARY EUROPE

Summary: The paper examines the European/national identity in literal and poetic context, delineating them as discursive and imaginary fields which, as means for constituting and reconstituting identity, seduce, control and discipline the literary and cultural awareness, yet preserve the identity as being split and imaginary, as wholeness never to be attained, as both, the Sameness and Otherness.

Key words: Europe, nation, Serbian literature, identity, discourse.

Александар М. Милановић

УДК: 811.163.41-26(091)

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српски језик

са јужнословенским језицима

ИДЕНТИТЕТ СРПСКОГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА КРОЗ ИСТОРИЈУ

Апстракт: У раду се анализира идентитет типова књижевних језика који су употребљавани у српској прошлости: старословенског, српкословенског, рускословенског, славеносрпског, али и дубровачког и руског језика. Уочава се континуитет у развоју различитих типова књижевног језика са староцрквенословенском основом, али и дисконтинуитет који уноси Вукова реформа. Са друге стране, вуковски књижевни језик представља континуитет у односу на писано стваралаштво на народном језику, пре свега у Дубровнику.

Кључне речи: српски језик, идентитет, стандардни језик, књижевни језик, старословенски језик, српкословенски језик, рускословенски језик, руски језик, славеносрпски језик, дубровачки језик.

0. Стицајем пре свега несрећних политичких околности на простору некадашње СФРЈ, крајем 20. и почетком 21. века идентитет српског језика почео се нарушавати стварњем такозваних *йолиџичких језика*, језичких стандарда који су у својој основи имали српски тј. *вуковски стандардни језик*, нормиран током 19. века почевши од 1818. године. Генеза хрватског, бошњачког и црногорског *језичког стандарда* – оличеног у нормативним приручницима и спорадичном међународном „признању” више у политичким а мање у научним круговима – заправо је била очекивана последица преименовања српског у *српскохрватски језик*, што је био заједнички подухват српских и хрватских филолога у другој половини 19. и током 20. века. О свему овоме постоји лингвистичка литература од које би се могла направити огромна библиотека са хиљадама референци и практично не постоји истакнути савремени српски лингвиста који у последњих четврт века није писао овом проблему.

1. Мање се, међутим, писало о проблемима идентитета *српског књижевног језика*, тј. његових различитих *џиџова* кроз историју, од прихватања писмености код Срба па до стварања стандардног језика. Када се пажљиво

проучи домаћа и страна литература из *историје српској књижевној језика*, показује се да је у курзивно наведеној синтагми – речено најједноставнијим језиком – дискутабилно шта се подразумева под атрибутом „српски”. Два су приступа значењу овог придева у нареченом контексту:

а) српски по пореклу, тј. онај који су створили Срби од српске језичке грађе;

б) српски по функцији, тј. онај који су употребљавали Срби.

У појединим делима из готово бесконачне литературе постојала су и постоје различита тумачења многих феномена у оквирима и једног и другог приступа, а понегде чак и тенденциозне злоупотребе, о чему би се могла написати обимна монографија. У овоме реферату задржаћемо се само на типичним теоријско-методолошким недоумицама које још увек чекају прецизније артикулисане одговоре историчара српског књижевног језика.

2. Тако, на пример, већ ученике основних и средњих школа на контролним задацима, такмичењима, матурским и пријемним испитима збуњују (лоше формулисана) питања везана за одређивање првог српског књижевног језика.¹ Ученичка збуњеност произлази из магловитих одређења у школским уџбеницима, а она пак из различитих тумачења у научној литератури. У зависности од наведених приступа, могуће је на ова питања дати различите, а подједнако тачне одговоре. Да ли је, наиме, *стјарословенски* тј. *стјароцрквенословенски језик* био српски књижевни језик? Није, ако се гледа један сегмент његове генезе.² Јесте, ако се гледа његова употреба, потврђена у старословенским споменицима насталим од стране Срба на српској језичкој територији, попут *Маријиној јеванђеља*.

Други понуђени одговор почиње се компликовати чињеницом да га у функцији богослужбеног језика нису прихватили само Срби, већ и други Словени. Већ отуда је вероватно потекла потреба појединих дијалектичара да се поред синтагме *историја српској књижевној језика* уведе и синтагма *историја књижевних језика код Срба*, али је тешко очекивати да ће овакве појмовно-термиолошке семантичко-синтаксичке пируете коначно разрешити теоријско-методолошке недоумице саме од себе, будући да не мора свако у наведеним решењима препознати значењску разлику. Стога се морају поставити нова питања: Да ли је одређење старословенског језика као општесловенског књижевног језика брана да га истовремено третирамо и као српски? Да ли се тада „српски” може разумети и у значењу „не само српски”? Да ли се тада „српски” мора разумети у значењу „само српски”?

¹ Типичан пример: Наведи назив првог српског књижевног језика: _____.

² Мислимо на чињеницу да су га нормирали Грци Ћирило и Методије, и то на бази једног прасловенског дијалекта – говора Словена из околине Солуна.

3. Наведена питања добијају додатну тежину када се у обзир узме и одређивање статуса *српскословенског језика*, тј. *српске редакције старословенског језика*. Ако се, наиме, прихвате теоријски добро изграђена становишта нпр. Никите И. Толстоја и Александра Младеновића, данас широко прихваћена, о свим црквенословенским језицима (нпр. српске, руске, бугарске редакције итд.) као *варијантима* старословенског језика (Толстој 2004, Младеновић 2008), то неминовно проблематизује и одређење српскословенског језика као српског. Промена (редакција, рецензија) јесте била локална словенска, у нашем случају српска, али је основа (база) остала општесловенска. Да ли је измена у духу српског фонетизма довољна да српскословенски језик сматрамо српским, а старословенски не?

У вези са наведеном епохом налази се и историја *српске ћирилице*, будући да она настаје у 12. веку увођењем специфичног српског слова ћерв (Ђорђевић 1990). Сведоци смо да се данас покушава присвојити и српско национално писмо, на чему хрватска филологија пажљиво ради (Ковачевић 2013: 67–72), и то у исто време када се по целој Републици Хрватској разбијају ћириличке табле на институцијама које су у срединама са српским становништвом. На истом је трагу и форсирање термина *босанчица* у значењу типа ћирилице која није српска, на шта је срећом српска филологија много пута исправно одговарала аргументима да је у питању само облик српског писма (Коендић 1968: 70–74, Чигоја 2006: 49–53). Да ли је настанак српске ћирилице, а писмо је битан атрибут сваког књижевног језика, допринео да српскословенски језик сматрамо српским, а старословенски не?

4. Сви изнесени проблеми максимално се компликују сагледавањем српске језичке ситуације у периоду од четрдесетих година 18. века па до првих деценија 19. века. Због познатих историјских околности, од 1726. године почиње смена редакција у функцији српског књижевног језика. *Рускословенски језик* генетски свакако није српски, али је он као функционално поливалентан вршио функцију књижевног језика међу Србима све до појаве славеносрпског језика, отприлике четрдесетак година, док је у функцији богослужбеног језика у Српској православној цркви чак и данас.³ Руска редакција старословенског језика имала је црквену ћирилицу сличну српској, али не идентичну (Младеновић 1989), што такође може допринети при одређивању идентитета рускословенског језика међу Србима.

При опису језичке ситуације ваља као веома значајну узети и чињеницу да је већ Захарија Орфелин у *Славеносрпском маџазину* (1768) најављивао и књижевна дела српских писаца написана *руским књижевним језиком*, да

---

³ Према периодизацији Бориса Унбегауна, „од 1740. до отприлике 1780. књижевни језик је рускословенски или славенизирани руски којем почињу да конкуришу славенизирани српски и, епизодично, књижевни руски” (Унбегаун 1995: 21).

је и сам такву поезију штампао, баш као и други значајнији писац епохе – Јован Рајић, те да је руски језик стекао статус „историографског стила” (Толстој 2004: 92–94) међу тадашњим Србима. Делимично присуство руског књижевног језика у српској световној култури друге половине 18. века, пре свега у српској оригиналној и преводној књижевности и историографији (Толстој 2004, Младеновић 2008, Милановић 2010), проблематизује и одређење руског језика као књижевног језика у употреби код Срба. Кроз утицај руског књижевног језика међу Србима се одомаћила и руска грађанска ћирилица, настала у време Петра Великог.

И појава *славеносрпског језика*, хибридног идиома састављеног од елемената рускословенског, руског књижевног, српског народног (са простора шумадијско-војвођанског дијалекта) и српскословенског језика, пружа нове поводе за расправу о идентитету српских књижевних језика у прошлости. Несумњиво је само да је он „више српски”, тј. ближи српском народном језику, у доситејевској фази него у орфелиновској. По којем ћемо, међутим, критеријуму судити о идентитету славеносрпског језика? По генетском, схваћеном на један (створили су га Срби посрбљавањем рсл. језика) или други начин (основа му је рускословенска, у дубљој перспективи старословенска), или пак по структурном (граматичке и лексичке одлике славеносрпског језика)?

Несумњиво је да је чак и у доситејевској фази славеносрпског језика, односно у *доситејевском језику* по одређењу Павла Ивића (Ивић 2001), овај језички идиом посебно у лексици и синтакси био далеко од српског народног језика, па је из те перспективе Милош Ковачевић у праву када констатује да је „Српски језик први пут са Србима – заслугом Вуковом”, што је наслов једне његове расправе (Ковачевић 1999: 31–46). Ковачевићев критеријуми у том раду су јасни: он под „српским језиком” подразумева чист народни језик и истиче да је „чистота” био и један од кључних Вукових појмова у реформи књижевног језика.

5. Подсетимо, управо су сви набројани проблеми пресудили да Борис Унбегаун у књизи *Почеци књижевног језика код Срба* крене од књижевнојезичке ситуације код Срба у 18–19. веку, готово потпуно игноришући читаву вишевековну српскословенску епоху (Унбегаун 1995). Такво теоријско-методолошко становиште није изазвало реакцију Александра Белића у приказу књиге, али јесте Павла Ивића, који у предговору српског превода књиге истиче управо делимично размимоилажење између наслова и садржаја књиге: „Он запоставља чињеницу – иначе одлично познату Унбегауну – да су Срби и пре XVIII века имали свој књижевни језик, српскословенски, на којем је створена богата српска средњовековна књижевност. Унбегаун се у ствари бави почацима језика којим је писана новија српска литература” (Ивић 1995: 11).

6. Проблем књижевног језика у Дубровнику током епоха хуманизма, ренесансе, барока и просветитељства изазивао је и изазива и данас другачији тип полемика. Први проблем тиче се одређивања статуса језика дубровачке књижевности. Да ли је у питању књижевни језик, у смислу у којем је овај појам одредила Прашка лингвистичка школа? Други проблем тиче се одређивања његовог порекла. Да ли је у питању српски језик? Да ли се, аналогно одређивању статуса дубровачке књижевности, може говорити о језику који је истовремено и српски и хрватски? Да ли у одређивању морамо применити тадашње критеријуме, везане за изјашњавање дубровачких интелектуалаца да су они „Срби католици”, или данашње, када Срби католици не постоје? Да ли у другом случају упадамо у недопуштени научни анахронизам? Сва ова питања актуелизују се наново од Решетаревог времена до данас, када књига Злате Бојовић под неутралним насловом *Историја дубровачке књижевности*, али објављена у престижном колу Српске књижевне задруге (Бојовић 2014), изазива нове полемике о језику и књижевности Дубровника, нарочито у Хрватској.

Иако је актуелна српска филологија, утемељена пре свега у радовима Мирослава Пантића и Злате Бојовић, одредила дубровачку књижевност као недискутабилан сегмент српске књижевности (Маринковић и др. 2000), још увек се помало нерадо говори о дубровачком књижевном језику као српском.⁴ Чуди то с обзиром на чињеницу да после научних расправа Милана Решетара дилема око етничког одређења језика дубровачке књижевности не би требало да буде. Наиме, свакако је лакше научно одговорити на лингвистичке него на књижевноисторијске и културолошке дилеме у вези са дубровачком књижевношћу.⁵ Нажалост, у време СФР Југославије недопуштено је било говорити о дубровачкој књижевности као делу корпуса српске, што је директно утицало и на лингвистичке судове о њој. Чак је и Павле Ивић, аутор бриљантне књиге *Српски народ и његов језик* (Београд, прво издање 1971, друго издање 1986, Сремски Карловци – Нови Сад, треће допуњено и измењено издање 2001), у којој је лингвистички и културолошки аргументовано писао о статусу дубровачке књижевности,⁶ очито био принуђен да у поглавља о развоју језика у

---

⁴ И аутор овога реферата доживео је више приговора што је једно од поглавља Кратке историје српског књижевног језика (Београд, 2004, 2006, 2010), намењене средњошколцима, посвећено „дубровачком књижевном језику” (Милановић 2010: 65–76).

⁵ Уп. формулацију Злате Бојовић при опису „књижевности ренесансе и барока” у Дубровнику и Котору: „На српском језичком простору, који се великим делом и на многим местима поклапао и са негдашњим и са садашњим хрватским језичким простором, две велике књижевне епохе, ренесансна и барокна, доживеле су свој развој и процват” (Маринковић и др. 2000: 53).

⁶ Уп. формулацију Злате Бојовић при опису „књижевности ренесансе и барока” у Дубровнику и Котору: „На српском језичком простору, који се великим делом и на многим местима поклапао и са негдашњим и са садашњим хрватским језичким простором, две велике књижевне епохе, ренесансна и барокна, доживеле су свој развој и процват” (Маринковић и др. 2000: 53).

оквиру *Историје српског народа* Српске књижевне задруге (Београд, друго издање 1994) не унесе и своје судове о језику дубровачке књижевности (Милановић 2014). Тако се они не налазе ни у Ивићевој синтези *Прејед историје српског језика* (Ивић 1998), у којој су окупљене расправе распоређене у шест томова Задругине историје.

Судећи на основу израза у прози, нпр. Држићевог или Гундулићевог, језик дубровачке књижевности или дубровачки књижевни језик несумњиво је српски, док је продор чакавице у поезију Решетар исправно пребацио на стилистичку раван.⁷ Изнећемо на крају још две важне напомене о језику дубровачке књижевности. Као прво, будући да је у питању, нарочито у прози, писана фиксација тадашњег источнохерцеговачког дијалекта (Решетар 1951, Решетар 1952), мора се говорити и о континуитету оваквог језичког израза у односу на српско средњовековно писано наслеђе на народном језику, очувано пре свега у дубровачким *јовелџама* (уп. Ћорић 2011). Стога и дубровачке повеље и дубровачка књижевност сјајно сведоче о *дијалозији* кроз српску историју српског језика и културе. Истовремено, а као друго, дубровачка књижевност представља и најбоље сведочанство о *Славији латини* тј. *Славији романи* као интегралном сегменту и српске културе.

7. Након сасвим сажетог прегледа кључних дискутабилних питања при одређењу идентитета српског књижевног језика у прошлости, вратимо се за тренутак именовану саме научне дисциплине Конструкција *историја српског књижевног језика*, чини нам се, имплицира да су сви типови књижевних језика које су употребљавали Срби заправо само развојне етапе у развоју књижевног језика нашег народа, у којем постоји слабије или јаче изражен континуитет. Конструкција *историја књижевних језика код Срба*, пак, имплицира да су у питању различити типови књижевних језика које су употребљавали Срби, међу којима израженог континуитета нема.

Како је старословенски језик настао на прасловенској основи и био општесловенски књижевни језик почев од друге половине 9. века, треба га сматрати и српским књижевним језиком, али – наравно – не само српским. Стога се залажемо, а узимајући у обзир несумњиве граматичке и лексичке везе које стварају континуитет од старословенске до славеносрпске епохе, за давање предности конструкцији *историја српског књижевног језика*.⁸ У

---

⁷ О језику дубровачке књижевности данас одмерено, а на Решетаревом трагу, пише Предраг Пипер: „У непосредној близини Дубровника постојала су два наречја: штокавско, српско, у залеђу Дубровника и у самом граду, и чакавско, хрватско. Дубровачка књижевност је стварана на штокавском наречју. Национална припадност Дубровчана обично је подређивана чињеници да су они били грађани исте републике. Зато је и дубровачка књижевност настала и развијала се не као српска и/или хрватска већ пре свега као дубровачка” (Пипер 1998: 124).

⁸ Пишући о формирању српског књижевног језика, Предраг Пипер истиче да је тај процес „започео ширењем словенске писмености на старословенском, односно црквенословенском

оквиру ње, својеврстан дисконтинуитет ствара само писани језик дубровачке књижевности или дубровачки књижевни језик, будући да му је основа била чиста народна – штокавска источнохерцеговачка, и да је настао под окриљем духовног окружења Славија латина (романа), а не Славија ортодокса, у којем су се развили српкословенски, рускословенски и славеносрпски језик.

Вуковски стандардни језик, нормиран до средине 19. века на основи источнохерцеговачког дијалекта, стога је унео изванредан дисконтинуитет у односу на претходне типове српског књижевног језика утемељене на црквенословенском духовном наслеђу (српкословенски, рускословенски, славеносрпски), али и повратио континуитет са дубровачким наслеђем (Ивић 1991), а управо такав чин успоставио је и специфичан мултикултурални идентитет савременог српског стандардног језика.

ЛИТЕРАТУРА

- Бојовић 2014: Злата Бојовић, *Историја дубровачке књижевности*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Ђорђевић 1990: Петар Ђорђевић, *Историја српске ћирилице: Палеојарфско-филолошки ћирилози*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства (треће издање).
- Ивић 1991: Павле Ивић, *О Вуку*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић 1995: Павле Ивић, Предговор главног уредника, у: Борис Унбегаун, *Почеци књижевности језика код Срба*, Београд – Нови Сад: Вукова задужбина – Матица српска – Орфелин, 5–12.
- Ивић 1998: Павле Ивић, *Прејед историје српског језика*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић 2001: Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ковачевић 1999: Милош Ковачевић, *У одбрану језика српскога – и даље*, Београд: Требник.
- Ковачевић 2013: Милош Ковачевић, Хрватска својатања историје српске ћирилице, у: *У одбрану српске ћирилице: хрестоматија*, Пале: Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета”, 67–72.
- Колендић 1964: Петар Колендић, *Из старог Дубровника*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Маринковић и др. 2000: Радмила Маринковић, Нада Милошевић-Ђорђевић, Злата Бојовић, Душан Иванић и Новица Петковић, *Крајак прејед српске књижевности*, Београд: Лирика.
- Милановић 2010: Александар Милановић, *Крајка историја српског књижевног језика*, Београд: Завод за уџбенике (треће издање).

језику, који је под утицајем локалних језичких црта на српско-хрватском дијалекатском терену еволуирао у редакције: српскоцрквенословенску и хрватскоцрквенословенску” (Пипер 1998: 116).

Милановић 2014: Александар Милановић, Ивићева синтеза развоја типова књижевних језика код Срба, у: *Српски језик у ојлегалу Српске књижевне задруге*, Београд: Српска књижевна задруга, 93–112.

Младеновић 1989: Александар Младеновић, *Славеносрпски језик*, Нови Сад – Горњи Милановац: Књижевна заједница Новог Сада – Дечје новине.

Младеновић 2008: Александар Младеновић, *Историја српског језика. Одабрани радови*, Београд: Чигоја штампа.

Пипер 1998: Предраг Пипер, *Увод у славистику I*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Решетар 1951: Милан Решетар, *Најстарији дубровачки говор*, Београд.

Решетар 1952: Милан Решетар, *Најстарија дубровачка проза*, Београд: Глас СКА, 201.

Толстој 2004: Никита И. Толстој, *Студије и чланци из историје српског књижевног језика*, Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Вукова задужбина – Матица српска.

Ђорић 2011: Божо Ђорић, *Повеља бана Кулина: Графемика, фонемика, морфемика*, Београд: Чигоја штампа.

Унбегаун 1995: Борис Унбегаун, *Почеци књижевног језика код Срба*, Београд – Нови Сад: Вукова задужбина – Матица српска – Орфелин.

Чигоја 2006: Бранкица Чигоја, *Трајовима српске језичке прошлости*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Aleksandar M. Milanović

University of Belgrade

Faculty of Philology

Department of the Serbian Language with South Slavic Languages

THE IDENTITY OF THE SERBIAN LITERAL LANGUAGE THROUGH HISTORY

Summary: In the paper we analyse the identity of certain types of literal language which are used in the Serbian past: Old Slavonic, Serbian Slavic, Russian Slovene, Serbian Slavic and Dubrovnik and Russian language as well. We can see the continuity in development of different types of literal language with the old ecclesiastical Slovene base but also there is a discontinuity that is brought with the Vuk's reform. On the other hand, Vuk's literal language represents the continuity in comparison to the written creativity in folk language, primarily in Dubrovnik.

Key words: Serbian language, identity, standardised language, literal language, Old Slavonic, Serbian Slavic, Russian Slovene, Serbian Slavic, Dubrovnik language, Russian language.

Милош М. Ковачевић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

УДК: 81'272(497.11)

СРПСКА ПОЛИТИЧКА ПРИПОМОЋ ПРОМОЦИЈИ ТЗВ. „БОСАНСКОГ ЈЕЗИКА”

Апстракт: У раду се анализирају околности проглашења „босанског језика” мањинским језиком у Србији. Показано је да су српски политичари „босанском језику” статус мањинског језика прибавили заобилазећи критеријум *Европске повеље о регионалним или мањинским језицима* да се регионалним или мањинским језицима могу сматрати само језици „различити од званичног језика те државе”. Пошто је тзв. босански језик само преименовани српски језик, тј. језик чије постојање не потврђује ниједан лингвистички критеријум језичког идентитета, јасно је да је ријеч само о „политичком језику”. У раду се показује које све проблеме изазива неосновано сврставање „босанског језика” у мањинске језике, односно како та политички прибављена а ни на правним ни на лингвистичким критеријумима незаснована мањинска језичка права Бошњаци злоупотребљавају у Србији.

Кључне ријечи: мањински језици, већински језик, српски језик, „босански језик”, Европска повеља о регионалним или мањинским језицима.

Скупштина Србије и Црне Горе донијела је, на својој сједници од 21. децембра 2005. године, Закон о ратификацији *Европске повеље о регионалним или мањинским језицима*, која је сачињена 5. новембра 1992. године у Стразбуру. Закон је објављен у „Службеном листу СЦГ – Међународни уговори”, бр. 18/2005 од 23. 12. 2005. године, и осам дана након тога ступио на снагу. Новине су, међутим, пренијеле изјаву тадашњег министра СЦГ за људска и мањинска права Расима Љајића „да ће од 1. јуна албански, бугарски, босански, мађарски, ромски, румунски, русински, словачки, украјински и хрватски језик бити проглашени за регионалне и мањинске језике у Србији, док ће у Црној Гори такав статус добити албански и ромски” (Политика, 5. 3. 2006, 9). Министар је такође нагласио да је „употреба мањинских језика и писама у искључивој надлежности држава чланица СЦГ, које су и дале предлоге за регионалне и мањинске језике” (Политика, 5. 3. 2006, 9), па отуда и толике разлике у језицима које је као мањинске признала Србија с једне стране, и

Црна Гора, с друге. Србија је за мањинске признала десет језика, а Црна Гора од тих десет само два.

На основу чега су Србија и Црна Гора одређивале који језици треба да се прогласе мањинским? Критеријуме су морали преузети из саме Европске повеље о регионалним или мањинским језицима, односно из њеног члана 1, именованог као „Дефиниција”, а који је сав посвећен одређењу идентификације регионалних или мањинских језика, гдје се мањински језици одређују на следећи начин:

„За потребе ове повеље:

а) ’регионални или мањински језици’ су језици који:

(i) су традиционално у употреби на одређеној територији једне државе од стране држављана те државе који чине бројчано мању групу од остатка становништва те државе и који су

(ii) различити од званичног језика те државе, што не укључује дијалекте званичног језика те државе или језике радника миграната” (Закон 2005:1–2).

Као што се види, три су темељна идентификациона, идентитетска критеријума регионалног или мањинског језика: а) да дати језик „традиционално” употребљава „бројчано мања група становништва” те државе (национално неподударна с већинским становништвом), б) да је дати језик „различит од званичног језика те државе”, и в) да регионални или мањински језик није „дијалекат званичног језика те државе или језик радника миграната”. За проглашење неког језика мањинским, неопходно је дакле да постоји „национална групација становништва” неподударна с већинским становништвом, и да језик те групације није подударан са „званичним језиком државе”, а истовремено да није ни дијалекат званичног језика те државе.

Да ли сви језици које су као мањинске признале Србија или Црна Гора испуњавају сва три критеријума што су критеријуми идентификације мањинских или регионалних језика? За два језика која је за мањинске признала Црна Гора – а то су ромски и албански – неспорно је да испуњавају сва три наведена дефиницијска критеријума. Од десет језика које је мањинским прогласила Србија други критеријум – да је мањински језик „различит од званичног језика те државе” – не испуњавају два језика, и то први и последњи са списка, тзв. босански и хрватски језик.

У овоме раду интересује нас само статус тзв. босанског као мањинског језика у Србији (док ћемо по страни оставити тзв. хрватски, мада су они у погледу непостојања идентитетских лингвистичких критеријума подударни). Основно питање на које је потребно дати одговоре, да би се тзв. босански могао према критеријумима Европске повеље сматрати мањинским у Србији, јесте да ли се „босански језик” може сматрати различитим језиком од српског језика. Јер ако он није различит од српског, онда се изневјерава други критеријум

идентитета мањинског језика, по коме један језик да би био мањински мора бити „различит од званичног језика те државе”. У одређењу односа српског и тзв. босанског језика најбоље се позвати на мишљења бошњачких лингвиста, чиме се избјегава приговор националне „пристрасности” српских лингвиста. А бошњачки лингвисти, сви одреда, унисони су у ставу да се босански језик према критеријумима идентитета језика не може сматрати различитим у односу на српски, односно да су српски и босански само различита имена истога „лингвистичког” језика. Но, послушајмо шта о томе кажу сами муслимански лингвисти. Кренимо од Алије Исаковића, који каже: „Између босанског, хрватског и српског језика нема суштинске разлике. У питању је само право народа да именује језик онако како га је традиционално именовано” (Тошовић, Вониш ред. 2009: 17). Исто мисли и Мидхат Риђановић: „Народ у БиХ говори једним језиком, који својим специфичностима одмах ’упада у уши’ свим људима изван наше земље. Он се сад зове тројако – српски, хрватски и босански” (Риђановић 2013: 41). Ни мишљење Ибрахима Чедића готово да се не разликује од наведених: „У Босни и Херцеговини у службеној употреби су, дакле, босански, хрватски и српски језик. Сваки има своју норму и велику међусобну подударност. У међусобној комуникацији Бошњаци, Хрвати и Срби немају никаквих потешкоћа што често намеће питање да ли се заправо ради о једном језику са три назива, или су заиста три језика” (Тошовић, Вониш ред. 2009: 65). Ханка Вајзовић, пак, констатује да „споразумијевање није угрожено ни међу националним заједницама у БиХ нити међу појединцима као члановима тих заједница” (Тошовић, Вониш ред. 139). Још експлицитнији је став о непостојању разлике Џевад Јахић, који каже: „Они који данас хоће да нађу одговор на питање постоји ли збиља тај босански језик, у принципу су спремни и да га ’признају’ ако им се докаже да постоји. Они лаичком методом хоће да виде у чему се тај језик разликује од тобож ’различитих’ српског и хрватског, или бившег (’неразликвоног’) српскохрватског и да се тада увјере у његово постојање, односно непостојање. [...] Ко зна по који пут у овој књизи понављамо оно што већ једном морамо запамтити: у нашим балканским приликама језик да би био језик не мора се обавезно битно разликовати од другог јер тај разликовни принцип није мјерило постојања, односно непостојања националних језика” (Јахић 1999: 252). Х. Хајдаревић и А. Кршо написали су чак јединствен правописни и граматички приручник „босанског / хрватског / српског језика”, образлажући свој поступак сљедећим разлогом: „Босански језик, хрватски језик, српски језик имају исту основицу (источнохерцеговачки дијалекат новоштокавског типа). С обзиром на то, они су правописно и граматички врло блиски. Разлике постоје у лексици и акцентуацији. Морфолошке разлике су минималне, а на фонетском плану разлика нема, јер сва три стандарда имају исти вокалски и консонантски систем. Наведене чињенице потврђују се у свакодневној језичкој пракси. Говорници који употребљавају

различите стандарднојезичке норме (босанску, хрватску или српску) одлично се разумију, а језик именују као босански језик, хрватски језик и српски језик” (Хајдаревић, Кршо 2013: 21). Дода ли се наведеним подударним ставовима муслиманских лингвиста и готово унисоно мишљење свих лингвиста да се босански језик не може сматрати различитим од српског језика¹, да је он заправо само преименовани српски језик (Ковачевић, Шћепановић 2011: 25–37), поставља се логично питање зашто су и на основу којих критеријума онда српски политичари међу мањинске језике уврстили и тзв. босански².

Разлог је прије свега у томе што се српски политичари готово никад не консултују са српским филолозима у доношењу филолошких одлука, и кад су оне национално врло значајне, каква је нпр. ова који језици могу добити статус мањинских. Српски политичари, готово без изузетка, и тим прије и више ако су на вишој државној функцији, сматрају да их то што имају моћ одлучивања не обавезује ни на какву „хармонизацију” ставова са српском филологијом. И управо тако су поступили и при доношењу списка мањинских језика у Србији, на коме су се ето нашли и „босански” и „хрватски”. Вјероватно се они који су правили тај списак нису ни питали да ли су компетентнији од лингвиста у процјени да ли су два именом различита језика исти или различити. И ето мимо цијеле свјетске лингвистике, мимо србистике и, како смо видјели, мимо унисоних ставова босанскомуслиманских лингвиста одлучили да су српски и тзв. босански различити језици, и да се на тзв. босански не може примијенити дефиницијски критеријум из Европске повеље да мањински језик да би био мањински мора бити „различит од званичног језика те државе”. У овом случају српски су политичари „одокативно”, вјероватно из страначко-ситношићарцијских интереса, одлучили, без икакве консултације са србистичким филолошким ставовима, да је „босански” различит од српског, па су га ставили на списак мањинских језика. За разлику од српских политичара, црногорски политичари тако очито нису сматрали, па се на списку мањинских језика у Црној Гори нису нашли ни „босански”, ни „хрватски” језик.

И не само да су српски политичари на списак мањинских језика ставили и тзв. босански, него су изабрали и „најзахтјевније” обавезе у примјени „права” употребе мањинских језика. У ставу 2. члана 2. Европске повеље каже

---

¹ Уп. нпр.: „Многима, у свијету и у бившој Југославији, није јасно како могу постојати три језика, кад је толико упадљива језичка блискост трију стандарда” (Менесланд 2005: 518); или пак чињеницу да су јединствену граматику „ансамбла језика” који чине „босански/хрватски/црногорски/српски” језик написали Тома и Осипов (2012).

² И не само босански него и хрватски, јер и за однос тог „језика” према српском један од најпознатијих хрватских лингвиста Иво Прањковић каже да су „на стандардолшкој разини, хрватски, српски, босански, па и црногорски језик различити варијетети, али истога језика. Дакле, на чисто лингвистичкој разини, односно на генетској разини, на типолошкој разини, ради се о једноме језику, и то треба коначно јасно рећи. Ако се нетко с тим не слаже, нека изложи аргументе” (Прањковић 2006: 42).

се да се „по питању сваког од језика који је прецизиран у време ратификације, прихватања или одобравања у складу са чланом 3. свака држава чланица преузима обавезу да примени најмање 35 ставова и подставова одабраних међу одредбама трећег дела Повеље, укључујући најмање три који треба да буду одабрани у члановима 8. и 12. и по један из чланова 9, 18, 11, и 13” (Закон 2005: 2).

А које је од тих ставова за примјену права мањинских језика одабрала Србија. Ево само неких, којих се тичу употребе мањинских језика у образовању и судству као „најосјетљивијим” областима, а чији избор упућују на закључак да је неко свјесно бирао ставове који Србији највише нашкодити могу. Јер између 26 понуђених препорука у образовању, и 15 понуђених у судских поступцима, Србија је бирала укупно 15 „најдемократскијих”.

Тако су српски политичари у оквиру члана 8, који се односи на употребу мањинских језика у образовању, изабрали да се предшколско, основношколско, средње и „техничко или специјалистичко” образовање на мањинском језику примијени „на оне полазнице чије породице тако нешто захтевају а чији се број сматра довољним” (Закон 2005: 5–6, ставови а (iv), б (iv), ц (iv)). У оквиру члана 9, који се тиче употребе мањинских језика у судским процесима, изабрани су нпр. ставови 1.а (ii), б (ii), д, и ц став 3, тј. „да окривљеном гарантују право да употребљава сопствени регионални или мањински језик”, „да допусте, кад год странка треба да се појави лично пред судом, да може да користи сопствени регионални или мањински језик без икаквих додатних трошкова”; „да предузму мере како би обезбедиле да примена поменутих подставова и било које неопходно коришћење преводилаца не изазива додатне трошкове заинтересованим лицима”, и да „земље чланице преузимају обавезу да се на регионалним или мањинским језицима нађу најзначајнији национални законодавни текстови, а посебно они који се тичу лица која користе ове језике” (Закон 2005: 6).

Зар је онда чудно да се у примјени „босанског” као мањинског језика у образовном и судском систему Србије догађа то што се догађа. Тако су нас новинари обавијестили да је „од почетка ове школске године у већини основних и средњих школа у југозападној Србији, где живе припадници бошњачке мањине, почела настава на босанском језику. О томе су се изјашњавали родитељи ученика првог и петог разреда основних и првог разреда средњих школа; а тамо гдје је с наставом ’закочило’ Бошњачко национално вијеће је „крнуло с кривичним пријавама”. ’Зарадили’ су такве пријаве директори две новопазарске основне школе, затим новопазарске и сјеничке гимназије и директори свих школа у Пријепољу. У новопазарској гимназији ђаци првог разреда, чији родитељи су изразили жељу да им се деца школују на босанском, неколико дана су бојкотовали наставу, и у дворишту школе с транспарентима на којима је писало ’Хоћемо босански’ тражили да остваре своја национална

права. По савету челника Б(ошњачког) Н(ационалног) В(ијећа) деца су се вратила у учионице, али су једно време на часовима ћутала, тражећи тако свој језик. Упућени тврде да су читавом акцијом малих гимназијалаца руководили професори ове школе који су истовремено и функционери БНВ-а. Гимназијалцима, ученицима првог разреда 'због исказане личне храбрости у остваривању законског права на образовање на свом језику', Есад Џуцевић је доделио специјалне дипломе 'Авдо Међедовић' и честитао им 'на овом подвигу'" (Политика, 30. 12. 2013, 1).

Никакве сумње нема да јесте „подвиг“ издејствовати да Влада Србије и њене просвјетне власти – и поред свих лингвистичких доказа да је „босански“ само друго име српскога језика, и да ниједног ни бошњачког лингвисте нема који тврди да је тзв. босански различит од српског језика – негирајући лингвистику као науку дозволе наставу на језику који не постоји³, изневјеравајући и исмијавајући на тај начин не само сопствену филолошку науку него и све оне који имају имало „здраве памети“ па макар она и не била лингвистичка. Зар се онда треба чудити ликујућој констатацији предсједника Бошњачког националног вијећа Есада Џуцевића „да је остваривање права Бошњака у Србији у вртоглавом успону што је крунисано увођењем наставе на босанском језику у основне и средње школе“ (Политика, 30. 12. 2013, 1). Џуцевић ће, нормално, на том „подвигу“ захвалити онима из српских просвјетних власти који су – радећи у корист српске филолошке и просвјетне штете – омогућили увођење наставе на лингвистички непостојећем „босанском језику“. Тако је јавност сазнала да су од стране Бошњачког националног вијећа „за допринос у остваривању права Бошњака на образовање на свом матерњем језику сребрне плакете додијелене копредсједницима радне групе за имплементацију модела наставе на босанском језику, помоћници министра за образовање Весни Фили и државном секретару у Министарству Мухидину Фијуљанину“⁴. Имају ли, заиста, право политичари на овај начин игнорисати став цијеле филолошке науке, и свјесно радити против српских националних филолошких интереса. У земљи Србији очито је све могуће! Могуће је да помоћница министра просвјете

³ А што најбоље одсликава афоризам Александра Чотрића: „Ко говори босански и црногорски језик, тај сигурно зна и амерички, аустријски, бразилски и аргентински“. (Политика, 27. 7. 2014, 22).

⁴ <<http://www.sandzacke.rs/vijesti/drustvo/zlatne-plakete-erdoganu-i-izetbegovicu-srebrne-fili-i-fijuljaninu/>> Весна Фила и Мухидин Фијуљанин ниси једини службеници Владе Републике Србије које Бошњачко национално вијеће награђује за допринос унапређивању и провођењу „бошњачких права“. Наиме, награђени су још и Слободан Вуксановић, и Борис Тадић (први је био министар просвете Републике Србије а други председник Републике Србије), и то „Плакетом Бошњачког националног вијећа“, која се „додељује институцијама и појединцима за изузетан допринос у заштити и унапређењу положаја и остваривања права и слобода санџачких Бошњака. Досадашњи добитници Плакете су: др Слободан Вуксановић (2008), Турска агенција за међународну сарадњу и развој – ТИКА (2009), Борис Тадић (2010), Сулејман Тихић (2010), Сулејман Угљанин (2010), и Алија Џоговић (2011)“ <<http://www.bnv.org.rs/obiljezja/nagrada/>>

и државни секретар Министарства просвете Србије директно негирају ставове србистике као науке и још директније разграђују српски образовни систем. Очито је да Бошњаци у подршци против српскога а за „босански језик” имају своје „приватне Србе”.

Још већу карикатуралност, и нимало мању националну штету, производи употреба „босанског” као мањинског језика у вођењу управног поступка и/или судског спора, што су им омогућава избор „судских права” који су начинили српски политичари при ратификацији Европске повеље о регионалним или мањинским језицима. Новине су нас посљедњих мјесеци бомбардовале „невјероватним” чињеницама. Тако смо сазнали да је у Чачку извјесни Маид Башовић, возач из Пријепоља, по учињеном тешком саобраћајном прекршају одбио да да изјаву на српском језику, тражио изузеће судије за прекршаје, и захтијевао тумача за босански (Политика 1. 3. 2014, 1). Сазнали смо такође да се „судови у Пријепољу суочавају се с необичним проблемом да велики број предмета у Основном и Прекршајном суду годинама чека судског тумача за босански језик. Готово је истовјетна ситуација и у Новом Пазару, Тутину и Сјеници, где је поред српског, у службеној употреби и босански језик, али будући да судских тумача за тај језик нема, прети блокада рада судова” (Политика, 30. 3. 2014, 10). И ту није крај, сазнали смо да се и Срби користе тим бошњачким „правом” да траже преводиоца који ће „тужбу”, „жалбу” и „кривицу” са српског да преведе у „тужбу”, „жалбу” и „кривицу” на босанском, а чега се „први досетио (2010) адвокат који је бранио представнике ИЗУС муфтије Муамера Зукорлића. Затражио је тумача на босанском, уз аргумент да клијенти не разумеју српски и тако им ’везао руке’” (Вечерње новости, 5. 3. 2014, 8). Наиме, новине нас обавјештавају да „тумаче за босански језик не траже само Бошњаци, већ у последње време то чине и поједини Срби, под изговором да је то неопходно због адвоката бошњачке националности које ангажују” (Политика, 30. 3. 2014, 10).

Тако „босански језик многе криминалце држи на слободи, казне за туче, увреде и саобраћајне прекршаје застаревају, а предмети се гомилају у судовима Рашке области. Досетили су се Бошњаци, па су на српском занемели и на суђењима у осталим деловима Србије, а на босански нема ко да им преводи” (Вечерње новости, 5. 3. 2014, 8).

А како држава Србија рјешава дати проблем? Због мира у кући, због одржања „вртоглавог успона права Бошњака у Србији”, она и не размишља да поново прочита ратификовану Повељу, да се позове на њен члан 2, који државу обавезује да примијени одредбе Повеље на својој територији само за језике „који су у складу са дефиницијом садржаном у члану 1”, и да са списка мањинских језика избрише оне који то нису по дефиницији из саме Повеље (Закон 2005: 2). А „босански језик” то, више је него очигледно, није.

Или је држави Србији лакше да, по захтјеву Бошњачког националног вијећа, „распише конкурс за судске тумаче за босански”, чији би „ангажман пао на терет државе и то по цени од 1.200 динара за сваки започети сат суђења и 600 динара за сваку преведену страницу текста”. („А увођење босанског у школе, суднице и друге институције Рашке области већ кошта милионе евра”). Уз то се очекује да Влада Србије Бошњацима испуни захтјеве да „обезбеди радна места за нове наставнике који ће мале Бошњаке учити на матерњем”, и да обезбиди за све ђаке „који се одреде за школовање на босанском добију све уџбенике на овом језику”. А Бошњачко национално вијеће сматра да – „осим оних са националним елементима, попут матерњег језика или историје” – на „босански” преведу и уџбеници „за стручне предмете: за економију, машинство, физику, хемију, биологију... На списку књига које чекају превеђење су чак и алгоритамске таблице” (Вечерње новости, 21. 3. 2014, 4).

Будући да Бошњаци у Влади увијек имају неког утицајног „приватног Србина” готово да не треба сумњати да ће српска влада бошњачким захтјевима и изаћи у сусрет. И опет у корист сопствене штете! Са несагледивим посљедицама.

Остаје само нада да ће садашња Влада држати до филолошких националних интереса, да ће се држати слова међународних закона које је ратификовала, и да те законе неће „одокативно” тумачити и примјењивати у корист властите штете као до сада. Једном ријечју, кад је у питању проблем мањинских језика, Влада мора са списка тих језика скинути оне који то нису по дефиницији саме Европске повеље о регионалним и мањинским језицима. Тиме ће она показати да јој је стало колико до одбране националних филолошких интереса, толико, ако не и више, до одбране принципа европског законодавства. Тиме ће истовремено показати да ће јој европски стандарди бити изнад политичких страначко-шићарцијских интереса. А све то довешће до укидања српске припомоћи босанској коби српскога језика, без које ове накарадне и карикатуралне проводбе европских права мањинских језика, и то оних који то ни по једном критеријуму нису, не би могло бити, и што је још значајније – више никада неће моћи бити.

И можда за крај, нек се Влада Србије упозна с једним самоочигледним аргументом највећег муслиманског лингвисте Мидхата Рићановића, о томе како је извјесна Фатима Пелесић-Муминовић преписала од корица до корица један уџбеник српскога, односно српскохрватског језика именујући га „босанским”, чиме је Бошњаке, како каже Рићановић, „обрукала у суседној држави”. Но почујмо Рићановића: „Наша Фата је, наиме, још 1997. сјела и преписала од корица до корица један београдски уџбеник српскохрватског за странце. Сваки лопов настоји да прикрије свој лоповлук, али Фата се није ни толико потрудила (а и што би се трудила, кад необразованим Босанцима можете подвалит’ шта год хоћете)” (Рићановић 2013: 60). Дешавања с „босанским

језиком” као мањинским у Србији као да демантују такву „могућност подвале” о којој говори Риђановић, него напротив дају за право ријечима Милована Данојлића да „захтев оног невољника из југозападног кутка земље да му се судски списи преведу на ’његов’ (бошњачки?) језик и није тако неразуман како у први мах изгледа. Право је сваког преступника да се служи идиомом који најбоље разуме, а кривотворитељима је, природно, најближи кривотворен језик. Добро да није тражио да му се судија обраћа на лоповском жаргону” (Данојлић 2014: 68).

Међутим, као да српска Влада и њене просвјетне институције не хају за лингвистичке критеријуме неопостојања босанског као мањинског језика, па игнорантски настављају да се инате с властитом филологијом и дају припомоћ бошњачким захтјевима. Тако нас новине обавјештавају да су „на седници Н[ационалног] П[росветног] С[авета] [6. 5. 2014], без полемике и замерки, усвојени поједини учбеници за други и шести разред наставе на бошњачком језику, као и наставни планови и програми. Настава на бошњачком језику је у првом и петом разреду основне и првом средње школе, а од септембра ће бити проширена и на други и шести разред” (Вечерње новости, 7. 5. 2014, 4). Тако смо дошли и до тога да су „у основним и средњим школама у Новом Пазару, Сјеници и Тугину на крају наставне године први пут издата сведочанства на босанском језику” (Политика, 2. 7. 2014, 7).

Влада и њене институције неће чак да поштују ни препоруку да се у „симболичкој функцији” бошњачка варијанта српског језика не зове „босански” него „бошњачки” језик, како је то предложио Одбор за стандардизацију српског језика (Одлука 1998: 174–177), а на што је државне институције морала да упозорава и најстарија српска културна институција – Матица српска. Наиме, „председник Матице српске Драган Станић скренуо је пажњу државним органима Србије, а посебно надлежним министарствима да је неприхватљиво користити поглешан назив ’босански језик’ уместо ’бошњачки језик’”, будући да је и „Одбор за стандардизацију српског језика правовремено усвојио социолингвистички засновану одлуку да је за српску културу једино прихватљив термин бошњачки, а не босански језик”.⁵ Било би чудно да се неко из државних, посебно просвјетних органа Србије огласио поводом тог захтјева, али зато није чудо да су негативна реаговања дошла из Новог Пазара, и да их јавности саопштава управо Бошњачко национално вијеће. Тако је муфтија Муамер Зукорлић изјавио „да саопштење Матице српске дјелује апсурдно и неприхватљиво, те да неодољиво подсећа на вријеме које ’нико ко здраворазумски размишља на Балкану не прижељкује’. И нека Матици српској не смета босански језик којим говоре њихови сусједи, као што нама Бошњацима не смета српски језик којим говоре наше комшије”, закључио је

⁵ <<http://www.pressrs.ba/sr/promo/promocija/story/41797/Press+RS+Android+aplikacija!.html>>

Зукорлић.⁶ И Друштво за босански језик и књижевност критиковало је став Управног одбора Матице српске у Новом Саду да је за српску културу једино прихватљив термин бошњачки, а не босански језик. „То друштво, у саопштењу које преноси Бошњачко национално веће (БНВ), изразило је оштар протест и неслагање поводом тог става Управног одбора Матице српске. У саопштењу се наводи и да је ратификацијом Европске повеље о регионалним и мањинским језицима, 21. децембра 2005. године, босански језик верификован као један од десет мањинских језика у службеној употреби у Србији. Додаје се и да је ’захваљујући партнерском односу БНВ и Министарства просвете, науке и технолошког развоја, 21. фебруара 2013. године, почела имплементација наставе на босанском језику у основним и средњим школама у Санџаку у 35 установа са 4.088 ученика’”.⁷

И Зукорлић и Друштво за босански језик и књижевност пренебрегавају, међутим, чињеницу да ниједан народ не мора прихватити назив за језик који је у обичају код другог народа. Сваки дан би се онда Срби или Бошњаци судили са Нијемцима што њихов језик не зову *gojč* (*Deutsch Sprache*), како га Нијемци зову, него га зову *немачки/њемачки језик*. Или зашто се Словенци не буне што Бошњаци и Срби њихов језик не зову *словенски*, како га они зову, него га зову *словеначки*. Таквих примјера у свијету није мали број. Из тих разлога захтијевати од једног народа да језик другог народа у свом језику зову по диктату тог другог народа представља научни парадокс, да не кажемо нонсенс. А још је већи нонсенс, не што то не схватају и не прихватају санџачки муслимани или Бошњаци, него зашто то не схватају и не прихватају државни и просвјетни органи Србије, на које се једино као исхордиште и основ свог „права” санџачки Бошњаци и позивају.

Такав став државних органа Србије према мањинским, као и „мањинским”, језицима довео је до тога да „ни Устав, ни закони не обавезују држављане Србије да морају да говоре српски језик, иако је у највишем правном акту он уписан као службени. Многи представници мањина проживе цео век а да не прозборе ни реч на српском. То постаје посебно изражено међу децом која уче матерњи, али не и службени језик. Ово је посебно изражено откада је Србија 2005. године усвојила и ратификовала Европску повељу о мањинским и регионалним језицима, која гарантује службену употребу мањинског језика” (Вечерње новости, 13. 4. 2014, 7). Зар се онда треба чудити што нико није реаговао на изјаву шефа посланичког клуба Савеза војвођанских Мађара Балинта Пастора, који је „за Танјуг рекао да не зна у ком пропису пише да припадници националних мањина морају да говоре српским језиком, али и

⁶ <<http://www.cdm.me/svijet/region/zukorlic-pita-maticu-srpsku-bosanski-ili-bosnjacki-srpski-ili-vlaski>>

⁷ <http://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/drustvo-za-bosanski-jezik-protiv-stava-matice-srpske_478777.html>

да то не значи да у сопственом интересу не треба да савладају језик земље у којој живе” (Политика, 14. 5. 2014, 6). Али су зато улиједиле врло оштре осуде контраизјаве председника Покрајинског одбора ДСС Миленка Јованова „да ће та странка формирати ’језичке патроле’ којима ће утврдити у колико насељених места, посебно на северу Бачке, грађани мађарске националности не говоре српским језиком. То ће, како је рекао, бити учињено по угледу на ’језичке патроле’ које је најавио Национални савет Мађара, а које ће обилазити места по Војводини и утврђивати да ли се поштује вишејезичност у називу званичних институција” (Вечерње новости, 14. 5. 2014, 5). „Први човек скупштинског Одбора за људска и мањинска права и равноправност полова Мехо Омеровић је такву иницијативу окарактерисао као ’срамну и веома опасну”” (Вечерње новости, 14. 5. 2014, 5). Срамотно је, дакле, тражити да у земљи Србији свако зна српски као већински језик?! Зато и није чудо што ваљда само у земљи Србији може да се деси да онај „ко говори само српски језик на северу Баната и Бачке могао би да остане и гладан и жедан. У кафићу у Малом Иђошу ’бледо’ су нас гледали када смо затражили киселу воду, на трафици у Орому узалудно смо објашњавали на српском да желимо допуну за мобилни телефон, а у Малим Пијацама нико на улици није разумео када смо питали за правац” (Вечерње новости, 13. 4. 2014, 7).

Све наведено указује на само једно: да је Република Србија данас талац својих лингвистички неписмених политичара. Али ако неће да се консултују са филолозима, добро би било да се замисле над констатацијом једног од највећих и најпознатијих српских историчара, Милорада Екмечића, који поводом ове српске језичке рошомонијаде написа да данас „уместо језика, влада принцип – барем на тлу бивше Југославије – да је нација заједница истог веровања и посебно цркве. Најбоља дефиниција хрватског језика била би да је то ’генетски модификовани српски језик’. Уместо ’корисно, хасновито’, измислили су ’учинковито’. Црногорски језик није срамота једног народа, српске нације и неписмене интелигенције, него срамота цивилизације. Новине пишу да у Рашкој области неки траже да им се све са српског преведе на бошњачки. Бити будала на Балкану је данас врлина и испољавање права човека” (Екмечић 2014: 3).

Екмечић се, међутим (да ли намјерно?), не упита ко је заправо с босанским као мањинским језиком у Србији испао будала!

ЛИТЕРАТУРА

А) АУТОРСКИ ТЕКСТОВИ

Вајзовић 2008: Hanka Vajzović, *Jezik i nacionalni identiteti*, Sarajevo: Fakultet političkih nauka, 2008.

Данојлић 2014: Милован Данојлић, *Оглумци из Дневника: Посмртни остаци заједничке државе*, Печат, 25. 4. 2014, 68.

Екмечић 2014: Милорад Екмечић, Србији би историја могла да се понови, *Вечерње новости*, 3. 8. 2014, 3.

Закон 2005: Закон о ратификацији Европске повеље о регионалним или мањинским језицима, *Службени лист СЦГ – Међународни ујовори*, бр. 18/2005 од 23. 12. 2005. године.

Јахић 1999: Dževad Jahić, *Bosanski jezik u 100 pitanja i 100 odgovora*, Сарајево: Лјилјан.

Ковачевић, Шћепановић 2011: М. Ковачевић, М. Шћепановић, *Српски језик у врлоу љолийиике*, Никшић: Издавачки центар Матице српске Друштва чланова у Црној Гори.

Менесланд 2005: Svein Mønnesland, Od jezičkog standarda do trostandardne situacije, u zborniku *Jezik u Bosni i Hercegovini*, ur. S. Mønnesland, Сарајево, Oslo: Institut za jezik u Sarajevu, Institut za istočnoevropske i orijentalne studije u Oslu, 481–524.

Милков 2014: Др Драган Милков, *Стајуи Војводине, симболика и љежње*, Печат, 25. 7. 2014, 9.

Одлука 1998: Одлука бр. 1 Одбора за стандардизацију српског језика, у: *Кновој љисменоси*, приредио Радојко Гачевић, Београд: Научна књига, 173–187.

Павловић 2014: Миливоје Павловић, *Босански на Шар-љланини*, *Вечерње новости*, 17. 9. 2014, 16.

Прањковић 2006: Ivo Pranjković, Hrvatski i srpski su jedan jezik, *Slobodna Dalmacija*, Split, 7. 2. 2006, 42–43.

Риђановић 2013: Midhat Ridanović, *Ridanović o jeziku i još nekim stvarima iz Tamnog Vilajeta*, Сарајево: аутор, 2013.

Стевановић 2014: Маријана Стевановић, *Bosanski i bošnjački*, *Danas*, 11. 4. 2014, 12.
Танасковић 2014: Дарко Танасковић, *Двосекли мач језика*, *Вечерње новости*, 10. 3. 2014, 4.

Тома, Осипов 2012: Paul-Louis Thomas, Vladimir Osipov, *Grammaire du bosniaque – croate–monténégrin–serbe*, Paris: Institut d'études slaves.

Тошовић, Вонис (ред.) 2009: Branko Tošović, Arno Wonisch (ur.), *Bošnjački pogledi na odnose između bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika*, Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität, Сарајево: Institut za jezik, 2009.

Хајдаревић, Кршо 2013: Hadžem Hajdarević, Aida Kršo, *Pravopisni priručnik bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika sa osnovama gramatike*, Сарајево: Institut za jezik, 2013.

Б) ТЕКСТОВИ ИЗ НОВИНА

1. *Десеи језика за мањине*, *Политика*, 5. 3. 2006, 9.
2. *Напраде за бојкои насљаве на српском језику*, *Политика*, 30. 12. 2013, 1.
3. *Не разумем, ја сам Босанац*, *Политика* 1. 3. 2014, 1. и 8.
4. *Српски уче као сирани*, *Вечерње новости*, 15. 4. 2014, 5.
5. *Уљанин: Све владе имале су „љриваине Бошњаке”*, *Политика*, 28. 4. 2014, 7.
6. *Полийика увела босански*, *Вечерње новости*, 18. 4. 2014, 5.
7. *Како љревесии оишужницу са српској на босански*, *Политика*, 21. 3. 2014, 7.
8. *Висока цена за босански*, *Вечерње новости*, 21. 3. 2014, 4.

9. *Тужба се на босанском језику каже груџачије*, Вечерње новости, 5. 3. 2014, 8.
10. *Шта ће ми судски ђумач да ми каже да сам Симо*, Политика, 7. 3. 2014, 15.
11. *Босански језик блокирао судове*, Политика, 30. 3. 2014, 10.
12. *У Србији живе и раде али српски не говоре*, Вечерње новости, 13. 4. 2014, 7.
13. *Остају три часа српској недељно*, Вечерње новости, 7. 5. 2014, 4.
14. *Осуда најаве „језичких ђајрола”*, Политика, 14. 5. 2014, 6.
15. *„Језичке ђајроле” ђо Војводини*, Вечерње новости, 14. 5. 2014, 5.
16. *Брани се на мајерњем да не би разумео суд*, Политика, 14. 7. 2014, 9.
17. *Издања сведочанства на босанском језику*, Политика, 2. 7. 2014, 7.
18. *Немањи, Вуку, Змају ђређи избацивање из новојазарских школа*, Политика, 2. 7. 2014, 15.
19. *Мањинама у Србији и већина да ђозавиди*, Вечерње новости, 31. 8. 2014, 4.

В) ТЕКСТОВИ СА ИНТЕРНЕТА

1. *Nagrade Bošnjačkog nacionalnog vijeća* <<http://www.bnv.org.rs/obilježja/nagrade/>> (pristup: 29. 4. 2014.)
2. *Zlatne plakete Erdoganu i Izetbegoviću, srebrne Fili i Fijuljaninu* <<http://www.sandzacke.rs/vijesti/drustvo/zlatne-plakete-erdoganu-i-izetbegovicu-srebrne-fili-i-fijuljaninu/>> (pristup: 29. 4. 2014.)
3. *Мајница српска: Није „босански” не ђо „бошњачки језик”* <<http://www.pressrs.ba/sr/promo/promocija/story/41797/Press+RS+Android+aplikacija!.html>> (приступ 11. 5. 2014)
4. *Društvo za bosanski jezik protiv stava Matice srpske* <http://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/drustvo-za-bosanski-jezik-protiv-stava-matice-srpske_478777.html> (pristup: 11. 5. 2014).
5. *Bosanski ili Bošnjački, Srpski ili Vlaški* <<http://www.cdm.me/svijet/region/zukorlic-pita-maticu-srpsku-bosanski-ili-bosnjački-srpski-ili-vlaski>> (pristup: 11. 5. 2014)

Miloš M. Kovačević
University of Belgrade
Faculty of Philology

SERBIAN HELP FOR THE PROMOTION OF THE “BOSNIAN LANGUAGE”

Summary: In the paper we analyse the circumstances of proclaiming the “Bosnian language” as the minority language in Serbia. It is shown that Serbian politicians have given to the “Bosnian language” this status by not taking into consideration the criteria of *the European Charter for Regional or Minority Languages* which says that the regional or minority languages are “different from the official language(s) of that State”. Since the

Bosnian language is congruent to Serbian, because it is only the renamed Serbian language, that is, it is the language which existence is not confirmed by any linguistic criteria or identity. For this reason, it is clear that it is only the “political language” and it is not able to fulfil the criteria for the minority languages given by the European Charter.

In the paper we show which problems are caused by the groundless classification of the “Bosnian language” into the minority language and how these groundless political rights are misused by Bosnians in Serbia who are blocking the trials by demanding the translator for the so called “Bosnian language”, then they ask the same rights as the other legal minority languages and above all they claim that the “Bosnian language” should be used as the political name for the Serbian in all Serbian institutions.

Key words: minority languages, the language of majority, the Serbian language, “Bosnian language”, the European Charter for Regional or Minority Languages.

Миланка Ј. Бабић
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале
Катедра за српски језик
и књижевност

УДК: 81'272(497.6)

БОСАНСКИ ПРОБЛЕМИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Апстракт: У раду¹ се статус српског језика у Босни и Херцеговини посматра као вишеструко угрожен, до те мјере да се у њеним границама мора „изборити” са конкурентним му новоствореним глотонимом и тенденцијом асимилације у оквиру „државног језика” и „државне културе”. Разлози његове угрожености нису условљени само сепаратистичким филолошким програмима, заснованим на преименовању српског језика и потискивању ћирилице, као српског матичног писма, на симболичко-емоционалну маргину. Условљени су и небригом говорника, српске интелектуалне елите и надлежних институција за очување и његовање језика и писма, неизграђеношћу свијести да српски језик и ћирилично писмо јесу и највећи културни потенцијал и темељ етничког идентитета и интегритета Срба у државама насталим распадом СФРЈ.

Кључне ријечи: српски језик, варијанте, босанскохерцеговачки књижевнојезички израз, генетски критеријум, симболичка језичка функција, Новосадски договор, ћирилица.

Мало је језика у свијету чији су интегритет и идентитет до те мјере угрожени до које је угрожен српски. Још мање оних који су распарчани и преименовани, као што је распарчан и преименован језик српски, у складу са идеолошко-политичким сепаратистичким циљевима различитих етникума који њим говоре. У републикама које су се осамосталиле из државе СФРЈ (након њеног насилног распада), заједно са национално-политичким, промовисани су и национално-филолошки програми, при чему је на територији новонасталих држава маргинализовано исходишно српско име језика до језика мањинске заједнице (као што је статус српског језика у Црној Гори) или националне мањине (као што је статус српског језика у Хрватској) или до регионалног социоекта (на шта настоји свести српски језик у Босни и Херцеговини бошњачка

---

¹ Рад је израђен у оквиру пројекта *Значај српског језика и књижевности за очување идентитета Републике Српске*, који финансира Министарство науке и технологије Републике Српске.

политика и лингвистика). Угроженост имена и статуса српског језика ван граница Србије, подразумејива и угроженост српског народа који живи ван њених граница, у државама насталим распадом СФРЈ. За Србе и српски језик у Хрватској одавно је већ касно, али је зато одбрана идентитета и културног простора српског језика у Босни и Херцеговини (наравно и у Црној Гори) неодвојива од питања опстанка српског народа у тим (државним) границама.

А „одбрана идентитета и интегритета српског језика није само питање патриотско, већ је пре свега научно” (Милосављевић 2000: 273), с тим да се у овом по србистичку неповољном времену – које нажалост јако дуго траје, укључујући и Новосадски договор као један од његових по последицама врло негативних периода – том питању мора приступити са стратешки постављеним циљевима очувања језика и народа на српском говорном подручју у цјелини. У тим циљевима се морају објединити српска наука и валадајућа политика, односно политика Србије и Републике Српске, а што је могуће макар у оквиру тзв. паралелних веза. Република Српска нема ни институционалне ни дозреле снаге у интелектуалној елити која би се бавила статусом језика, па ако се матица не постави заштитнички, ускоро (а ускоро је у датим релацијама и у животу народа и културе и вријеме од 100 година) – ускоро ће се приповиједати да су некад Срби и у Босни и Херцеговини говорили српским језиком. Иако је непромишљеношћу и неосмишљеношћу српских филолошких програма након Вука, српска лингвистика „кумовала” да се осамостали преседан под именом *хрвајски језик*, а једном осамостаљен, по истом принципу се умножава у *босанском* и *црнојорском* имену, кад се сабрала и прибрала, научним критеријумима и на дијахронијском и на синхронијском плану недвосмислено је доказала генетску, типолошку и комуникативну јединственост српског језика под његовим разним именима, чиме су побийене полазне основе сепаратистичких филолошких програма, засноване на разликовању посебних језика, односно на варијантној полицентричности српског језика у српскохрватском руху новосадских и постновосадских теза (в. Ковачевић 1999; Ковачевић и Шћепановић 2011; Стојановић и Бојовић 2006). У доказивању утемељености и одрживости различитих имена за језик којим се говори у републикама које су се деведесетих година двадесетог вијека осамосталиле из државе СФРЈ, промовисали су се и разрађивали различити критеријуми и квазикритеријуми који са науком о језику немају никакве или скоро никакве везе, осим настојања да се језиком баве, а своде се у суштини на субјективно-симболичку самопроцјену говорника, изражену кроз свијест и жељу да идиом којим говоре називају именом којим желе (в. Јахић 1999: 252), што је према мишљењу многих страних и домаћих филолога на нивоу аматерске лингвистике, која настоји да народном вјеровању да статус науке (в. Грешел 2003, 2009, Кордић 2009, 2010, 2011).

Преименовање језика условљено је националним антагонизмом и конфликтима између етничких заједница бивше СФРЈ, која се ратом распала. Ратни конфликт пренио са у постратном времену на расподјелу, односно распарчавање традиције, историје, уопште културног наслеђа, а посебно се на удару нашао језик – као општи медиј разних видова стручне, научне и културне продукције, а (тима) и као мјера етничког идентитета. Тежња Бошњака да се одржавотворе кроз Босну и Херцеговину у цјелини, врло је опасна за Србе, српски језик и српску политику у њеним границама, јер укључује и унификацију језика на државном нивоу, у корист назива *босански*, односно води ка стварању тзв. *босанске нације*, коју би сачињавали сви који у Босни и Херцеговини живе, па према томе и Срби. Бошњачка филологија и политика на томе озбиљно раде. А да су одмакле у својим „постигнућима”, показује и то што је за релативно кратко вријеме, не само у пољу бошњачког утицаја него и шире, и поред отпора од стране и србистике и кроатистике, ипак институционализован назив језика као *босански*, а не као *бошњачки*. Тиме је проблематичан статус српског језика у БиХ већ зацртан, а подржан је и институционалним статусом имена *босански језик* у Србији, чиме се успоставља аналогија – ако је *босански* признат у Србији, зашто не би био и у самој Босни, односно и у Републици Српској, у чијем Уставу – да не би био именован босански, није именован ни српски, него се службено име језика крије иза перифрастичне конструкције „језик српског, језик хрватског и језик бошњачког народа”?! Те чињенице упућују на то да се статус српског језика у Босни и Херцеговини мора посматрати и у међуодносу са хрватским и у међуодносу са бошњачким филолошко-идеолошким програмом, с тим што је последњем потребно посветити много више пажње, с обзиром на бројност бошњачке националне заједнице у Босни и Херцеговини и њену отворено испољену хегемонистичку политику. С друге стране, дугорочно посматрано, а имајући на уму све што су Хрвати постигли преко хрватских вуковаца, кроз период језичког апартхејда усташке Независне државе Хрватске, затим доношењем *Декларације о положају хрватској књижевној језика* (1967), потом најновијим истребљењем свега што је српско, а језика посебно, међуоднос српског и *хрватској* у Босни и Херцеговини не смије остати у другом плану. У прилог томе закључку иде и мишљење које је о амбицијама хрватске језичке политике и раније изложено у науци, а које заступа и Ј. Стојановић, а то је да упливом у *мониторингистици* Хрвати корак по корак реализују дугорочни циљ како би цјелокупни ијекавски простор подвели под *хрватски* језик. „За почетак – каже она – довољно је да се језик не зове српски (Стојановић 2011: 222).

Посебно утемељење и бошњачка и црногорска сепаратистичка лингвистика, слиједећи већ „испробани” хрватски филолошки модел, налазе у тези да су регионалне варијанте полицентричног српског језика посебни стандардни језици. А прилог томе дали су и утицајни српски лингвисти из дјелујућег периода Новосадског договора, односно из српскохрватске/хрваткосрпске

језичке фазе, и то до те мјере да су се и Хрвати томе чудили². Тако је политички пројекат издвајања *хрвајској* као засебног језика – методологијом свођења српског језика на статус варијанте којој је хрватска варијанта равноправна и равноправно издвојива, постао модел за издвајање *босанској* – преко варијанте познате крајем двадесетог вијека као *босанскохерцеговачки стандарднојезички израз*, као и за издвајање *црногорској* на основу варијантних специфичности употребе српског (српскохрватског) језика у Црној Гори. Варијанта звана *босанскохерцеговачки књижевнојезички израз*, послужила је као база творцима *босанској* језика да стандардизују њена хрватска обиљежја као бошњачку језичку специфичност, уз додатак нешто оријентализама у лексици.

Тиме је један полицентрични језик (варијантно раслојен) који је функционисао као службени језик (Србима, Хрватима, Црногорцима и Муслиманима, тј. Бошњацима) бивше заједничке државе СФРЈ, издвајањем четирију засебних држава, „претворен” – као нигдје у свијету – у четири моноцентрична,

---

² „Naime, valja znati da je to bilo preddeklaracijsko doba i da su tada hrvatski jezikoslovci bili složni u osnovnome: svi su težili istomu cilju, samo su išli različitim putovima, ista strategija, a različita taktika, kako bi rekao prof. Brozović. Prof. se Jonke zalagao za pravo varijanata, Brozović da se odmah osvoji što se osvojiti može, a ja za napredak sad korak po korak, sad koračić po koračić, već prema prilikama, važno je da se napreduje... A da se prof. Jonke služio sličnom taktikom kao i ja, vidi se u istome broju Jezika. Rekao sam da je uputio još pohvalnih riječi Milki Ivić... Navodeći to, prof. Jonke sve usmjerava jednomu cilju, da njezino priznanje varijanata, što je nama tada značilo isto što i poseban hrvatski književni jezik, iskoristi za naše težnje. Prof. Jonke navodi upravo onaj dio referata Milke Ivić u kome ona priznaje varijante: *„bujan život književnog jezika u svim njegovim raznovrsnim oblicima na širokoj teritoriji i u sredini sa više od jedne narodnosti, neminovno nameće postojanje varijanata, i da razgovori o tim varijantama ne samo da nisu opasni, da ne potkopavaju jezičko jedinstvo, već su, naprotiv, neophodni – doprinose sagledavanju prave stvarnosti za koju se apriori zna da mora biti komplikovana, kako je pravilno istakla u svom referatu prof. Milka Ivić“*.

I sad prof. Jonke razrađuje tezu o varijantama: „To onda preneseno na Hrvate i Srbe, znači da oni također imaju potpuno pravo na upotrebu svoje hrvatske, odnosno srpske varijante književnog jezika i u uređima i u školama, i u štampi, i na radiju, i na televiziji, i u zakonskim tekstovima i dr.“ I na kraju zaoštrava to pitanje do maksimuma: „Nadalje mora nam biti jasno da ne mogu srpsku varijantu književnog jezika normirati hrvatski jezični stručnjaci, a hrvatsku varijantu srpski stručnjaci, a pogotovu ne može u tom odlučivati pomiješana većina. Svaki narod potpuno suvereno odlučuje o svom književnom jeziku i po prirodnom pravu i po principima sadržanim u našem socijalističkom Ustavu“ (Бабић 2004: 165/166); „Prisiljen baviti se Milkom Ivić, a usput i Pavlom, morao sam se pozabaviti literaturom o njima... A kad sam se time već pozabavio, valja reći i ono što iz dosadašnjeg pisanja nije baš vidljivo, a to je da je naš odnos sa Ivićima nekada bio prilično srdačan. Pod naš mislim na njihove vršnjake u Hrvatskoj, na novi naraštaj hrvatskih jezikoslovaca. Mi smo u Pavlu i Milki Ivić gledali saveznike. I jedni i drugi kretali smo novim, strukturalističkim smjerom i nadali se da ćemo se naći na istome putu. Naime, Milka je Ivić prihvatila postojanje varijanata, u tome ju je slijedio i njezin muž, iako šutke.“ (Бабић 2004: 169) Интересантно је навести и шта о заједничком послу кажу Ивићи у писму које 1966. године упућују С. Бабићу: „...То може само допринети да се и у Србији што пре уопшти, нарочито код најодговорнијих, правилно гледање на питање варјаната. У том погледу не треба бити нервозан, ствари сигурно долазе на своја места. А ако понеки појединац извали штгод неумесно, то иде само „на његов konto““ (Бабић 2004: 170).

лингвистички скоро стопостотно подударна језика! Суштински принципи Новосадског договора: варијантност, двоазбучност, двострукост имена (српскохрватски/хрватскосрпски), поларизованост Правописа из 1960. године, двију матица – Српске и Хрватске, при чему је ијекавско латинично издање Матице хрватске описменило сав ијекавски простор српског језика – у употреби су нужно водили посљедицама које доводе у питање статус српског језика у Босни и Херцеговини. Много је разлога и начина његове угрожености. Поменимо само неке од њих.

1) Доведено је у питање најприје његово име, јер, као што напомену-смо, ни у *Устави* Републике Српске није именован језик српски, него је име замаскирано у еуфемистичком опису „језик српског народа, језик хрватског народа и језик бошњачког народа”. Тиме је избјегнуто да се, под притиском међународне заједнице, именује језик по *хрвајским* и *бошњачким* жељама, али је и отворен простор за манипулацију и тврдње да ако у Републици Српској није одређено име *босански* или *хрвајски* језик, није експлицитно ни српски. Чињеницу да се глотоним мора извести из етнонима, тј. да се из етнонима Бошњак или „језик бошњачког народа” може извести само симболички мотивисан назив „бошњачки језик” – пренебрегава и бошњачка лингвистика и бошњачка политика, а ни српска јој не посвећује превише пажње. Српска наука и власт не показују да доживљавају тенденцију боснизације језика као опасност за статус српског језика и српског народа.

2) С друге стране, српски језик је угрожен врло агресивном, плагијаторском бошњачком лингвистиком, посебно када је о граматици ријеч (преписане су од ријечи до ријечи српске граматике), при чему се више имена за исти језик подводе под *босански* као хиперординирани назив, како то нпр. чини бошњачки лингвиста И. Палић, напомињајући у фусноти уз прву реченицу своје монографије о категорији начина да:

„Termini bosnistika, kroatistika i srbistika ovdje se koriste u svom užem značenju, tj. da se njima označi naučna oblast u kojoj je predmet proučavanja bosanski, hrvatski, srpski jezik... svako pojavljivanje termina bosnistika i bosanski jezik u ovoj knjizi uključuje i sadržaj termina kroatistika i srbistika te hrvatski i srpski jezik, pa se stoga ovim drugim terminima u svome izlaganju neću koristiti” (Палић 2007: 9). Постојање ужег и ширег значења термина *боснистика*, посебно овог ширег, упућује и на један од могућих будућих статуса српског језика и његовог имена, које се у Босни и Херцеговини већ одомаћује у скраћеници „behaes”. Ако се има на уму ауторово образложење да „bosnistika i bosanski jezik u ovoj knjizi uključuje i sadržaj termina kroatistika i srbistika te hrvatski i srpski jezik”, испада да је *босански* „у ширем значењу” надређен српском, јер га „укључује”!

3) На удару се није нашао само српски језик него и његово писмо, јер ништа толико не потврђује ни Србе као народ ни српски карактер српскога језика колико његово матично ћирилично писмо. Зато је у новоименованим

државно-политичким језицима дата предност латиници, јер креатори тих „језика” ћирилицу идентификују са Србима, од којих желе да се у сваком погледу одвоје, везујући и за писмо и за народ негативне конотације и настојећи да са њима покидају не само језичкогенетске него и етногенетске везе. И не само они! Посебан проблем представља однос Срба према ћирилици као примарном писму, а огледа се у њеном нењеговању, односно у њеном занемаривању. Становници Републике Српске своје матично писмо поштују више декларативно него што га практично примјењују и употребљавају. Употребу писма одређују и навике из ранијих периода, ту прије свега мислимо на вријеме југословенске БиХ, када је ћирилица била потиснута на маргину, јер се скоро сва преписка водила на латиници. Латинични су били и скоро сви обрасци у администрацији, па је самим тим и наметнуто њихово латинично попуњавање. Иако је у школама, у неким периодима, била обавезујућа седмична измјена писама, мало се ко служио ћирилицом у индивидуалној употреби. Такође је и данас велики број административних образаца које грађани попуњавају латинични – просто се не зна из којих разлога, ако не из немара надлежних и неразвијене свијести о значају његовања националног писма и на тај начин. Ако томе додамо и утицај тзв. „заједничких органа” БиХ (као што су Скупштина, Вијеће народа, судство и сл.), чињеницу да се српским институцијама у Републици Српској неријетко упућују дописи на латиничној хрватској или бошњачкој варијанти језика, случајно или намјерно, али у резултату исто, значи да се и даље одржава латинични тренд у употреби писама у културном животу Републике Српске. Будући да је утемељена у народу и тиме постала културни темељ народа, ћирилица се нужно везује за патриотизам. То је писмо које дијели судбину народа – када страдају Срби, страда и ћирилица. То је писмо које се мора вољети, ако постоји изграђена свијест о припадности појединца народу, ако се воли и цијени историја сопственог народа.

4) Алармантну опасност за очување српског језика у Босни и Херцеговини и његовог ћириличног писма представља немаран однос младих према сопственом језику. То је карактеристика само српске омладине у БиХ, али не и бошњачке и хрватске, јер што кроз школу, што кроз вјерске институције, младима хрватске и бошњачке националности наметнута је и већ изграђена свијест о посебности и националном значају језика, о национално-језичком идентитету који је друкчији од српског. Српска омладина, бар у глобалу је чини се тако, није свјесна значаја српског језика за опстанак народа, за његов духовни и културни идентитет. На то утиче институционална небрига о језику, подстакнута глобализмом као доминантним друштвеним кретањем, па српски језик скоро да уступа мјесто енглеском, што из практичних разлога све заступљеније пословне комуникације на енглеском, што због помодарства. Притом се као нужно зло схвата учење правила и норми сопственог језика, а њихово непознавање маскира се трендом језичког бунта који се огледа у раз-

грађивању језичке норме коју би сваки просјечно образовани средњошколац требало да познаје. За језичко незнање, за непознавање и непримјењивање правила српског језика, за занемаривање његовог примарног писма ћирилице крив је образовни системи – то скоро сав, прецизније од предметне наставе у основној школи па преко средње школе до високог образовања. Изузимамо, дакле, само разредну наставу, јер се у њој још увијек његује љубав према језику, заједно са стицањем основних елемената писмености.

5) Српски језик је доведен у питање у Босни и Херцеговини и неодговорношћу и кадровском неопремљеношћу институција које би требало да се брину о његовом статусу, његовању и заштити, а то су прије свега универзитети Републике Српске, односно србистичке катедре, као и институт који би се бавио проучавањем језика, а који Република Српска (за разлику од Федерације БиХ) нема, за шта је посебно одговорна Академија наука и умјетности Републике Српске, при којој је институт неким актом формиран, али суштински никада није почео са радом.

Из свих тих разлога српском језику, дакле, предстоји да се у Босни и Херцеговини избори за свој опстанак, да његово име не би нестало заувјек „укључивањем” у „босански” као државни језик. Неопходно је да српска државна и језичка политика не заборављају да само под окриљем српског језика Срби припадају истом народу, да нема ниједног разлога, осим субјективно-емоционалних и националистичко-хегемонистичких, који би оправдао преименовање српског језика и затирање његовог српског имена у државама насталим распадом бивше СФРЈ, те да се процес његовог преименовања и проводи с циљем дехомогенизације Срба и њихове културе у границама новонасталих држава. Нова политичко-државна имена српског језика „надвијају се над српски народ у тим државама као пријетња да ће процес навикавања Срба на новокомпоновани културно-језички идентитет временом замијенити процес њиховог асимиловања у оквиру њега” (Бабић 2013: 202). Свијест о егзистенцијалној и есенцијалној битности српског језика и ћирилице код Срба није довољно развијена, па су зато и посљедице процеса распарчавања језика и запостављања матичног писма, а тај процес је још увијек у току, по српски народ већ кобне.

ЛИТЕРАТУРА

Бабић 2013: М. Бабић, Социолингвистички аспекти омаловажавања ћирилице, у: *У одбрану српске ћирилице – хрестоматија* (приредио Милош Ковачевић); Пале: Српско просвјетно и културно друштво Просвета, 201–208.

Babić 2004: S. Babić, *Hrvanija hrvatskoga*, Zagreb: Školska knjiga.

Грешел 2003: В. Gröschel, *Postjugoslavische Amtssprachenregelungen – Soziolinguistische Argumente gegen die Einheitlichkeit des Serbokroatischen*, *Српски језик*, VIII/1–2, Београд, 135–196.

Грешел 2009: В. Gröschel, *Das Serbokroatische zwischen Linguistik und Politik*, München: Lincom Europa.

Јахић 1999: Дž. Јахић, *Bosanski jezik u 100 pitanja i 100 odgovora*, Sarajevo: Ljiljan.

Јахић и други 2004: Дž. Јахић, С. Халиловић и И. Палић, *Gramatika bosanskoga jezika za srednje škole*, Zenica: Dom štampe.

Ковачевић 2003: М. Ковачевић, *Српски језик и српски језици*, Београд, Српска књижевна задруга.

Кордић 2009: С. Кордић, *Svijet o nama* (В. Gröschel, *Das Serbokroatische zwischen Linguistik und Politik*, München: Lincom Europa), у: *Književna republika*, god. 7, br. 10–12, Zagreb, 316–330.

Кордић 2010: С. Кордић, *Jezik i nacionalizam*, Zagreb: Denona.

Кордић 2011: С. Кордић, *Jezična politika: prosvjeđivati ili zamagljivati?*, у: *Jezička/e politika/e u Bosni i Hercegovini i njemačkom govornom području*, zbornik radova predstavljenih na istoimenoj konferenciji održanoj 22. marta 2011. godine u Sarajevu, Goethe Institut, Sarajevo, 60–66.

Милосављевић 2000: П. Милосављевић, *Српски филолошки програма*, Београд: Требник.

Палић 2007: И. Палић, *Sintaksa i semantika načina*, Sarajevo: Bookline.

Пипер 2008: П. Пипер, *О ирцији грамаишких разлика између српског и хрватског језика*, у: *Лейоис Маишце српске*, Нови Сад: Матица српска, 840–850.

Стојановић и Бојовић 2006: Ј. Стојановић и Д. Бојовић, *Српски језик између истине и обмане, (Социо)лингвистичка анализа сјања У Црној Гори*, Београд: Јасен.

Стојановић 2011: Ј. Стојановић, *Пушевица српског језика и ћирилице*, Никшић: Издавачки центар Матице српске – Друштва чланова у Црној Гори.

Туна 2005: Н. Muratagić-Tuna, *Bosanski, hrvatski, srpski aktuelni pravopisi (sličnosti i razlike)*, Sarajevo: Bosansko filološko društvo.

Milanka J. Babić

University of the Eastern Sarajevo

Faculty of Philosophy in Pale

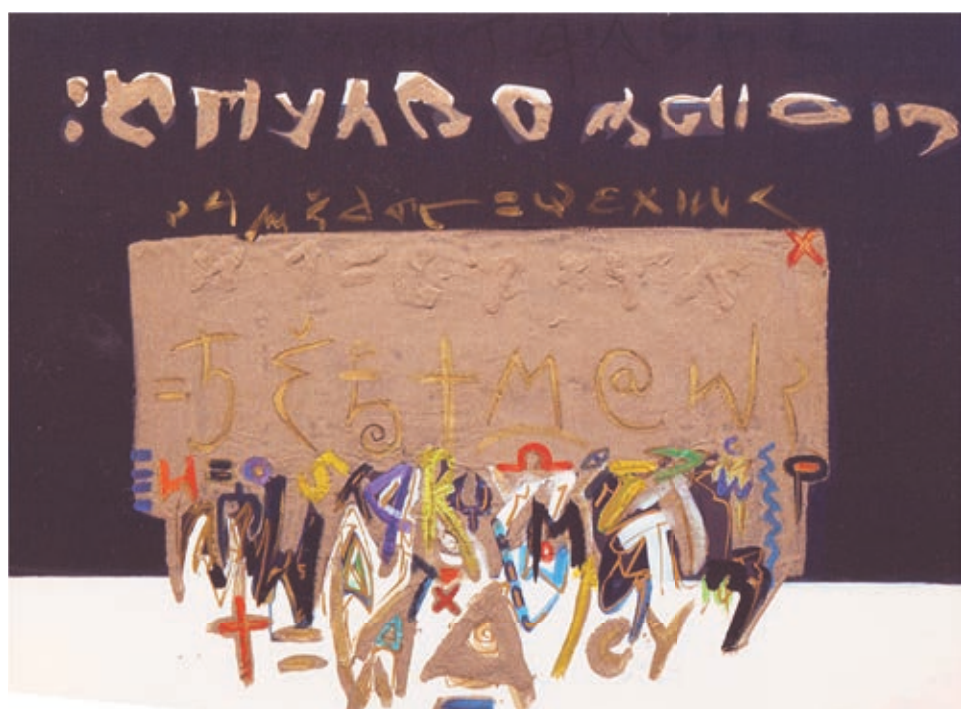
Department of the Serbian language and literature

BOSNIAN PROBLEMS OF THE SERBIAN LANGUAGE IN BOSNIA AND HERCEGOVINA

Summary: The Serbian language needs to fight the battle for its own survival in order not to disappear by becoming part of the “Bosnian” as the official language. The threat for the Serbian language and its alphabet in Bosnia and Herzegovina is not only caused by the separatist philological programmes based on the renaming of the Serbian language and minimal changes in the number of classes but also by the Serbian elite speakers’ negligence, and the negligence of competent institutions for its status. Because of the previously said,

it is important for the Serbian language preservation to include more institutional care and content in the curriculum which is based on the language learning and nurturing of the Cyrillic and also it refers to the responsibility in the programme planning in order to take care of the priceless value of the cultural legacy of the Serbian Cyrillic. In this process it is important to include more seriously Serbian linguists and scientific and state institutions because, in the global level, it could be said that the Serbian language is endangered in Bosnia and Herzegovina because Serbia and the Serbian Republic do not realise or do not show that they understand that the language issue is not only important for the Serbian culture but also for the existence of the Serbian people.

Key words: the Serbian language, variants, Bosnian and Herzegovinian linguistic and literal expression, genetic criteria, symbolic linguistic function, Cyrillic, the Novi Sad agreement.

Тиодор Р. Росић
Универзитет у Крагујевцу
Факултет педагошких наука у Јагодини
Катедра за дидактичко-методичке науке

УДК: 821.163.41:316.32
323.1:316.7

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И НАЦИОНАЛНИ СТАТУС СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Апстракт: У раду се разматра утицај глобализације на статус српске књижевности. Дају се опште карактеристике процеса глобализације, тумаче феномени глобализације и постодернизма, интеракција модернизације и глобализације, однос глобализације и антиглобализације – великих феномена савременог света. Анализирају се односи глобализације и националних вредности, глобализације и кризе идентитета, значај националне књижевности за чување националног идентитета. Задатак рада је да се истраже утицаји и облици глобализације на трансформацију националне књижевности, да се идентификују специфичне промене књижевности, а циљ да се истакне значај националне књижевности у очувању националног идентитета.

Кључне речи: глобализација, постмодернизам, идентитет, национална књижевност.

1. Глобализација се дефинише као процес повезивања и раста узајамних веза и односа народа и држава света општим политичким, економским, културним вредностима и стандардима. Различита су гледишта о узроцима, природи и резултатима глобализације. Америка је извор глобализације, али се њена генеза налази у неким утопијским теоријама средњег века¹, чије присталице верују у будуће Краљевство Божје свих народа, где неће бити сукоба и противуречности. Идеја глобализације присутна је знатно и у просветитељској идеји „Краљевства разума” и позитивистичких идеја Огиста Конта, преко комунистичке идеје обједињавања народа у једну светску владу под вођством светске револуције, да би пројекат глобализације промовисао и Б. Расел.

---

¹ Томас Мор (1478–1535) у делу *Утопија* (1516) описује земљу у којој нема личног власништва. Полови су равноравни и постоји верска толеранција. Сви раде све и произведено деле једнако. Држава одлучује у име општег добра, заснована на религијозно-политичкој хијерархији и доноси одлуке у интересу општег добра. Италијански теолог Томасо Кампанела (1568–1639) у делу *Град Бојова* (1602) даје образац теократског друштва, где су жене и деца заједничко добро

1.2. Крајем XIX и почетком XX века, идеју глобализације подржавају главни представници светског бизниса, окупљени око највећег америчког банкара Ј. Моргана. Глобалистички планови усмерени су на настојање да се допринесе успостављању система несметане трговине у целом свету и стварања једне светске владе. То је практично реализовано кроз стварање Организације Лиге народа, УН и УНЕСКА.

Кулминацију глобализам има од 1970. године, пројектовањем доктрине „Новог светског поретка”, чији је идеолог Збигњев Бжежински². Глобализација је покренута од америчких геополитичара с циљем да се избришу разлике између народа, држава, идеологија, а зарад стварања једне светске цивилизације, засноване на прокламованој афирмацији слободе, једнакости, толеранције, поштовања.

1.3. Глобализација је дефинисана као нова идеологија и планетарни процес који укључује поделу одговорности и обухвата све сфере јавног живота, укључујући економију, политику, културу, право и образовање. Последице су биле далекосежне: људи широм света купују, информичу се из истих извора, имају сличне идеје, заједничке вредности, пате од истих болести, једу исту храну и имају сличне забаве. Глобализација обухвата геоекономске, геополитичке, гекултурне и друштвене односе и изван граница земаља.

У савременим филозофским, социолошким и књижевним истраживањима могу се издвојити главна гледишта у тумачењу процеса глобализације: а) глобализација као „вестернизација”, примат САД-а и Запада (Граин 2008); б) глобализација како мегатренд у фази развоја; ц) интеграција малих система у суперсистем (Баграмов 2010).

1.4. Срж глобализације чине економски односи. „Контрола над кључним полугама у економској сфери државних институција креће од транснационалних корпорација и банака” (Баграмов 2010: 35). Створена је утопија глобалног друштва, нови друштвени односи, нове културне норме, моралне вредности, обрасци индивидуалног понашања – политички системи, економске институције. Прокламује се да људи постају грађани света, да уче и живе у свету без граница, а у УН истичу се три приоритетна изазова за човечанство: климатске промене, изумирање врста, раст популације и потрошње.

2. Транснационалне корпорације су уграђене у моделе економске глобализације и формирање униполарног света, заробљеног у окове ММФ-а и Светске банке. Главне одлике тог света су промовисање масовне културе, манипулација свешћу, виртуализација привреде, идеологија либерализма, вредности потрошачког друштва, унификација мишљења, потрошачки однос према природи, медијска унификација.

---

² Њему се 80-их придружују Михаил Горбачов, Хенри Кисинџер, Френсис Фукујама итд.

Глобализацију омогућују научно-технолошки напредак, модерни медији, превозна и средства комуникације. Манипулише се гласношћу и хиперпродукцијом информација. Манипулише се, такође, мултикултурним идејама и интигритетом културног и историјског развоја човечанства, сличношћу принципа различитих култура. Глобализација с једне стране зближава људе у економској активности, убрзава научни и економски напредак, разбија историјске баријере, а с друге је претња брисању етничког и културног идентитета народа.

3. Глобализација књижевности

Глобализацијом је захваћено све па и књижевност. Она је антипод националним тенденцијама у савременој књижевности. Обухвата културу, политику, економију, језик и књижевност. Доминантно, у њој дела савремених писаца губе националне особине које их диференцирају према књижевности других земаља.

3.1. Глобализација је противуречна. С једне стране прокламује развој науке ради наводне добробити човечанства, а с друге је усмерена на сферу потрошње и забаве, хедонизам и масовне облике културе.

Императив времена је усвајање вредносног система норми и начина западног живота. Све што није у том систему мора ишчезнути, национални идентитет мора бити поништен. Културну парадигму представља холивудска целулоидна конфекција, књижевну – тривијална књижевност, постмодернистичка књижевност која никога не иритира.

4. Глобализација као процес интеграције у свету доводи до стварања отвореног финансијског, економског, друштвено-политичког и културног система, заснованог на најновијим информационим технологијама и телекомуникацијама. Могу се идентификовати различити аспекти глобализације. У књижевности се она може разматрати као постмодерни феномен.

4.1. Појам глобализације и постмодернизма³ има дубоке корене у историји западног света – од скептицизма до просветитељства и рационализма. Може се, дакако, говорити и о различитим оријентацијама у погледима на овај светски процес, о глобализму и антиглобализму. У датом контексту, постмодернизам се појављује као фактор глобализације и конституент информационо-технолошког друштва.

4.2. Глобализација је довела до темељних промена у српској националној култури. Она је променила систем односа између масовне и елитне културе,

---

³ Постмодернизам се схвата на два начина – уско књижевно, као начин писања; и шире – као епоха у историји, филозофији и поглед на свет. Термин се користи за опис иновација у уметности и књижевности, као и за трансформацију у друштвено-економској, технолошкој и социополитичкој сфери.

претварајући масовну културу у водећу. Стратешки јој је циљ негација националних култура и естаблирање постмодернизма.

5. Национални идентитет народа, традиционалне духовне вредности, имају дубоке културне корене. Специфичности националног књижевног идентитета заснивају се на духовном искуству народа. Књижевност је моћно средство очувања националног идентитета, самопоуздања и достојанства. Она помаже писцима да схвате јединственост и специфичност народа, његовог језика и културе. Она је снажно мотивационо средство. Евоцира свест о сопственом етничком идентитету. Представља везу са метафизичким духовним вредностима прошлих времена, садашњости и будућности.

6. Различити су аспекти глобализације: економски, политички, друштвени, културни, информациони.

Глобализација и постмодернизам су данас нека врста филозофске и језичке парадигме епохе. Та два феномена су у међусобној вези.

Постмодернизам нуди западни стил живота и етичких вредности у постмодерној епоси. Овај покрет не признаје законе историје и равнодушан је према могућим променама друштвеног статуса појединца и група.

6.1 Због негативних ефеката глобализације, утопији⁴ манипулаторског глобализма супротстављена је антиглобализација. Јер: глобализација (у оптици антиглобалиста) подрива саме националне темеље разних народа. Разара очување потенцијала као што су: животна средина и здравље становништва; природна богатства; техничко-технолошки систем друштва; моралне вредности и духовно наслеђе; образовање и наука.

6.2. Дате слабости индиковане су прелазом са националне на глобалну културу. Западна масовна култура је глобални процес, а то води ка снижавању статуса националног језика и књижевности.

Иако енглеским као матерњим језиком говори око 389 милиона људи, тај језик је језик глобалне комуникације. Изнад 80 одсто материјала на интернету је на том језику, а слично је и са аудио-визуелном продукцијом.

6.3. Глобализација је, несумњиво, фактор у слабљењу националног идентитета, јер у процесу глобализације нестају разне националне културе, а самим тим и књижевности. Нанет је снажан ударац националним културама и ти негативни ефекти глобализације постају светски феномен. Данас се трага за њеним алтернативним моделима.

---

⁴ Идеја о стварању савршеног људског поретка, односно глобализације, утопистичка је и има поред метафизичког нивоа и чисто прагматски аспект – од Александра Македонског, Џингис Кана, Наполеона, Хитлера, до америчких стратега новог светског поретка. Више о томе и у: Вера Самохвалова, *Метафизика глобализацији. Од утопији к антиутопији*; доступно на сајту: http://www.perspektivy.info/book/metafizika_globalizacii_ot_utopii_k_antiutopii_2007-01-01.htm.

То је и разумљиво, јер је, како то тврди велики руски антиглобалиста – Александар Зиновљев, „процес глобализма катастрофалан за човечанство”, па се мора зауставити „отпором незападњака глобалној агресији западњака”. Зиновљев налази да је један од услова том отпору јачање свести да САД манипулишу свешћу западњака.

7. Савремена српска књижевност деструисана је стереотипима глобалистичке масовне културе. То се односи превасходно на комерцијалну књижевност; на жанр женских забавних романа, тзв. „пунк” романи, кримиће и љубиће. Фабуле таквих творевина су стереотипне, карактери шаблонизовани. Ликови су веома слични једни другима, иако имају различите називе и живе у различитим земљама. У тим романима понављају се заплети и обрти, по моделу којим се ствара масовна комерцијална књижевност.

7.1. Поред те фаворизоване псеудокњижевности, имамо и етаблиране постмодернистичке књижевне обрасце, који никога не иритирају. Може се говорити о глобализацији као о постмодерном феномену, али и о постмодернистичкој глобализацији књижевности. Разматрајући феномене глобализације и постмодернизма, можемо изнети став о њиховом негативном утицају на друштвени развој националног идентитета и проблем националне будућности српског друштва.

7.2. Упркос свему, постмодернистичка књижевност је етаблирана. Таква дела имају институционалну подршку, преводе се и награђују. Фаворизију се глобалистичка књижевна друштва и манифестације. И поред знатно смањених финансијских средстава, постмодернистички часописи, трибине, новине и у затирању културе имају финансијску потпору.⁵

7.3. Има неколико доминантних црта у књижевности постмодернизма. То су: више нивоа организације књижевног текста, нтертекстуалност, пародирање,

---

⁵ Рецимо, УКС је 2011. и 2012. године добио 1.400.000 динара за „Књижевне новине”, Међународне сусрете писаца, награду „Милан Ракић” и 50.000 за чувену Трибину Француска 7. Српско књижевно друштво за две године 2.950.000 динара; готово 3.000.000 за: учешће на међународном фестивалу поезије „Гласови Медитерана” – Лодев, за Међународну књижевну колонију „Чортановци 2012”, Међународну размену с Хрватским друштвом писаца, Међународну размену са Савезом писаца Румуније, Књижевну награду „Биљана Јовановић”, Међународну размену са Удружењем књижевника Српске, подружница Бањалука (БиХ), Међународну размену с Македонијом, „Књижевни магазин”, Међународну књижевну колонију „Чортановци 2011”.

О каквој је културној политици реч најбоље говори следеће: „Књижевним новинама” за две године 600.000 динара, а „Књижевном магазину” 1.900.000 динара, дакле, готово два милиона. Расподела сиротињских средстава је дискриминаторска и политички конотирана. – Подаци преузети из: Одлука о додели средстава за суфинансирање пројеката у области књижевних манифестација и награда, по расписаном јавном конкурс Министарства културе за 2010/11. и 2011/12; Одлука о додели средстава за суфинансирање пројеката у области издавачке делатности – периодичне публикације из области уметности и културе, по расписаном јавном конкурс Министарства културе, информисања и информационог друштва за 2010/11. и 2011/12.

самоиронија, игра као стваралачки принцип, редефинисање културних чињеница прошлости, култ нејасноће, грешке, жанровски и стилски синкретизам, фрагментарност и принципи монтаже, смрт аутора.

Наравно да има естетски веома успешних њижевноуметничких дела постостмодернистичке књижевности, насталих превасходно из поступка мистификације, жанровског синкретизма и деконструкције – рецимо романи Милорада Павића, Данила Киша, Давида Албахарија, Милицава Савића. Али, није било какав постмодернистички поступак и гаранција вредности дела. Често се иза деконструкције, жанровско-стилског синкретизма, фрагментарности, алогичног и неповезаног казивања крије испразна играрија, одсуство талента и одсуство језика са естетском функцијом.

Уместо ироније, гротеске, сарказма, црног хумора, нових поступака – трагања и трагачког духа, да зло буде веће, у одсуству разуђеног и динамичног књижевног живота, књижевне мере и мерилаца, млада савремена српска постмодернистичка поезија нуди углавном постмодернистичко празноречје. У то нас уверава већина прилога објављених у часописима „Реч”, „Трећи трг”, корпусни панорамски избори из српске поезије („Од сонета до језичке игре” 2012: 34–56), објављене књиге, програми неких организација културе које претендују на иновативност (На сопствени погон 2011: 5), формалних и неформалних група.

Концепт глобализације манипулише изворним отпором против канонизоване класичне књижевности, а на ширем плану и културе уопште. Прокламује се модернизација, релативизују вредности, деструишу сижејни елементи приче, а намеће деконструкција и игра, експеримент. Експеримент је ушао у филозофију, науку, политику, економију, право, религију, образовање, у све сфере друштвеног и културног живота. Али, естетски релевантних дела веома је мало.

Редефинисање културних елемената прошлости има далеку последицу на национални идентитет. Глобализација је веома погоршала проблеме националног и културног идентитета. То је данас један од највећих државно-националних проблема, а захвата не само културу већ и полички, друштвено и верску заједницу.

7.4. Уместо да буде средство прожимања култура у равноправном дијалогу, глобализам је постао облик обезличавања и унификације културе. Процеси глобализације доприносе губљењу националних особености. Позитивни однос према глобализацији владајућих елита све се више мења у негативан однос; све је већи антиглобалистички отпор. Критичким опсервацијама подвргнута је и постмодернистичка књижевност.

У њој се може наћи много крајње сведених ликова. У већини случајева, у њеној основи је деструкција традиционалних тема, а доминирају сижеи који се одликују стереотипном тематиком. Ликови су веома често слични

једни другима. Једнако изражавају емоције. Деконструирају се традиционални облици казивања са неизвесним исходом стварања естетски релевантних дела.

Судбина српске националне књижевности зависи од судбине језика. Сетимо се речи Михаила Епштејна: „Колико буде национални језик, толико ће бити и национална књижевност (Епштејн 2000: 211).

8. У процесу глобализације губе се разни облици културне интеракције, а зарад експанзије америчке масовне културе. Филм, телевизија, музика, интернет, уз војну силу, глобализацију економије и привреде, основна су средства спровођења те експанзије.

Епоха глобализације произвела је кризу идентитета. Проблем идентитета није данас проблем појединца, већ је то колективни феномен. Он утиче на народе, њихову културу и цивилизацију. У оквиру глобализације спроводе се многи поступци усмерени на слабење националне државе, што додатно актуелизује проблем очувања идентитета у жеку његове промене.

Размишљање о националном идентитету књижевности укључује осврт на домаћу књижевност, њен садашњи положај и перспективе. Књижевност изражава национални карактер и облике националног идентитета. Национална класична књижевност је најважнији извор информација о коренима националног идентитета. Она је кључ етноцентристичких вредности које се укључују у систем општих културних вредности. Није израз ксенофобичности, агресивности и негације другости, већ тријумф права свакога народа на сопствени идентитет. Афирмација је сопственог живота, обичаја, традиције, система вредности, погледа на свет.

ЛИТЕРАТУРА

Александр Зиновьев, Идеологическая глобализация / *Американцы претендуют на роль правителей человечества*, на сајту: http://www.patriotica.ru/actual/zinoviev_glob.html, посећен 17.8.2012.

Епштејн 2000: Михаил Эпштейн, *О будущем языка*; Национална специфика литературе – анахронизам или неотјемљиво квалитет? / *Знамя*, 2000, № 9, с. 211.

На сопствени погон: београдска независна култура: 25. октобар – 5. новембар 2011 = Self-powered: Belgradeindependentculture: 25. oktober – 5. november 2011.

Од сонета до језичке игре – избор из најмлађе српске поезије; приредила Вања Радаковић, *Београдски књижевни часопис*, 26/2012, 34–56.

Tiodor R. Rosić

University of Kragujevac

Faculty of Education in Jagodina

Department of Didactics and Methodology

GLOBALISATION AND THE NATIONAL STATUS OF THE SERBIAN LITERATURE

Summary: In the paper we take into consideration the globalisation influence on the Serbian literature status. We give general characteristics of the globalisation process and explain the globalisation and postmodern phenomena, the interaction between the modernisation and globalisation, the relationship of the globalisation and anti-globalisation – big phenomena of the contemporary world. We analyse the relationship of the globalisation and the national values, globalisation and the crisis of the identity, the significance of the national literature for preserving the national identity. The task of this paper was to research the influences and forms of globalisation on the transformation of the national literature and to identify the specific literature changes. The goal was to point out the significance of the national literature in preserving the national identity.

Key words: globalisation, postmodernism, identity, national literature.

Драган Б. Лакићевић
Српска књижевна задруга

УДК: 821.163.41.08-13:398

ЈЕЗИЦИ БАНОВИЋА СТРАХИЊЕ – ИДЕНТИТЕТ ЕПСКОГ ЈУНАКА

Апстракт: Један од најпознатијих јунака једне од најпознатијих српских јуначких песама, Бановић Страхиња, у најбољој варијанти коју је Вуку испевао Старац Милија, зна четири језика. Овај рад се бави функцијом тих језика у структури песме и у портрету њеног главног јунака. Језици које Бановић Страхиња говори део су његовог лика, али и идентитета, који се односи у исто време на идентитет језика, јунака и народа у контексту епске поезије.

Кључне речи: језик, Бановић Страхиња, Старац Милија, Вук Караџић, Косово, варијанте, турцизми, прерушавање.

Најбољу варијанту песме „Бановић Страхиња” певао је Вуку Старац Милија у Крагујевцу 1822. године.

Једну од најлепших српских јуначких песама (Караџић 1895, 253) краси и један од најлепших и најсложенијих јунака наше епике. Његов лик обликује и његов језик.

Језик Бановића Страхиње има узвишеност његовог витешког лика. Припремајући га за посету тазбини – Југовићима, у престоном граду Крушевцу, Старац Милија Страхинића и његовог коња опрема као изузетну витешку фигуру („Уд’ри на се дибу и кадифу, / Поноситу чоху сајалију, / Што од воде чоха црвенија, / А од сунца чоха руменија”). На крају тог темељног описа стоји стих: „Окити се један српски соко”.

Један српски соко, издвојен и усамљен као мало ко у нашој поезији, ускоро ће се запутити у Косово поље притиснуто Турцима које је довео сами цар: „Сву је турску силу подигао, / У Косово поље искупио, / *Пришискао* све поље Косово, / Уватио воде обадвије: / Покрај Лаба и воде Ситнице / Све Косово сила *пришиснула*, / Кажу, сине, и причају људи: / Од мрамора до сува јавора, / Од јавора, сине, до Сазлије, / До Сазлије на ћемер ћуприје, / Од ћуприје,

сине, до Звечана, / Од Звечана, кажу, до Чечана, / Од Чечана врху до планине / Турска сила *йриџисла* Косово.” Песма инсистира на *йриџиснуџиом* Косову. У *сито хиљада* разне војске – са звучним именима, у звучној топографији Косова, усмени певач наглашава Страхинићев идентитет: „један српски соко”.

Кад пусти јунака да угази у турску ордију, тада се и певач плаши да га не изгуби: „Иде *бане* по пољу Косову, / Иде *бане* на четири стране, / Тражи *бане* силна Влах-Алију, / Ал’ не може *бане* да га нађе; / Спушти с’ *бане* ка води Ситници...” Убрзаним реторским понављањем речи „бане” у епском вокативу, Старац Милија дочарава драматичност и искидану појавност прерушеног српског витеза у Косову препуном османске војске.

Прерушен није само јунак, него и његов језик. Он је, још у Крушевцу, Југовићима рекао да ће у Косову говорити другим језицима: „Ко гођ стане с нама говорити, / Стане турски, окрене мановски, / Ја с Турцима могу проговорит’, / Могу турски, и могу мановски, / И арапски језик разумијем, / И накрпат ситно арнаутски.”

Зашто је за песму, певача и јунака важно да Страхинић зна четири језика? *Мановски* језик – вели Драгутин Костић – јесте „говор *Манова*, Турака из области Манисе (Магнезије) у М. Азији”. Костић додаје и тумачење речи *на-крџаџи*: „можда, ’на арнаутски’, баш као прави *Крџаџи* тј. Арнаути, по тајном – ’бошкачком’ – говору; иначе, *накрџаџи(и)* тј. говорити којекако; *ситино* (арнаутске су речи најчешће кратке, од једног слога) *арнаутски*” (Костић 1937: 71).

Осим мановског, наш јунак зна турски, арапски и арнаутски језик. Најмање толико језика говори се у турској сили која је притисла Косово и представља тамни облак над српским земљама.

На турском језику, Страхинић назива „селама” и усамљеном дервишу под усамљеним чадором покрај реке Ситнице. Стари дервиш њему одговара на звонком српском, епском језику: „Да си здраво! дели Страхин-бане / Од малене Бањске крај Косова.” Турчин је препознао српског витеза и сетио се његових добрих дела, али и његовог језика. Његову посебност, моралну и језичку, посебно истиче турска сила у којој се обрео, у којој се говори на разним језицима: „Да сам саде на Голеч-планини, / Да те видим у царевој војсци, / Познао бих тебе и ђогина, / И твојега хрта Карамана.”

У турској ордији, идентитет прерушеног витеза представља, више од свега, његов језик.

Кад су се препознали и подсетили на некадашње сусрете, дервиш се обраћа Страхинићу према његовим делима, више него према његовој опреми: „Ти соколе, Страхинићу бане...” А када бан упита за прелаз преко Ситнице, у дервишевом исказу он је, опет, „српски соко”: „Страхин-бане, ти соколе српски! / Твоме ђогу и твоме јунаштву / Свуд су броди, ђе гођ дођеш води.”

Још од *Рибања и рибарској њријоварања* (Хекторовић 1934, V), 1556. године, усмени песник има свест о идентитету свог певања: језика, стила, стиха. Двојица рибара, Паској Дебеља и Никола Зет певају хварском властелину Петру Хекторовићу почаснице и бугарштице:

„рецимо по једну, за врме минути
бугаршћину средну, и за труд не чути
да *Србским* начином, мој друже примили
како меу дружином, *вазда* смо чинили.”
(*Рибање* 517–520).

Српским начином Паскоје пева о Марку Краљевићу и брату му Андријашу, потресну поему о највећем јунаку српске покосовске епике, једну од оних које проничу у психо-емотивну грађу средњовековног витеза и човека.

Рибари певају *српским начином* – како су *међу дружином вазда* чинили.

Српски начин је српски језик, српски стил и српски стих. Може се односити и на српску тему. И српски обичај, зар не?

У песми о Бановићу Страхињи издваја се *српски соко* – јунак, али и његов језик, уоквирен језицима које Страхињић зна: *џурски, мановски, арајски, арнаујски*. Његовом лику, подвигу и моралу био је потребан још један идентитет – језички.

Језички лик Страхињић није добио у песми дугога стиха, која је претходила Вуковој (Милијиној) варијанти (Богишић 1878, 106). Она има 131 стих.

Пре Вукове варијанте (Старца Милије), није се помињало јунаково знање страних језика.

У двама доцнијим варијантама ове песме, испеваним очигледно под утицајем Вукове песме-лектире, друкчије се схвата питање страних језика главног јунака. У варијанти „Бан Страинић” Новице Шаулића (Шаулић 1933, 38 и 41) стоји да „Бане знава дванаест језика” (стих 464). У епизоди са старим дервишем, пак, стоји да је дервиш Страхињића научио језицима (стихови 564–570).

Прву своју варијанту песме „Бановић Страхиња” записао је Андрија Лубурић од Мирка Бабића из села Драговољића код Никшића, а овај ју је научио „од старог дробњачког гуслара Барја Карацића из села Петњице у Дробњаку” (Лубурић 1941, VI, 15 и 39). И у тој варијанти стари дервиш је Страхињића учио стране језике: „Док сам тебе, бане, научио, / Научио турски и мановски” (стихови 554–555). Другу варијанту „То исто, али друкчије”, певао је Лубурићу „чувени морачки гуслар Мишур Дуловић”, који је – вели Лубурић – знао „преко стотину” песама. У његовој варијанти, мајка каже Страхињићу да су злотвори који су му похарали двор говорили страни језик: „Џемрагу, нашки не знаваху” (стих 346). И његов дервиш је бана научио дванаест језика (стихови 413–414).

Баново знање страних језика, међутим, било је потребно због композиције песме: приказати његову усамљеност у турској многојезичној ордији.

Та појединост била је потребна, а та композицијска димензија доступна, само Старцу Милији. Како га је издвојио по подвигу, тако га је издвојио по језику. Споља прерушен, Страхинић у Косову пуном Турака поседује идентитет свог витешког лика и – језик. Таквих јунака нема више ни Милија: они из „Женидбе Максима Црнојевића” и они из „Сестре Леке капетана” имају славна имена, али се само за Страхинића, на крају песме, могло рећи: „Помало је такијех јунака, / Ка’ што бјеше Страхинићу бане.”

Страхинић у ордији страних војника и њихових језика има свој посебни идентитет. Другу врсту идентитета, моралног, сачувао је међу Србима, на двору славних Југовића.

И у другој великој песми Старца Милије, „Женидба Максима Црнојевића” (Караџић 1895, 516) налазимо идентитет српских јунака међу туђинима. Главног јунака, трагичног Максима, коме су красте нагрдиле лице – међу сватовима у земљи латинској замењује други јунак, Милош Обренбеговић. И он је био прерушен, промењеног идентитета. И он је био марионета части коју је требало сачувати. У тој трагедији гордости, према замисли Старца Милије, цео народ „сломио се” преко мора. Милија је мислио о идентитету оних који се губе, уопште у мноштву, у овом случају у туђини – међу страним језицима. Кад се преруше споља, могу променити идентитет изнутра. Отуд оно песниково звучно инсистирање на „бане” у Косову.

Главна димензија унутрашњег идентитета јесте језик. Пуна *герџа*, не само у „Женидби Максима Црнојевића”, него и у „Бановић Страхинић”, драма идентитета – моралног и сваког другог, опседала је Вуковог певача из Колашина, Старца Милију. Идентитет тројице епских јунака доведен је у питање и у Милијиној песми „Сестра Леке капетана”: Милош, Марко и Реља – у очима главне јунакиње нису онакви какве их представља поезија. Она, односно песма, даје додатне компоненте њиховим епским портретима. Тај идентитет јавља се у оба похода – Црнојевића у Латине, Страхинића у Косово притиснуто Турцима. Страхинићев идентитет има и елементе језика.

Песма о Бановићу Страхинићу збива се уочи Косовског боја, на самом рубу Косова. Она слути бој чије размере одлично зна Вуков певач. Певачи Вукови често су одлично осећали историју: Филип Вишњић слободу, Старац Милија трагедију: „Али, несрећа брзо ходи. Хладан косовски ветар душе и кроз ову песму” – пише Иван Димитријевић (Димитријевић 1930: 11). На рубу опстанка је народ, на рубу опстанка је језик. Као турска сила, тако је Косово притиснуо турски језик. „Та турска сила” – наставља Димитријевић – „која долази да зада последњи ударац српском царству, прегазила је његову Бањску и створила могућност да несрећни Страхинић преживи тешку трагедију бола и поноса, да са највеће среће доспе у највећи јад, из кога ће изаћи велики, свет и загонетан.” Исто што и јунаку, догађа се његовом народу и језику.

Зато усмени певач обдарије јунака знањем језика.

*

Српске јуначке песме пуне су турцизама и њиховог колорита. Велики певачи употребљавали су их на правим местима. У песми Старца Милије ове речи су спољни део стварности – јуначке опреме, укупног света који окружује српског витеза.

Ево неколико примера:

„Уд’ри на се дибу и кадифу” (стих 22). „*Диба* је” – вели у Рјечнику Вук – „скупа свилена тканина, у коју је злато уткано, брокат” (Караџић 1896: 123). Ђорђе Поповић пише да је диба „персијско-турска реч, која значи: свилена материја, златотканица, порфира. Ср. што је примећено код *азгија*” (Поповић 2014: 199) – Кадифа је, по Вуку, *велуг* (Караџић 1896: 26). По Поповићу, „од турско-арапскога *каџифеј*, или у обичном говору кадифе, аксамит, рутав простирач” (Поповић 2014: 162). Драгутин Костић кадифу тумачи као „сомот, велур” (Костић 1937: 71).

„Поноситу чоху сајалију” (стих 23). Вук вели да је *сајалија* пурпур, црвена боја (Караџић 1896: 682). Поповић: „ову реч могли смо и ми и Турци узети од Италијана; *саја* означава особито својство чохе, чисту чоху; а млетачка саја скерлет је врло чест, који употребљавају за путничке огртаче; ср. италијанско *саја*” (Поповић 2014: 248).

„Зета воде на френђију кулу” (стих 37). Вук *френђију* не тумачи. Поповић пише да је „од турскога *френи*, франачки, француски, дакле кула саграђена на франачки начин” (Поповић, 2014, 127). Д. Костић додаје да је то „двор (замак) зидан по ’френском’ (француском, западноевропском) начину” (Костић 1937: 68).

„Мезил стиже и бијела књига” (стих 81). *Мезил* је „јахаћа пошта, пошта уопште; од арапскога *мензил*, место где се с пута сврће, место где се путник заустави, страња, гостионица, станица, обданица, пошта” (Поповић 2014: 205). Костић додаје још да је мезил хитна пошта (Костић 1937: 69).

„А везире, несретне већиле” (стих 96). *Везир* је „арапска реч, значи: који помаже носити терет, државни министар, долази од арапскога *везр*, *визр*, ношење терета, подношење терета, ношење уопште, терет, грех, кривица, злочин који ће се рачунати на дан општега васкрсења ономе који га учини” (Поповић 2014: 302). Костић додаје да је везир „највиши доглавник султанов; командант армије” (Костић 1937: 69). Већил је, по Вуку, *vicarious*; по Костићу, султанов намесник, заступник. Поповић: „од арапскога *векил*, повереник чији за какав посао, заступник, одасланик, пуномоћник; *векил* је и једно од имена божијих” (Поповић 2014: 301).

„Под број, сине, на тефтере кажу” (стих 112). *Тефџер* – „од арапско-персијско-турскога *дефџер*, у обичном говору *џефџер*, књига од примања и издавања, записник, списак, споменница, таблица за писање, бележница. Али и Арапи,

Персијанци и Турци имају ту реч од грчкога *γυφίτερα*, но ми смо је примили преко Турака у том облику” (Поповић 2014: 283).

„Некакога Туку и Манџуку” (стих 127). „Тука, можда од *Туика*, једног од туркменских племена од којих се формирала турска нација; *Манџука*, уопште Монголац” (Костић 1937: 70). Поповић додаје како „Турци веле, да на крај света има народ, који се зове *Јеџуи-и-Маџуи*, па отуда је постало *Манџука* (Magog?), чиме се хоће да означи народ бог те пита са које даљине” (Поповић 2014: 197).

„А царева грдна хаина” (стих 200). Вук вели да је *хаин* „невјеран човјек, издајица (Карацић 1896: 825). Долази „од арапскога *hhair*, неверан, неблагодаран, издајник” (Поповић 2014: 134). Костић додаје реч *огметник* (Костић 1937: 71).

„А на ноге меневиш чакшире” (стих 209). *Меневиш* је „од персијскога *менекше*, љубичасто” (Поповић 2014: 203). Костић додаје да је *меневиш* – *йлавкаси* (Костић 1937: 71).

„За сеиза ни хабера нема” (стих 265). Сеиз, по Вуку, *servus stabularius* (Карацић 1896: 696). По Поповићу, „од арапскога *саис*, у обичном турском *сеис*, коњушар” (Поповић 2014: 255). *Хабер* је, по Вуку, глас. „Од арапскога *hhaber*, глас, вест, дознавање, пророков глас” (Карацић 1896: 133). Костић додаје *бруа*, *мар* (?) (Костић 1937: 71).

У ових десет стихова и дванаест примера огледа се колорит турцизама песме Старца Милије. У том обиљу источњачке лексике светли и српски језик.

ИЗВОРИ

Богишић 1878: *Народне њјесме из сџарији, највише ѓриморских зајиса*, скупио В. Богишић, Београд, Гласник Српског ученог друштва, друго одељење, књига десета, песма број 40.

Карацић 1895: *Срјске народне њјесме*, скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Карацић, књига друга, у којој су пјесме јуначке најстарије, друго државно издање, Београд: Штампарија Краљевине Србије.

Хекторовић 1934: Петар Хекторовић, властелин хварски, *Рибање и рибарско ѓриоварање*, Београд: Геца Кон.

Шаулић 1933: *Срјске народне њјесме – Косово*, књига I, свеска V, из збирке народних пјесамa Новице Шаулића, Београд: Штампарија „Дом”.

ЛИТЕРАТУРА

Димитријевић 1930: Иван Р. Димитријевић, *Зајонетика о Сџрахинићу*, Београд: Јединство.

Карацић 1896: *Српски рјечник, исџумачен њемачкијем и лајтинскијем ријечима*, скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Карацић, У Биограду, у Штампарији Краљевине Србије.

Костић 1937: Драгутин Костић, *Тумачење Друје књије Српских народних њјесаму Вука Сџи. Карацића*, Београд: издање и штампа Државне штампарије.

Лубурић 1941: Андрија Лубурић, *Бановић Сџрахиња* (1389), Београд: Млада Србија.

Поповић 2014: Ђорђе Поповић, *Речник ѡџурџизаму* (према: *Турске и исџочанске речи у нашем језику*, 1884), Београд: Партенон – Српска књижевна задруга.

Dragan B. Lakićević
Serbian Literary Association

LANGUAGES OF BANOVIC STRAHINJA – THE IDENTITY OF THE EPIC HERO

Summary: In the famous version of the poem that was sung to Vuk Karadžić by the oral poet the old man Milija, Serbian epic hero Banović Strahinja goes to retrieve his abducted wife. Before he heads out to Kosovo, swarming with the Turkish army on the eve of the fateful battle, he disguises himself as one of the Turkish warriors. He tells his wife’s brothers, Jugović knights, Kosovo heroes in their own right, and his father-in-law, Jug Bogdan, that he speaks the four languages and that he will use this knowledge to communicate with Turkish soldiers and to disguise. This essay rests on the belief that the poet needs this knowledge of four languages both for the sake of the composition of the poem as well as to construct the identity of the protagonist, who is to be assimilated into the vast Turkish horde – as will his entire people be absorbed into the ocean of the Turkish empire. Examples of Turkish words illustrate both the languages Banović Strahinja speaks, as well as the picturesqueness of the Turkish force in Serbian Kosovo.

Key words: language, Banović Strahinja, the old man Milija, Vuk Karadžić, Kosovo, variants, Turkish words, disguise.

Михаило М. Шћепановић

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српски језик

са јужнословенским језицима

УДК: 81'272(497.16)

050.488РИЈЕЧ

НАОПАКА НАУКА (НЕ)ЗНАВЕНИХ ПРОФЕСОРА

(Над садржајима Нове серије полатињене никшићке *Riječi*)

Апстракт: У раду се аналитички разматрају садржаји који се јављају у некадашњем лингвистичком часопису *Ријеч*, који је после проглашења тзв. *црногорског језика* као службеног у Црној Гори, на својим страницама омогућио неким лингвистима, а бившим србистима, да назовинаучним радовима притврде лингвополитичке идеје својих наредбодавалаца, кривотворећи и научну истину и научне критеријуме.

Кључне ријечи: Никшићка *Ријеч*, лингвополитиканти, србистика, научни критеријуми, аналитички приступ, историја српског језика, социолингвистика.

1.

Прије скоро деценију покушали смо научним критеријумима, на основу строго изведених анализа, да покажемо лингвополитикантима да ниједан од њихових политичких критеријума нити има нити икад може имати статус лингвистички битног критеријума у одређењу идентитета неког језика, па самим тим ни тзв. „црногорског”. И децидирано им подвукли да свако подржавање таквих критеријума, и још више њихово проглашење (социо)лингвистичким представља одраз елементарног непознавања лингвистике и научних основа њене критеријалности (М. Ковачевић и М. Шћепановић, *Српски језик у врлолоу йолићке* 2011: 7–23). Чини се да им то не бјеше доста. За ову прилику било би неопходно да дамо осврт управо на схватања оних лингвиста који то нису по знању, макар то по звању и били, јер у својим иступима и објављеним радовима негирају критеријуме науке чији су само тобожњи представници.

Полазећи хипотетички да се огледа разлика у лингвистичким дOMETИМА и научним нивоима никшићке *Ријечи* и њене наследице у „новој серији”, у овом раду ријешили смо да сагледамо цјелину лингвистичких (уже – србистичких) радова објављених у часопису *Ријеч*, а ради научне истине, и читалаца ради, све тврдње ћемо илустровати строгом аотираном библиографијом

Часописа, нарочито оних радова који се баве србистичким питањима, и сличним, али под другим именом. Мислимо да ће нам овакав тип анализе дати увид у страдања српског ћириличног језика у Црној Гори, и то од оних који су га научно издали зарад неких других, свакако, ненаучних побуда. Рад ћемо, свакако, оставити отвореним и без класичног закључка будућим покољењима лингвиста да га дописују...

Сад, у кратким цртама да се подсјетимо. Часопис *Ријеч* издаје Институт за језик и књижевност Филозофског факултета у Никшићу, који је основан 1993. године. Двије године након оснивања, Институт објављује први број часописа *Ријеч*. У Уводнику Редакције (главни уредник др Зорица Радуловић) читамо: „Часопис *Ријеч* је гласило Института за језик и књижевност Филозофског факултета у Никшићу. Институт обједињује научне раднике Одсјека за СРПСКИ (подвукао М. Ш.) језик и књижевност, Одсјека за руски језик и књижевност и Одсјека за енглески и италијански језик и књижевност. Назив часописа, у једном ширем значењу, односи се на садржаје лингвистике и науке о књижевности – дисциплина којима се Институт и поједини Одсјеци баве. Препознатљива симболика и краткоћа чине га функционалним и практичним”...

„Покретање *Ријечи* коинцидира са 500-годишњицом *Окџоуха* – прве штампане књиге на словенском Југу. У тој чињеници покретач види, поред охрабрујуће симболике, додатну културолошку мотивацију значајну за једну средину у којој је традиција штампане ријечи толико дуга”.

Часопис садржи три „сталне рубрике”, како стоји у Уводнику: *Расправе и чланци*, затим *Прилози* и *Прикази и осврти*. Већ наредне године часопис добија још једну рубрику: *Полемике*. Тако ће се те четири рубрике комбиновати и у свим осталим бројевима овог часописа. Часопис је, у тој форми, ћирилички „одјевен”, излазио од 1995. до 2005. године (укупно једанаест бројева у више књига јер су неки годишњаци излазили у двије свеске) и тада престаје да излази током наредне три године.¹ У те три године, и још једну више, одиграла су се и три битна догађаја за српски језик и његово писмо на овом простору. Црна Гора је 2006. године „добила” независност и одвојила се од Србије са којом је чинила заједницу, а затим наредне године прогласила црногорски језик као службени. Већ 2009. конституише се црногорска абецеда са два нова слова. Иако једно пише у Уставу ЦГ, тј. да ћирилично и латинично писмо имају исти статус, црногорске власти гасе ћирилицу и диктирају опште латиничење.

Те су године погодвале да се из окриља србистике излегу (не)знавени лингвисти, који ће својим удјелом у разградњи српског језика предњачити на црногорској јавној сцени. Тиме су беспошtedно укаљали сопствено име и академска звања стечена код српских професора, на српским факултетима. На

---

¹ О садржају ћириличких, србистичких бројева никшићке Ријечи дали смо раније опширан осврт тако да се потврде наших навода могу видети у: Шћепановић 2015: 130–153 (Научни скуп *Српски језик и ћирилица – основе српског идентитета*, Зборник радова, Подгорица)

другој страни их је чекала привидна сигурност у отужном даху свакодневне клонулости до отуђења. Као да су се камелеонски завукли у склепану колибицу винограда кога су, тако, и својом кривицом, разграђивали. Таман тако, као што и сâм побјегох у претходну метафору да не посегнем за оштрицом осуде. А има разлога.

2.

И тако, 2009. године, послџе три године паузе, почиње да излази нова серија часописа *Riječ* на новом писму – латиници, са новом нумерацијом и са новом формом и новим садржајем. Уз први број серије *Riječi* нова редакција нас у Уводнику обавјештава да данас Institut okuplja nastavnike i saradnike koji rade na sedam studijskih programa: za crnogorski, srpski, engleski, ruski, italijanski, francuski i njemački. Очигледно да је Institut у џеснаест година постојања проширио области истраживања... Баш лијепо, само не знам како ће се „коловођа” ове ниске свјетских језика међу њима као „заперак” снаћи, или како би Сула Радов рекао: „Шта ће брод у каменицу!”. На ово и слична питања одговор ће слиједити из анотиране библиографије „полатињене наследнице” никшићке ћириличке *Pujечи*. О том научном, лингвистичком и моралном „узлету” нека суде читаоци – овим редом.

Прилог:

RIJEČ (1–5)

Radulović 2009: Zorica Radulović, Povodom jednog pitanja: Ima li što na crnogorskom jeziku?, *Riječ*, nova serija, br. 1, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 9–14.

У раду ауторка, како сама наводи „ukazuje na jednu neobičnu pojavu a to je negiranje crnogorskog jezika od pisaca koji su svoj uspjeh postigli upravo pišući na crnogorskom jeziku. U radu se ističe činjenica da je Crna Gora dala čitavu plejadu veoma uglednih lingvista čiji je maternji jezik crnogorski, koji su svoje naučne karijere većinom gradili izvan Crne Gore a neki od njih veoma su negativno govorili o crnogorskom jeziku”.

Дакле, тако презентује своје научне погледе уредница првог броја никшићке *Pujечи* из 1995. године. Тако пише З. Р. двадесет година касније. У раду „ушушканом” у рубрику *Расјраве и чланци* „uz obavezno anonimno recenziranje rukopisa” како притврди Редакција. Ударне чланке у озбиљним лингвистичким часописима обично пишу уредници или они које уредник одреди, а то су озбиљни лингвисти. Тако је у озбиљним лингвистичким часописима (в. *Јужнословенски филолої*, *Српски језик*, *Зборник Мајице српске за филолојију и лингвистику* и др.).

Пред нама је једна површна, есјистички сложена, инацијски интонирана кафанска расправа, али не у кафани но на никшићком пазаришту. Уважена професорица је, ко зна зашто, све писце и лингвисте поријеклом из Црне Горе и Старе Херцеговине, којих се у том налету инспирације сјетила, због тога што наопако не мисле, или нису мислили, дакле, и живе и мртве, „угнала” у своју личну, монтенегринску торину. Бошковићевски речено овај текст је на синтаксичком плану представљен јасним српским књижевним језиком, али је у завади с логиком! А пошто је презентован без научне апаратуре и мета-језика, као особине научног стила сваког, па и српског језика – не заслужује било какво даље озбиљније разматрање.

Но, да не пренаглим. Пошто се поштована професорица боље сналази у лингвостилистици, (то одговорно тврдим јер сам читао њене успјешно изведене лингвостилистичке анализе!), него у заврзламама лингвополитичких накана преименовања српског језика, предлажем јој, како би ме убиједила да постоји *изв. црногорски језик*, да приступи лингвостилистичкој анализи пјесничких остварења двојице пјесника: с једне стране Душана Васиљева (1900–1924), а с друге Јеврема Брковића (1933–). Први пјесник је мој избор, (јер је српски пјесник који је писао на српском језику), а с обзиром на чињеницу да је о другом пјеснику и сама писала (и добро је упозната о његовом самоодрођењу), нека поштована, примијени било који лингвистички метод, сагледа све поетолошке особености књижевно-умјетничког израза двојице пјесника према примјеру који слиједи:

Душан Васиљев

ПИСМО АНИЦИ

Све се то десило пре рођења
И одмах после док смо плави.
Где су та јутра, та буђења
И наша тела у младој трави.

Те пуне слике из очију
Када се зуре у сјај неба
Када у недрима имаш змију,
Када је у срцу све што треба.

Шта се то деси од века
Од снажног човека од добротe?
Камен, звезде, колевка
Где је то јутрос мој животе.
Све се то десило пре рођења

И одмах после док смо плави
Где су та јутра та буђења
И наша тела у младој трави.

(Види: *Пјесници райници*, Титоград, 1965, стр. 49)

Jevrem Brković

SVE SE TO DESILO PRIJE ROĐENJA

Sve se to desilo prije rođenja
I odmah poslije, dok smo plavi
Gdje su ta jutra, ta buđenja
I naša tijela u mladoj travi.

Te pune slike iz očiju
Kada se zuri u sjaj neba.
Kada u njedrima imaš zmiju,
Kada je u srcu sve što treba.

Šta se to desi od vijeka,
Od snažnog čovjeka, od dobrote?
Kamen, zvijezde, kolijevka –
Gdje je to jutros, moj živote?

Sve se desilo prije rođenja
I odmah poslije, dok smo plavi.
Gdje su ta jutra, ta buđenja
I naša tijela u mladoj travi.

(Види: Vito Marković, *Antologija i komentari savremene jugoslovenske misaone poezije*, Beograd, Grafos, 1981, стр. 238)

Толико о претходном раду јер сам у њему био прозван, па је ред било и да се одазовем. Читаоцу ће, чак и лаику, бити јасно и лако да именује овакве поступке и у лингвистици и у књижевности. Књижевна теорија и критика за овакве поступке имају посебан термин о коме ће морати да размишља цијењена професорка З. Радуловић. (Уосталом, поштована професорица библиографске податке може провјерити и у антологији *Ресавски венац I. Плаињашти јуџо-словенских ѿесника*, приредио Милоје Дончић, Косовска Митровица, Лестве, 2014, стр. 104–105).

Убрзаћемо поглед на следеће радове у овој новој *Riječi* латиничкој:

Glušica 2009: Rajka Glušica, *Jezička politika u Crnoj Gori, Riječ*, nova serija, br. 1, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, стр. 15–30.

Ауторка је имала намјеру, како сама наводи „da se bavi tumačenjima i shvatanjima pojma jezička politika kao i odnosom jezičke politike prema drugim sociolingvističkim fenomenima, prije svega prema jezičkom planiranju i standardizaciji”. Да, имала је намјеру. О тој намјери смо опширно писали у раду цитираном на почетку овог текста. Рад представља непознавање система, или прецизније – систем у расулу.

Došljak 2009: Draško Došljak, Onomastikon Crne Gore u *Onomatološkim priložima, Riječ*, nova serija, br. 1, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 31–42.

Аутор је добро информисан, оспособљен од стране ономастичара српског језика, и за шире синтезе. Проблем је што је, не знамо из ког разлога, поставио погрешну хипотезу да да, како сам каже „presjek razvoja onomastike u Crnoj Gori”, на основу грађе из Црне Горе, коју су српски ономастичари уз, често опсежна теоријска образложења, објављивали у Ономатолошким прилозима Одбора за ономастику, Српске академије наука и уметности. Самим тим немогуће је озбиљно научно говорити о некаквом развоју ономастике у Црној Гори изван српског говорног и језичког корпуса. Географски преглед ономастичке обрађености терена је друго питање. Рад је као прегледни чланак, ако се изузму непотребне дигресије, библиографски довољно информативан за будуће ономастичаре.

Popović 2009: Mihailo Popović, Finalni konsonanti u francuskom – istorijski pregled, *Riječ*, nova serija, br. 1, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 61–80.

Аутор приказује развој крајњих консонаната кроз историју, од доминације латинског језика до преовладавања француског језика. Прво се показују карактеристике латинског језика, па се наводе романске особине крајњих консонаната, а затим развијање данашњих карактеристика, утицај граматичара и, на крају, указивање на несистематски развој финалних консонаната у француском језику.

***

Savić 2009: Svenka Savić, Analiza diskursa posveta: prilog istraživanju formulaičkih tekstova, *Riječ*, nova serija, br. 2, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 7–29.

Ауторка на примјерима из личних докумената истражује детаљније шта подразумеива термин *posveća*. Наиме, она је прикупила корпус из свих посвета које су написане њој и тако је утврдила одређена правила која се односе на писање посвета. Она све посвете разврстава, дијели их на одређене скупине по извученим критеријумима нпр. посвете у којима се помиње одређени догађај или према контексту, а затим посматра и лексичке и синтаксичке скупове и утврђује одређена правила.

Muratagić-Tuna 2009: Hasnija Muratagić-Tuna, Sevdalinka – izazov za lingvostilistička istraživanja, *Riječ*, nova serija, br. 2, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 31–54.

У овом прилогу читамо о језичким средствима која помажу експресивно-емоционалну перцепцију севдалинке. Ауторка открива семантику употребљених језичких средстава и стилских фигура и указује како они утичу на „melodiju, laku i čistu formu, lirizam i osjećanje koje imamo dok čitamo sevdalinke”.

Ceramella 2009: Nick Caramella, Exploring grammar in ELT: the challenge of prescriptivism vs descriptivism/standard vs non-standard englishes in a multicultural world, *Riječ*, nova serija, br. 2, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 55–78.

Наглашавајући да је у току експанзија енглеског језика и да се енглески језик константно шири и глобализује, аутор овог рада пише о односу између стандардног и нестандардног језика, и то о оним стандардним и нестандардним облицима који су, прије свега, заступљени у говору. Аутор овим радом показује и мијењање енглеског језика под утицајем говорника бивших колонијалних држава који, учећи енглески језик, уносе и особине својих матерњих језика.

Samardžić 2009: Mila Samardžić, Konverzija u italijanskom jeziku, *Riječ*, nova serija, br. 2, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 79–90.

Ауторка истиче да је конверзија веома заступљен начин творења нових ријечи у италијанском језику. Показује то на одабраним примјерима у одјељцима: конверзија глагола у именице, придјева у именице, бројева, замјеница и прилога у именице, као и све конверзије одређених врста ријечи у придјеве, па и конверзију ријечи у неке непромјенљиве врсте ријечи.

Lakić 2009: Igor Lakić, Modeli analize diskursa novinskih članaka, *Riječ*, nova serija, br. 2, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 91–108.

Истичући теорију Ван Дајка по којој треба обратити пажњу и на макро и на микро структуру новинских чланака, аутор истражује и језичка средства, али и идеологије, о којој је писао Ферклаф, које се крију иза употребљених језичких средстава у медијима. Такође, посматрајући и иностране медије, аутор показује различите односе нација према истој стварности (на примјеру бомбардовања Југославије од стране НАТО-а) која често зависи и од државне власти, и од аутора новинских чланака и од културолошког поднебља.

Banjević 2009: Aleksandra Banjević, Jezici u kontaktu i kontrastu (tipoliška klasifikacija jezika / fonološko poređenje jezičkih promjena), *Riječ*, nova serija, br. 2, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 109–126.

Ауторка истражује гранање латинског језика на романске групе језика и пише о једном чиниоцу који утиче на развитак, а то је додир језика који се развија са другим језицима и њихови међусобни утицаји. На фонолошком,

морфолошком, семантичком и синтаксичком нивоу ауторка показује појаве које је примијетила и на који начин су те појаве адаптиране.

Кривокапић 2009: Милош Кривокапић, Рефлекс полугласника и јата у писмима сердара и гувернадура Радоњића, *Riječ*, nova serija, br. 2, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 127–142.

Аутор се бави анализом писама Радоњића. Констатује да је његов вокализам исти као и вокализам у стандардном српском језику. У писмима су регистровани сви рефлекси јата, а доминантан је ијекавски рефлекс. Недосљедност се примјећује када се јат замијени гласом е, али аутор каже да је и тад изговор сигурно *је*. Групише све примјере у сљедеће групе: ијекавски рефлекс јата, рефлекс кратког јата, екавски рефлекс јата и икавски рефлекс јата.

* * *

Stamenković, Kostić 2010: Dušan Stamenković, Milena Kostić, Bograndovo viđenje tekstualne lingvistike na početku novog milenijuma, *Riječ*, nova serija, br. 3, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 21–45.

Овај рад приказује Бограндову студију *Текстуална лингвистика на почетку новој миленијума*. Аутори пишу о Бограндовим схватањима у вези са текстуалном лингвистиком приказујући са једне стране његова разматрања у односу на друге теоретичаре и наводећи нека своја запажања и уводећи неке нове теорије. Рад представља упознавање са Бограндовим анализама и значењима одређених термина, као што су нпр. теорија и пракса и њиховим међусобним односом.

Kostić 2010: Nataša Kostić, Neke pravilnosti u upotrebi antonima u elektronskom korpusu engleskog jezika, *Riječ*, nova serija, br. 3, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 47–60.

Ауторка у овом раду утврђује одређен редосљед антонимских парова, а затим тежи да утврди критеријуме, тј. мотивисаност употребе таквог слиједа антонимских парова. Све то анализира на електронском корпусу у енглеском језику и налази и факторе одређене правилности: позитивност, суксеживност у времену, величина, идиоматичност, остале факторе и, на крају, издваја и када се ти фактори „не поштују”.

Шубарић 2010: Сања Шубарић, Јотовање у рукописима Црногорског сената, *Riječ*, nova serija, br. 3, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 61–79.

Ауторка овдје анализира примјере у којима је извршено јотовање. Своја истраживања провела је на примјерима језика докумената Сената из периода

1860–1879. Међу различитим документима (молбама, наредбама, жалбама...) налази примјере јотовања лабијала, дентала, фрикатива и износи податке о (не) доследности вршења ове гласовне промјене. Конфронтирајући примјере на релацији датираност, дијалекатска база и стање у српском књижевном језику (мада име језика сем у литератури не помиње) доноси поуздане закључке. Рад је очито исјечак из комплексније истраживачке теме са отклоном од сваке лингвополитике.

Srdić 2010: Smilja Srdić, Teorija valentnosti i leksikografija, *Riječ*, nova serija, br. 4, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 47–59.

Циљ ове расправе је да покаже да живот једне ријечи почиње тек у контексту, односно да ријечи не постоје изоловано и да се употребљавају увијек уз неке друге ријечи. Аутор о томе говори кроз теорију валентности и приказује то кроз истраживање комбинација употребе глагола у различитим речницима њемачког језика.

Škifić 2010: Sanja Škifić, Teorijska načela konfliktne lingvistike i njihov doprinos tumačenju odnosa između ideologije standarda i ideologije dijalekta, *Riječ*, nova serija, br. 4, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 61–77.

У чланку се прво наводе теоријска начела конфликтне лингвистике, дефинише се појам и мултидисциплинарна природа тог термина. Након што се утврде општи принципи конфликтне лингвистике, уз помоћ њих анализирају се детаљније конфликтни односи између идеологије стандарда и идеологије дијалеката према примјерима из енглеског језика.

Кривокапић 2010: Милош Кривокапић, Конструкције од+генитив и за+инфинитив у језику сердара и гувернадуре Радоњића и у црногорским говорима, *Riječ*, nova serija, br. 4, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 79–87.

Аутор у раду говори о двије предлошко-падежне конструкције, једној која потиче од староцрногорских говора и другој која је последица утицаја млетачког судско-административног језика, у језику сердара и гувернадуре Радоњића. Зналачки вођене анализе до поузданог и корисног закључивања. Једини аутор који радове печата ћирилицом у латиничком окружењу.

Stefanović 2010: Aleksandar Stefanović, Upotreba kratkih i dugih formi u izražavanju kardinalnih brojeva od 100 do 900, *Riječ*, nova serija, br. 4, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 89–102.

Предмет овог рада је анализа еволуције употребе бројева од 100 до 900, и то „у босанском, црногорском, хрватском и српском језику”. Наводи се и дијахронијска перспектива без које, како аутор мисли, синхронијски не би

било могуће анализирати, а посебну пажњу посвећује гледиштима из језичких приручника. Пошто рад представља исјечак из доктората одбрањеног на Филолошком факултету Београдског универзитета код ментора с Катедре за српски језик, очито је да је аутор уложио видан труд у ексцерпирењу грађе. И труд ваља испоштовати. Међутим у закључку аутор тврди да „*danas moderni bosanski, crnogorski, hrvatski i srpski jezik, a naročito jezik medija koristi skoro bez ikakve razlike duge i kratke forme, ne privilegujući naročito nijednu*”. Да ли је аутору уопште јасно да није довољна идентификација неке појаве већ разлози њеног постојања? Другим ријечима, он је показао како се та појава манифестује, али остаје главније питање *зашто* се она тако појављује и то, да аутора парафразирам – у карамлучном, загарављеном, затамњеном не-српском језику. Но, пошто смо видјели како београдски доктор србистике, данашњи сорбонац касапи српски језик, остаје нам отворено оно друго питање које нам је у свом раду остао дужан поменути аутор – сорбонац – зашто то чини. Овдје је неопходно ослонити се на историју питања, а понекад у том одгонетању помажу и изванлингвистички чиниоци. Исти овај редосљед језичака који су се „ушапили” да „узму пут” српскоме језику налазе се и у наслову граматике управника Катедре за славистику на Сорбони који је, гле чуда, докторирао код академика Павла Ивића на дијалектолошкој теми *Говор Ниша и околних села* (в. Српски дијалектолошки зборник XLV, САНУ, Београд, 1998, уз Ивићев предговор стр. 15–473). Пошто се Ивић одавно престадио у Господу, илузорно је тражити од Француза да закрили српски језик, а још мање од Србина који је његов поданик, али знам засигурно да Пол-Луј неће ни помислити да преименује француски језик по некој француској регији! Једино ми падеше на памет ријечи (које ће ме извући из ове мисаоне недођије) професора Радивоја Микића: „Ми себи морамо да признамо да смо разорено друштво, друштво којем су други поткопали идентитет а ми смо наставили да га разграђујемо. Ми стално говоримо да хоћемо у заједницу држава у којима се, барем о језику и писму, озбиљно води рачуна. Замислите шта би се догодило када би неки европски комесар затражио да више бринемо о свом језику и писму” (в. *Вечерње новости*, 24. јануар 2014, 21).

Lalić 2010: Mihaela Lalić, *Nominalkomposita im Deutschen und Serbischen – ein kontrastiver Vergleich*, *Riječ*, nova serija, br. 4, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 103–119.

У раду се на њемачком језику показује контраст између именичких сложеница у њемачком и српском језику. Док је у њемачком језику слагање главни процес у номинацији сложених лексичких јединица, у српском језику слагање је далеко мање заступљен процес. Увиђају се сличности, али и разлике у заступљености творбених средстава, семантичких и творбених категорија.

Akbarov 2010: Azamet Akbarov, Acquisition in cross-cultural pragmatics and production of conventional expressions by L2 learners”, *Riječ*, nova serija, br. 4, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 121–141.

Предмет ове расправе је анализа употребне вриједности, тј. прагматичких одступања, изговора ОК код бошњачких и турских ЕФЛ ученика. Дошло се до закључка да ученици изговарају ОК у ситуацијама у којим би Енглези прије посегли за неким другим изразима. Такође, констатује се и да постоји извјесна хијерархија и да су неки изрази прикладнији од других. Циљ ове расправе је и да сугерише наставницима да побољшају комуникативну компетенцију ученика.

Cerović 2010: Marijana Cerović, Analiza konverzације (neke naznake o tome kako je koristiti), *Riječ*, nova serija, br. 4, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 143–153.

Поред већ познате анализе дискурса, ауторка наглашава да постоји и анализа конверзације. Анализа конверзације подразумијева истраживање интеракције и има за циљ проучавање језика у употреби, односно шта људи остварују све уз помоћ језика. У раду се дефинише појам и казују основни елементи и све то на примјерима из српског и енглеског језика.

* * *

Šarić 2011: Ljiljana Šarić, Glagolski prefiksi kao perfektivizatori, *Riječ*, nova serija, br. 5, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 7–27.

У овом раду предмет истраживања је глаголска префиксација, почевши од општих проблема проучавања глаголских префикса и отворених питања па до поделе на различите формалне и семантичке групе и на крају детаљније о „празним префиксима” који се користе у славистичкој литератури и у пиручницима у којима има ријечи о глаголској префиксацији.

Kostić 2011: Nataša Kostić, Kondicionalne rečenice u crnogorskom jeziku u svijetlu kognitivnolingvističke teorije i konstrukcije gramatike, *Riječ*, nova serija, br. 5, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 29–48.

Аутор уз помоћ когнитивне лингвистике, конструкционе граматике и теорије релевантности испитује како се интерпретира језичка структура кондиционалних реченица. Испитујући како глаголски облици, везници, врсте веза између главне и зависне клаузе доприносе интерпретацији, аутор долази до резултата који је и био предвидљив када је когнитивни приступ у питању – да су релације између кондиционалне реченице и њене интерпретације апстрактне.

Došljak 2011: Draško Došljak, Ostaci dvojine u crnogorskim toponimima, *Riječ*, nova serija, br. 5, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 49–53.

У апстракт у овог скромног прилога аутор нас обавјештава: „У историјском развоју црногорског језика, двојина је као граматичка категорија потпуно ишчезла, али многи примјери показују да се на терену црногорских говора преко топонима и чува. То показују примјери типа: Vrta, Poda, Kuta, Luke, Gluhce и др.

Из обећања које нам је аутор дао у апстракт у очекивали смо нове примјере из његових теренских истраживања, али од тога нема ништа. Од пет наведених примјера два су му погрешна (или нека покаже аналитички да су топоними Луке и Глухце двојински ликови!). Све остало је већ речено у српској ономастици од Белића до Маројевића. Дошљаку се за постављену хипотезу испријечило доста препрека. Прво, Вуково *ерцеџовачко нарјечје*, тј. *источноерцеџовачки говорни тип* који на ширем свом простору, Од Острога до средње Босне, чува трагове двојине, а њену плурализацију, кроз синкретизам множинских падежа, дао је монографски Белић. Што се тиче микропонима *Врџа*, који је Дошљак нашао код Ердџановића, а који износи као значајан принос „историјском развоју црногорског језика”, има га баш у овом лику и стара и средња и висока Херцеговина и неки босански говори српскога језика. Свако даље полемисање са поставкама у овом тексту који је објављен у рубрици *Rasprave i članci I*, могли би се подвести, што се вредновања тиче, под наслов Милоша Ковачевића *Еџорбиџанџина оџскурносџ*, *Ријеч*, књ. III/1, Институт за језик и књижевност Филозофског факултета, Никшић, 1997, стр. 94–96.

Уколико су неки аутори заборавили шта је то часопис, а шта у њему научни чланак, а уколико им је мрско да то читају у србистичким радовима на ћирилици, нека науче из Хрватске енциклопедије (Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*) одредницу *časopis*. Тамо, између осталог, стоји: Znanstveni časopisi osiguravaju četiri temeljne funkcije u soc. sustavu znanosti: komunikacijsku, oblikovnu, ekološku funkciju i funkciju trajnog arhiva znanosti... Na kritičnim mjestima u sustavu znanstvenih komunikacija uspostavljeni su *prečišćivači kvalitete*, а најважнији је међу њима рецензија рукописа чланака за објављивање, *koja sprječava objavljivanje substandardnih članaka koji bi onečistili sustav* (подвукао М. Ш.).

Да су, којим случајем, Хрвати, пошто су „уделијали” Граматику црногорскога језика послали никшићкој *Riječi*, nova serija, 1–, 2009–, помоћи ради, и своје *prečišćivače kvalitete*, онда не би било потребе да се посвећује већа пажња радовима којима је посвећена у овом нашем осврту, а вјероватно не би било ни овог оваквог часописа, загађивача лингвистичког научног израза. Аутори радова чији се садржаји односе на друге европске језике имају простора да презентују своје научне домете у озбиљним часописима. А што су се нашли у овом друштву – нека се сами замисле!

Dragović 2011: Kristina Dragović, O međusobnom odnosu gramatičnosti, markiranosti i optimalnosti na primerima zamenica nemačkog jezika, *Riječ*, nova serija, br. 5, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 55–67.

Предмет ове студије је редослед конституената унутар синтаксичке конструкције, односно правила која допуштају или спречавају помјерање конституената унутар синтаксичке конструкције. Аутор та премјештања назива „потезима”, дефинише их, и користећи методе трансформације и супституције, проналази одређена правила за помјерање конституената и показује их на примјерима замјеница њемачког језика.

Knežević 2011: Diana Knežević, Концепты дом и кућа в паремиологии (на материале руской и сербской лингвокультур, *Riječ*, nova serija, br. 5, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 69–76.

У овом раду упоређују се концептуализације имена *дом/кућа* у руским и српским пословицама и изрекама. Упоређујући, долази се до значењске сличности и разлика између имена *дом/кућа* између та два језика. Закључак овог рада и истраживања јесте да доминирају разлике између концептуализације истог појма између руског и српског језика.

3. УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА

Осврт на прилог

Напоменама уз библиографску јединицу *Дошљак 2011*, поменути су аутори који су обрађивали теме везане за граматичке проблеме других светских језика изван србистике, односно њеног домена. Остаје питање, када се погледају нека имена сарадника, који су себе *уврзли* у ово ругло од часописа, да ли су ти сарадници икад добили број часописа у коме су објавили свој рад, и да ли су самим присуством у овом часопису омогућили, посредно, разградњу сопственог српског језика. Даље је још једно питање важно за угледне професоре Београдског универзитета који менторишу по Никшићу, а онда потпишу записнике на тзв. црногорском језику, да ли су се икад запитали – шта раде.

Прије више од двије деценије одговорио сам Војиславу Никчевићу насловом у Никшићким новинама (XXX/1209, Никшић, 22. мај 1997, 34/35) – **НАОПАКА НАУКА НЕЗНАВЕНОГ ПРОФЕСОРА**. Послије увида у библиографију *нове серије Рижичи*, наслов добија множину и са непотпуном негацијом у трећем члану наслова – **НАОПАКА НАУКА (НЕ)ЗНАВЕНИХ ПРОФЕСОРА**. О осталоме нека суде читаоци... и нека дописују Закључак. Помоћи ћу им товарима нових аргумената.

Mihailo M. Šćepanović

University of Belgrade

Faculty of Philology

Department of the Serbian Language with South Slavic Languages

THE UPSIDE DOWN SCIENCE OF (UN)EDUCATED PROFESSORS

Summary: In the paper we analyse the content of certain linguistics papers in the journal *Riječ* (trans. Word) which made it possible for some authors, by using new linguistic and political intentions, to falsify the linguistic facts in order to prove the existence of the so called *Montenegro language*. These texts lack some basic scientific postulates and taking into consideration that they also lack the linguistics criteria, they cannot be either considered as plagiarism.

Key words: Nikšićka *Riječ*, linguistic politicians, Serbian, scientific criteria, analytical approach, history of the Serbian language, socio-linguistics.

Рајна М. Драгићевић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик
са јужнословенским језицима

УДК: 371.3::811.163.41
371.3::81'242
371.214:811.163.41

НЕКА ПИТАЊА ОРГАНИЗАЦИЈЕ НАСТАВЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА КАО ВАЖАН ФАКТОР ОЧУВАЊА ИДЕНТИТЕТА СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КУЛТУРЕ

Апстракт: У раду се упоређује настава Српског језика и књижевности у Србији са наставом матерњег језика у иностранству. Наводе се статистички подаци у вези са бројем часова, изучавањем матерњег језика и књижевности као једног или као два раздвојена предмета и у вези са садржајима планова и програма. На крају рада се наводи листа предлога за побољшање организације наставе Српског језика и књижевности у Србији по угледу на нека добра решења из иностранства.

Кључне речи: настава Српског језика у Србији, настава матерњег језика у иностранству.

1. УВОД

Тема којој је посвећено ово истраживање сама се наметнула јер сам у истом дану добила позив за округли сто у Српској књижевној задрузи о идентитету српског језика и културе и писмо од моје бивше студенткиње, сада професора Медицинске школе у Шапцу, мр Татјане Јовановић. Колегиница ме је обавестила о томе да од почетка следеће школске године ступа на снагу одлука Министарства просвете да се у медицинским школама у Србији број часова Српског језика смањи са 3 часа на 2 на недељном нивоу. Образложење за овај потез надлежни су пронашли у потреби да се смањи број општеобразовних предмета у корист ужестручних. Смањен је, дакле, број часова, али се програм уопште није променио. Очекује се од наставника да испредају, а од ученика да савладају исту количину градива за два часа недељно колико је до сада било предвиђено за три часа у току недеље.¹

---

¹ Тако, на пример, у оквиру оног сегмента програма који се тиче реализма остаје исти број писаца и дела, али је уместо досадашњих 30 часова за ту област предвиђено 20.

Оваква решења, без стида и преиспитивања, названа су реформом, речју која толико обећава и буди наду.

Уследила је реакција Друштва за српски језик, катедара за српски језик и за књижевност Филолошког факултета Универзитета у Београду, Матице српске, Завода за унапређивање образовања и васпитања, као и других надлежних институција. Председник Друштва за српски језик проф. др А. Милановић изјавио је да је недопустиво да Српски језик и страни језици буду подједнако заступљени у средњим стручним школама. Многи угледни универзитетски професори, као што су проф. др А. Јовановић и проф. др М. Ковачевић, изнели су у медијима оштре критике на рачун ове одлуке.

Под тим притиском, Министарство је променило ову, по свему, непримерену одлуку.

У многим (скоро свим) изјавама и критикама на рачун Министарства и овако накарадно схваћене реформе, стручњаци су као важан аргумент наводили чињеницу да се у школским системима свих европских земљама води много више бриге о матерњем језику него што се то чини у српском образовном систему.

Тај податак се често може чути, а мене је заинтересовало колико је то стварно тачно. Ако јесте, можемо ли нешто преузети из страних курикулума? Ниједан појединац не може сâм, „из главе” реформисати образовни систем нити било који систем у Србији, иако се то код нас често ради. Очигледан доказ је и реформа у средњим стручним школама. Наравно, треба бити критичан према решењима из иностранства. Реформе се не могу спроводити преузимањем и примењивањем свега што долази из других земаља, али туђа решења треба имати у виду.

2. БРОЈ ЧАСОВА МАТЕРЊЕГ ЈЕЗИКА

Пре свега сам се заинтересовала за број часова матерњег језика у школама у иностранству. Хтела сам да проверим како је могуће да се у другим земљама учи по 9 или 10 часова матерњег језика, како се код нас често може чути (а неке колеге наводе и бројку од фантастичних 12 часова Француског језика недељно у Француској) и какве реперкусије такав приступ доноси на учење осталих школских предмета у осталим земљама, тј. уче ли деца у иностранству још неки предмет осим матерњег језика. Напомињем да су сви подаци које ћу навести у овом раду преузети са званичних сајтова министарства просвете различитих земаља.²

---

² Велику захвалност у тумачењу података који се односе на наставу матерњег језика у иностранству дугујем својим колегама и пријатељима: др Људмили Поповић (за украјински), др Никити Супрунчуку (за белоруски), др Ани Вујовић (за француски), др Данку Шипки (за енглески у америчким школама), др Мотокију Номаћију (за јапански), др Марији Ђинђић (за

Решења су у различитим земљама разнолика, али оно што се може извући као закључак гласи да је број часова матерњег језика у нижим разредима основне школе далеко већи него у Србији, да је код нас и у иностранству приближно исти број часова у вишим разредима основне школе, а да је број часова у српским и страним средњим школама изједначен.

Табела 1: Број часова матерњег језика у нижим разредима основне школе

	I разред	II разред	III разред	IV разред
Србија	5	5	5	5
Украјина	5	5	5	5
Белорусија	6	6	6	6
Мађарска	8	8	8	7
Русија	9	9	8	7
Турска	10	10	8	8
Француска	10	10	10	10

Ситуација у Украјини и Белорусији је слична српској, али се она може објаснити обавезном наставом Руског језика, но у свим другим земљама број часова матерњег језика знатно је већи него у Србији. Проф. Анте Бежен са Учитељског факултета у Загребу (забринут због тога што се у Хрватској број часова Хрватског језика у нижим разредима основне школе смањује са 6 на 5) истраживао је сатницу матерњег језика у нижим разредима основне школе у 15 европских земаља и закључио да ни у једној од њих број часова матерњег језика није мањи од 6, а просек је 7 часова недељно. Ово је сасвим разумљиво када се има у виду да се ученици описмењавају у прва четири разреда основне школе. То значи да би свака следећа реформа школства у Србији морала под-разумевати и повећавање броја часова Српског језика у нижим разредима основне школе. Посматрано из европске перспективе, имало би смисла, и не би било необично, *гуилираиши* број часова.

Као илустрација за чињеницу да се у неким земљама посвећује завидна пажња очувању великог броја часова матерњег језика, може послужити актуелан језички проблем у Руској Федерацији. Наиме, у нижим разредима основне школе у Руској Федерацији учи се у просеку 8 часова Руског језика и књижевности годишње. Међутим, у Републици Татарстан, донесени су закони „Образованији” и „О государственных языках Республики Татарстан и других языках в Республике Татарстан”, по којима је број часова Руског језика преполовљен у корист Татарског језика и књижевности. Сада се тамо учи 5

турски), др Марији Циндори Шинковић (за мађарски), мр Наташи Ристивојевић (за шведски, норвешки и фински), др Барбари Штебих Голуб (за хрватски), др Анети Ђуровић (за немачки).

часова Руског и 5 часова Татарског недељно. Све руске новине су у току целе 2013. године извештавале о угрожености руског језика у Татарстану јер са 5 часова недељно у нижим разредима основне школе, када деца тек уче да читају и пишу, неће моћи да савладају неопходне основе руског језика. У ову тему укључио се и председник В. Путин, који је захтевао да се не смањује број часова Руског језика у Татарстану. Чини се као да су и у Србији на снази татарстански закони који прописују 5 часова Српског језика недељно и који нас спутавају у повећавању фонда часова у нижим разредима основне школе.

Као што је већ речено, број часова матерњег језика у вишим разредима основне школе и у средњој школи (прецизније, у гимназији) не разликује се превише у Србији и у другим земљама.

Табела 2: Број часова матерњег језика у вишим разредима основне школе

	V разред	VI разред	VII разред	VIII разред
Србија	5	4	4	4
Мађарска	4	4	3	3,5
Украјина	4	4	4	4
Белорусија	5	5	4,5	4,5
Словенија	5	4	4	4
Француска	4 или 5	4 или 5	4 или 5	4 или 5
Турска	6	6	5	5
Русија	8	8	7	5

У српским гимназија на друштвеном смеру има највише часова Српског језика, нешто је мање часова на природном смеру, а још мање у четворогодишњим средњим стручним школама (Табела 3).

Табела 3: Број часова Српског језика и књижевности у четворогодишњим средњим школама у Србији

	I разред	II разред	III разред	IV разред
гимназија (друштвено-језички смер)	4	4	5	5
гимназија (природно-математички смер)	4	3	3	4
четворогодишња средња стручна школа	3	3	3	3

За сваку осуду је чињеница да се подударају наставни програми из области Српског језика на друштвено-језичком и природно-математичком

смеру у гимназији, иако је број предвиђених часова мањи на природно-математичком смеру. На основу тог податка, као и на основу идеје реформатора средњих медицинских школа да смање број часова са 3 на 2, а да градиво остане потпуно исто, закључујемо да се олако и неплански односимо према броју часова потребном за испуњавање одређених програмских садржаја, што је велики проблем наших наставних програма који се претрпавају до границе пуцања система.

Табела 4: Број часова матерњег језика у средњим школама

	I разред	II разред	III разред	IV разред
Белорусија	3,5	4	4	/
Украјина	4	4	4	/
Француска	4	4	4	4
Словенија	4 или 5	4 или 5	4 или 5	4 или 5
Турска	5	5	5	5
Русија	5	5	6	/

Напомена: У Русији, Украјини и Белорусији доуниверзитетски образовни циклуси трају 11 година

Из табела у којима је представљен број часова матерњег језика у вишим разредима основне школе и у гимназији види се да ситуација у Србији није драстично лошија него у другим земљама. Међутим, јасно је и то да треба повећати број часова на 5 (или бар на 4) у све четири године на оба гимназијска смера и у стручним школама, а да никако не треба допустити смањивање броја часова. План да се недељни фонд часова у медицинским средњим стручним школама смањи са 3 на 2 заиста би представљао европски преседан. У вези са начинима повећавања броја часова могли бисмо се угледати на белоруски и мађарски модел (који је у Србији за сада потпуно непримењиван), а он подразумева могућност да број часова из једног предмета не мора бити изједначен у оба полугодишта.

Поставља се питање како повећати број часова Српског језика, а да то не изазове протесте надлежних за остале школске предмете. Решење је у томе да се јавно (можда и службено) пропише другачији статус Српског језика, и то по угледу на ситуацију у Русији. Наиме, Српски језик се убраја у општеобразовне предмете, и као такав, у медицинским средњим школама требало је да буде скрајнут у корист ужестручних предмета. Међутим, Српски језик не треба да се третира као општеобразовни предмет. На сајту руског Министарства просвете, у документу који носи назив *Методичко писмо (Методическое письмо о преподавании учебного предмета „Русский (родной) язык” в условиях введения федерального компонента государственного стандарта общего образования)* који садржи државни стандард општег образовања Руске Феде-

рације, наглашава се појам *најпирегмејносии* Руског језика, тј. напредметна функција курса матерњег језика. Тај школски предмет има улогу да развије код ученика све основне функције језика и мишљења: комуникативну, интелектуалну, информациону, организациону. Овакав напредметни статус Руског језика у школи омогућава да се у руским школама подразумева да у настави доминира Руски језик. Никома није необично што у првом разреду основне школе постоји 9 часова Руског језика и књижевности, а 4 часа Математике, 3 часа Физичке културе, 2 часа Природе и друштва и по један час Музичког, Ликовног и Техничког образовања. У петом разреду основне школе, предвиђено је 8 часова Руског језика и књижевности, а 5 часова Математике, 3 часа Енглеског језика, по 2 часа Историје, Биологије и Техничког образовања и по један час Основа православне културе, Музичког и Ликовног образовања.

У Србији се стално успоставља паралела између Српског језика и Математике и инсистира се на истом броју часова из ова два предмета. Овај руски пример показује нам да, не умањујући изузетан значај наставе Математике, убедљиву предност ипак треба дати Српском језику као напредметном курсу. Задатак надлежних за питање статуса Српског језика у школи јесте да се изборе за његов напредметни статус.

Као пример лошег (тј. за српске услове неприхватљивог и непрепо- ручљивог) решења у вези са недељним фондом часова матерњег језика наводимо случај Шведске. У Шведској је, наима, пре 2012. године, у гимназијама било предвиђено 3 часа Шведског језика недељно, а у другој и трећој години свега 2. Од 2012. године, свакој школи је дозвољено да сама одлучује колико ће се часова држати за сваки предмет. На националном нивоу су постављени само циљеви и оквирни садржај курсева, а школама је остављена слобода да се организују како желе. Од тада се води жестока дебата о томе и многи наставници се противе таквој организацији, али власт за сада не показује намеру да промени систем. Међутим, анархија у шведском систему је ипак само привидна, што показује чињеница да постоји законски минимум од 1.300 часова Шведског језика у основној школи током целог школовања, а гарантовани број часова из свих предмета износи 6.665. Ако се узме у обзир да шведска основна школа има 10 разреда и да школска година траје 178 дана, закључујемо да су шведски наставници дужни да одрже око 3,5 часа недељно. Према речима А. Бежена (2012) донекле сличан систем постоји и у Холандији, у којој наставници „*prilagođavaju satnicu intelektualnim dostignućima djece.*” Преостаје нам да се понадамо да се овај систем неће раширити по целој Европи, јер отвара могућности за различите типове лоших интерпретација и решења.

3. РАЗДВАЈАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Следеће важно питање чије се решавање намеће када се прегледају курикулуми за наставу матерњег језика у иностранству јесте умесност раздвајања наставе Српског језика од наставе Књижевности. Познато је да се у српским основним школама значајна предност даје настави граматике, а да се у средњим школама упадљиво више негује књижевност, док је настава језика занемарена. То није добро. Овим питањем се повремено баве стручњаци за српски језик и књижевност. Посебно је активан у томе проф. М. Ковачевић, који је више пута покретао ово питање (исп. Ковачевић 2012). Када се узме у обзир настава Српског језика и књижевности и у основној и у средњој школи, чини се да је већа пажња посвећена књижевности него језику и да су зато професори Српског језика већи заговорници раздвајања језика и књижевности него професори Књижевности. Ово питање је на различите начине решено у иностранству. Случајни узорак показује да је ситуација подељена (Табела 5).

Табела 5: Матерњи језик и књижевност као један или као два школска предмета

	Матерњи језик и књижевност као један школски предмет	Матерњи језик и књижевност као два школска предмета
Србија	+	
Белорусија		+
Украјина		+
Русија		+
Француска	+	
Јапан	+	
Мађарска	+	
Немачка	+	
Турска	+	+
	у основној школи	у средњој школи

Нама се чини да би од раздвајања језика и књижевности користи имале обе дисциплине и да их свакако треба раздвојити.³ Ако би се предмети раздвојили, пружио би се већа шанса настави језика и књижевности да се њихов укупан фонд часова повећа. Према искуствима колега из источнословенских земаља који су у току свог школовања слушали раздвојену наставу матерњег језика и књижевности, рекло би се да су од тако конципиране наставе обе дисциплине профитирале и квалитативно (у смислу формирања уобличених, повезаних курсева уместо неповезаних парчића) и квантитативно (у смислу увећања броја часова обе дисциплине понаособ). Ако не постоји другачија

³ У финским гимназијама се настава језика и књижевности дели у чак 6 обавезних предмета и три изборна курса. Ево назива неких од тих предмета: Језик, текст и интеракција, Структура и значење текста, Текст, стил и контекст, Језик, књижевност и идентитет итд.

могућност, могли бисмо применити и турски модел по којем се предмет дели тек у средњој школи, а у основној школи се турски језик и књижевност изучавају у оквиру једног предмета.

Ако би се настава Српског језика и Књижевности раздвојила, у нижим разредима основне школе требало би да постоји више часова језика него књижевности, а у вишим разредима основне школе и у средњој школи, број часова из обе дисциплине требало би изједначити. Такво решење, међутим, није општеприхваћено у земљама у којима се матерњи језик и књижевност уче као два предмета, а предност се углавном даје језику у односу на књижевност (Табела 6).

Табела 6: Број часова матерњег језика и књижевности у земљама у којима су ти предмети раздвојени

	Руски језик	Књижевност (Русија)	Украјински језик	Књижевност (Украјина)	Белоруски језик	Књижевност (Белорусија)	Турски језик	Књижевност (Турска)
1. разред основне школе	5	4	3	2	3	3	10	
2. разред основне школе	5	4	3	2	3	3	10	
3. разред основне школе	5	3	3	2	3	3	8	
4. разред основне школе	5	2	3	2	3	3	8	
5. разред основне школе	6	2	2	2	3	2	6	
6. разред основне школе	6	2	2	2	3	2	6	
7. разред основне школе	5	2	2	2	2	1/2	5	
8. разред основне школе	3	2	2	2	2	2/1	5	
1. разред средње школе	2	3	2	2	2	1/2	2	3
2. разред средње школе	2	3	2	2	1/2	2/1	2	3
3. разред средње школе	3	3	2	2	2/1	1/2	2	3
4. разред средње школе	/	/	/	/	/	/	2	3

Напомена. Коса црта у делу табеле који се односи на Белорусију означава различиту ситуацију у 1. и 2. полугодишту

Задивљује и инспирише број часова Руског језика и Књижевности (а посебно Руског језика). Још више задивљује чињеница да Руси нису задовољни бројем часова матерњег језика и да је за питање Руског језика и књижевности заинтересован и сам председник Русије В. Путин, који је 21. новембра

2013. године изјавио да је неопходно повећати број часова руског језика и књижевности, нарочито у старијим разредима. За те предмете издвојено је премало часова, рекао је Путин и додао да се у данашње време руском језику и књижевности даје број часова, „несразмеран њиховом значају”. Новине преносе и разговор Путина са удовицом А. Солжењицина, у којем она моли Путина да искористи свој утицај да се повећа број часова Књижевности у руским школама са 2 или 3 на 5. У нашим условима, необично је да се врх државе бави питањем наставе Српског језика у школама, а пример са Путином наводимо како бисмо указали на чињеницу да државници који су много заузетији од српских имају довољно слуха за важност овог питања.

4. НАСТАВНИ САДРЖАЈИ У ВЕЗИ СА МАТЕРЊЕМ ЈЕЗИКОМ

На самом крају задржаћемо се у најгрубљим цртама и на питању наставних садржаја који се тичу матерњег језика. У неким земљама планови и програми за матерњи језик (као и за друге предмете) нису централизовани. Тако је, на пример, у Мађарској, Немачкој, Америци. Свака школа или, у бољем случају, регија, на основу општих смерница, саставља план и програм. У Америци су за то задужени школски одбори. Свака школа има школски одбор који може, али не мора, да се удружује са другим школским одборима. Постоји савезно Министарство за образовање, као и републичка министарства. Републичко министарство издаје препоруке за стандарде, али то су само препоруке. Квалитет школе се рангира на основу успеха ученика на стандардизованим тестовима. Слично је и у Немачкој, па се, тако, већ годинама испоставља како највише успеха постижу ученици из баварских школа.

Имајући у виду ситуацију у нашим школама, регионима и држави, чини се да не би требало журити са децентрализацијом. Напротив. Из овога закључујемо да савремено школство у свету тежи ка децентрализацији садржаја наставних предмета, па чак и ка слободи самосталног одређивања недељног фонда часова. За нас је још увек рано да се прикључујемо тим процесима.

Следеће питање је садржај централизованих планова и програма. У вези са тим постоје видљиве разлике. Наши планови и програми који се односе на Српски језик слични су, на пример, са руским плановима и програмима. То значи да има превише садржаја из граматике, а премало из језичке културе. Скандинавски планови и програми (прегледали смо норвешки и фински) готово да уопште не садрже граматiku. Усредсређени су на сналажење у тексту – разумевање текста, извлачење поруке из текста, значење лексема у контексту, развијање стратегија за разумевање прочитаног, састављање усменог или писменог саопштења, критичку интерпретацију текста, улогу параграфа

и поглавља, препознавање сопственог стила учења, стратегије слушања усменог саопштења, активно слушање, концентрисано слушање, функционалне стилове у финском, општу језичку ситуацију у финском језику итд. Велика се пажња посвећује односу између књижевности, позоришта и филма. Читајући садржаје из овог програма намењеног финским основцима, постаје јасно због чега фински ученици постижу високу позицију у успешном решавању Пиза-тестова, а наши ученици ниску. Пиза-тестови су, у ствари, усклађени са начином на који се код њих деца подучавају и проверавају стечена знања. Та знања која се тичу сналажења у тексту јесу функционална, али и граматичка знања су функционална. Граматички систем је апстрактан и овладавање њиме подразумева развој неких стратегија из домена апстрактног мишљења. Чини се да не треба застрањивати ни у једном смеру и да подједнако треба развијати наставу граматике и наставу језичке културе, тј. треба смањити број часова предвиђених за граматiku, а повећати број часова језичке културе, тј. од српског и финског програма требало би направити један. У нашим условима, такав приступ био би најадекватнији. Можда добар пример за ту комбинацију граматике и језичке културе (која у највећој мери подразумева обраду текста) проналазимо у француским плановима и програмима. Чини се да се на њих треба угледати.

Француски планови и програми (као и неки други, рецимо, норвешки и фински) уводе нас, међутим, у један нови проблем у вези са којим треба размислити. Наиме, у њиховим програмима подразумева се да деца на часовима матерњег језика уче да се користе компјутерима и да компјутерски обрађују текст. У нашим школама, основна знања из те области још увек се стичу на часовима информатике. Поставља се питање који је од ова два предмета матични за стицање компјутерске писмености и шта ће нам будућност донети у вези са чињеницом да се у савремено доба све мање текстова пише руком на папиру.

5. ЗАКЉУЧАК

Из свега овога закључујемо:

А) Треба се изборити за натпредметни статус Српског језика као школског предмета (по угледу на Русију).

Б) Број часова Српског језика треба обавезно повећати у нижим разредима основне школе – не би било претерано чак ни ако би се дуплирао њихов број (као у многим европским земљама).

В) Треба раздвојити наставу Српског језика од наставе Књижевности (као у Русији, Белорусији, Украјини, Турској итд.); вероватно још увек нисмо спремни за велики број курсева из ових области (као што се то ради, на пример, у Америци и Финској).

Г) У нижим разредима основне школе број часова Српског језика треба да буде већи од броја часова Књижевности, а касније тај број треба изједначити (као у Украјини).

Д) Увећати (ако је то могуће) број часова Српског језика у вишим разредима основне школе и у средњим школама; ако то није могуће, имати у виду да је то неоствариво и у иностранству.

Ђ) Наставу Српског језика још увек не треба децентрализовати (као у Америци, Немачкој, Мађарској).

Е) Планове и програме реформисати тако што би се смањио број часова и наставних јединица посвећених граматици, а увећао удео садржаја из језичке културе; садржаје из језичке културе усагласити са финским и норвешким моделом; угледати се и на француске програме који садрже правилну меру свих ових садржаја.

Ж) Размислити о наставним садржајима који су у вези са компјутерском обрадом текста.

ЛИТЕРАТУРА

Бежен 2012: Ante Bežen, Hrvatski učenici o svom jeziku uče najmanje u Europi, *Slobodna Dalmacija*, 1. jun 2012: <http://slobodnadalmacija.hr/Hrvatska/tabid/66/articleType/ArticleView/articleId/176433/Default.aspx>

Јовановић Симић 2014: Јелена Јовановић Симић, О појму *мајерњи језик* и о српском матерњем језику, *Књижевности и језик* (у штампани), Београд: Друштво за српски језици књижевност.

Ковачевић 2012: Милош Ковачевић, Статус српског језика на српским универзитетима, *Филологија и универзитет*, зборник радова, Наука и савремени универзитет 1, Ниш: Филозофски факултет, 13–26.

Методичко писмо: *Методическое письмо о преподавании учебного предмета „Русский (родной) язык” в условиях введения федерального компонента государственного стандарта общего образования*: www.ed.gov.ru.

Милановић 2014: Александар Милановић, Српски уче као страни, *Вечерње новости*, 14. април 2014: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:487389-Srpski-uce-kao-strani>

Руски језик у Русији:

Програм рада за 1. разред: <http://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/russkii-yazyk/rabochaya-programma-po-russkomu-yazyku-1-klass-po-fgos>

Програм рада за 5. разред: http://www.school13-72.ru/tekst_dok/RP_hylgina.pdf

Програм рада за 10. разред: <http://nsportal.ru/shkola/russkii-yazyk/library/rabochaya-programma-po-russkomu-yazyku-dlya-10-klassa-k-uchebniku-golts>

Програм рада за 11. разред: <http://nsportal.ru/shkola/russkii-yazyk/library/rabochaya-programma-po-russkomu-yazyku-11-klass-uchebnik-i-vlasenkova-l>

Таблице са бројем часова Руског језика и других школских предмета у Русији:
http://anst-school.narod.ru/Doc/tab1_s_perech_predm2012–2013.docx

Мађарски језик у Мађарској:

http://venkerti.hu/docs/tanterv_alt/helyi_tanterv.pdf

<http://www.toalmas.hu/iskola/doc/tanterv.pdf>

Белоруски језик у Белорусији:

Министарства адукације Републике Беларусь: edu.gov.by

Нацњаналны институт адукације Републике Беларусь: <http://adu.by/>

Енглески језик у Америци:

Сајт једног америчког школског одбора: <https://www.tuhsd.k12.az.us/>

Сајт једног америчког удружења школских одбора: <https://www.azsba.org/>

Савезно и републичко министарство образовања у САД: <http://www.ed.gov/>, <http://www.azed.gov/>

Предлог стандарда за средње школе у Аризони: <http://www.azed.gov/azccrs/elastandards/9–12/>

Руски језик у Татарстану

Руски језик у Татарстану 2013: „Разрешити Руски језик у Русији!” *Национални проект: Умна школа*: <http://xn----7sbb3bfchl3b4c4d.xn--p1ai/blog/2234/n869/>

Путин о руском језику у Татарстану 2013: „Защитите русский язык в Республике Татарстан!”, *Народная инициатива*, 6. 12. 2013: <http://ni.kprf.ru/n/1282/>

Путин о повећавању часова руског језика 2013: „Президент призвал увеличить количество часов изучения русского языка и литературы в старших классах”, *Кларк*, 21. 11. 2013: <http://www.klerk.ru/boss/news/345973/>

Путин и Н. Солжеицина 2012: „Путин обсудит с Минобрания количество часов литературы в школе”, *Риановости*, 5. 11. 2012: <http://ria.ru/society/20121105/909538017.html>

Француски језик у Француској:

Основна школа: http://www.education.gouv.fr/bo/2008/hs3/programme_CP_CE1.htm

Основна школа: http://www.education.gouv.fr/bo/2008/hs3/programme_CE2_CM1_CM2.htm

Колеж: http://media.education.gouv.fr/file/special_6/21/8/programme_francais_general_33218.pdf

Гимназија: <http://www.education.gouv.fr/cid52692/les-enseignements-de-la-classe-de-seconde.html>

Јапански језик у јапанским школама:

Основна школа: http://www.mext.go.jp/a_menu/shotou/new-cs/youyou/syo/

Средња школа: http://www.mext.go.jp/a_menu/shotou/new-cs/youryou/chu/
Висока школа: http://www.mext.go.jp/component/a_menu/education/micro_detail/_icsFiles/afieldfile/2010/12/28/1282000_02.pdf

Норвешки језик у Норвешкој:

<http://www.udir.no/>

Шведски језик у Шведској:

<http://www.skolverket.se/>

Фински језик у Финској:

Гимназија: <http://www.oph.fi/>

Основна школа: http://www.oph.fi/download/47675_POPS_net_new_2.pdf

Турски језик у Турској:

Основна школа: <http://ikgm.meb.gov.tr/upload/TTK%C3%A7izelge.pdf>

Средња школа: http://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_09/05092630_ogmhd20122013.pdf

Rajna M. Dragičević

University of Belgrade

Faculty of Philology

Department of the Serbian Language with South Slavic Languages

THE ORGANIZATION OF TEACHING SERBIAN LANGUAGES AS AN IMPORTANT FACTOR FOR PRESERVATION OF THE IDENTITY OF SERBIAN LANGUAGE AND CULTURE

Summary: The paper compares the techniques of teaching Serbian language and literature in Serbia with the ones of the mother tongue abroad. It presents statistical data on the number of hours per course, curricula, and whether the native language and literature is taught as one course or as two separate courses. Paper ends with the list of suggestions for improving the organization of teaching Serbian language and literature in Serbia following the examples of some good solutions from abroad.

Keywords: teaching Serbian language in Serbia, the teaching of the mother tongue abroad.

Илијана Р. Чутура

Универзитет у Крагујевцу

Факултет педагошких наука у Јагодини

Катедра за филолошке науке

УДК: 371.3::811.163.41

316.64-057.87:811.163.41(497.11)''2014/2015''

ИДЕНТИТЕТ СРПСКОГ ЈЕЗИКА У НАСТАВИ

Апстракт: У раду¹ се, на основу резултата истраживања, разматрају проблеми идентитета српског језика у наставном процесу. Показује се да је у настави српског језика један од основних проблема сам идентитет језика, и то са аспекта: (а) његовог одређења као предмета изучавања и (б) удела језичких садржаја у наставном предмету. Предлог мера заснован је на ставовима свршених средњошколаца и професора српског језика. Резултати наводе на закључке да је потребно уложити више академског ангажовања у унапређење наставе, подршку наставном кадру, израду уџбеника и реформу програма.

Кључне речи: српски језик, настава, идентитет, методика српског језика, наставни програм.

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Предмет рада јесте идентификација кључних проблематичних подручја у настави српског језика: одређења самог предмета изучавања и заступљености предмета изучавања. Издавање основног проблема резултат је истраживања које је указало на неусаглашеност научних и наставних активности везаних за српски језик, о чему, између осталих, сведочи и С. Танасић: „Кад је посриједи српска писана баштина, која нас сврстава у врхове европских народа, имали смо научнике, и имамо их и данас, компетентне стручњаке за ту област. У Србији, Републици Српској и Црној Гори раде врло компетентни историчари језика и историчари књижевности. Они о овим питањима знају све што је наука до данас утврдила, а утврдила је толико да нико озбиљан не би покушао доводити у питање српски језик и писмо у споменицима о којима овдје говоримо, да не кажем о припадности таквих споменика као што су Кулинова повеља, Мирослављево јеванђеље и други. Међутим, то наша наука зна, али не мора знати и културна јавност. Ваљда зна и држава. [...] Требало би видјети шта се

¹ Рад је настао у оквиру пројекта 178014 *Динамика сѝрукѝура савременоѝ срѝскоѝ језика*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

учи у школи, да ли се у име неких прилагођавања од наше омладине и данас скрива наша културна историја. Чињенице из националне културе морају се актуелизовати у свакој генерацији” (Танасић 2013: 189–190).

Проблеми наставе језика и језичке културе уопште део су ширег проблема културе у нашем друштву, а изражени су до те мере да су, у виду критике, апела истакнутих научних радника или, једноставно, хумора, општеприсутни у иоле озбиљнијим медијима и на друштвеним групама. Стога ћемо, посматрајући проблем идентитета српског језика у настави као сегмент општедруштвеног проблема, уместо теоријских основа рада сажето представити иступања емигрантних српских лингвиста у јавности. Тако, на пример, Брборић истиче да низак ниво језичке културе „није само кривица школе која ђаке учи основама правописа и језика. Али брига о језику озбиљан је друштвени и државни задатак и не може се само свалити на леђа учитеља и наставника. У Србији се генерално срзао однос грађана према свим нормама” (Гаји се језик псовке: В. Брборић). У апелу да се „правописна правда не истерује на осмацима” кад неписменост више никоме не смета, Брборић изјављује „да су парламентарне листе на недавним изборима у Србији биле нешто најнеписменије што је Србија видела, а да то никоме није сметало” (Правопис у Србији већ поражен). Сличну оцену стања даје и Ковачевић, истичући да српски књижевни језик, који је „пролазио кроз различите кризе, [...] вероватно никада није био у кризи као данас” (Неиздрживо насиље над језичком културом: М. Ковачевић).

Готово је аксиоматска тврдња о недовољној заступљености српског језика у образовању младих, па српски лингвисти и истакнути универзитетски професори веома често упозоравају јавност на проблеме везане за наставу:

„Српски језик, једноставно речено, нема одговарајући статус у образовном систему, јер се данас једино учи у основној школи. На свим вишим нивоима школовања – српског језика готово да нема. Чак и кад га има, има га само формално, у плану, а не у реализацији” (Неиздрживо насиље над језичком културом: М. Ковачевић);

„Изнутра, српски језик угрожавају они који у политичким кабинетима онемогућавају већи број часова матерњег језика у школама” (Неиздрживо насиље над језичком културом: А. Милановић).²

У једној изјави за медије Р. Драгићевић потврђује недостатке у квантитету, али указује и на мањкавости у квалитету наставе српског језика, истичући „да је већи број часова српског потребан, али не и довољан услов да се општа ситуација у школама измени набоље. Ако се планови и програми не ускладе са реалним потребама и ако су наставници немотивисани и не схватају своју

---

² На мали број часова српског језика у нашем образовном систему указује се у низу чланака и изјава у телевизијским емисијама, од којих овде наводимо само неке: „Маћехински према матерњем језику”, „Битка за српски језик”, „Колико водимо рачуна о матерњем језику”, „Mislim ovaj ekstra smarash me”, „Српски језик за 21. век”.

улогу и значај у наставном процесу, већи број часова нам не може помоћи” (Није српски математика: Р. Драгићевић).

У циљу одређења статуса идентитета српског језика у настави, у раду ћемо представити резултате истраживања ставова наставника српског језика и ставова студената о предуниверзитетској настави српског језика.

2. МЕТОДОЛОГИЈА

Предмет истраживања јесте утврђивање кључних проблема идентитета српског језика у настави. И на ширем плану, идентитет српског језика је једно од поља узаврелих полемика у које се укључују и стручњаци и нестручњаци, па је, управо због тога, потребно истражити ово питање у наставном процесу:

„На основу односа према лингвистици и њеним критеријумима тешко да би се могли разазнати лингвистички лаици од лингвиста „научника” у одређењу и примјени критеријума идентитета језика, посебно ако је ријеч о језику српскоме. Вјероватно ни у једној теми колико у оној о идентитету стандардних језика нема толико заобилажења лингвистике и њених критеријума од стране лингвиста лојалних политици” (Ковачевић 2012а: 395).

Да би се проблеми сагледали са више аспеката, испитаници су били главни актери образовног процеса: наставници и свршени ученици средњих школа (студенти Факултета педагошких наука у Јагодини). Истраживање је започело у јануару 2014. године, а фаза коју представљамо у овоме раду окончана је у јануару 2015. године.

Од наставника (професора) је тражено да, на основу свог радног искуства и тренутног стања у настави (пре свега у средњим школама) одреде проблеме који су на било који начин везани за идентитет српског језика у наставном процесу. У разговорима са истраживачем као практичарем у наставном процесу издвајали су се полазни проблеми истраживања, а она питања која су представљала ужи фокус обрађивана су у поновљеним интервјуима.³

Поред интервјуа са професорима, користили смо и резултате анкетања студената, будућих учитеља, који студирају на Факултету педагошких наука у Јагодини. Укључено је 80 студената прве и 78 студената друге године студија, а за потребе овога рада користимо одговоре на два питања: *Шта мислите о значају предмета Српски језик?* и *Колико сте нових ствари научили у оквиру наставе српског језика на факултету?* У циљу расветљавања овако добијених података, обавили смо и додатно истраживање питајући студенте (групу претходно анкетираних испитаника), по завршетку наставе граматике на Факултету: (а) који су граматички садржаји за њих били непознати и (б) колико су

³ У питању је био нестандардизовани интервју, што је омогућило слободно и несугерисано дефинисање проблема од стране испитаника (в. Edley, Litosseliti 2011: 157–158).

и из којих уџбеника радили граматику и правопис у средњој школи.⁴ Узорак је чинио 41 студент, а инструмент је био посебно конструисани упитник са питањима отвореног типа.

Задаци истраживања били су: (а) издвајање доминантних проблема везаних за идентитет српског језика као предмета наставног процеса; (б) анализа учешћа језика (граматике, правописа и културе изражавања) у настави; (в) спитивање ставова актера у образовном процесу о могућим узроцима наведених проблема; (г) предлагање мера за побољшање.

Студенти су селектовани као репрезенти популације свршених средњошколаца, и то оних за које се може претпоставити, на основу жеље и амбиције да се даље школују, да су у великој мери савладали садржаје наставног предмета Српски језик. Поред тога, ови испитаници похађали су наставу српског језика на факултету, па су у прилици да упореде средњошколске садржаје и захтеве са садржајима и захтевима предмета на факултету.

3. РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

Профилисала су се три типа проблема. Први је идентитет језика, односно учешће граматику и културе изражавања, у самом наставном предмету, пре свега у средњим школама. Други је идентитет језика и дилема наставника око начина идентификације српског језика после распада Југославије, а трећи – однос стандардног језика и дијалекта. У истраживању смо се, у овој фази, фокусирали на прва два проблема.

3.1. Прво питање већ је широко заступљено у дискусијама и своди се на чињеницу да се у средњим школама језик – иако је присутан у наставним програмима – практично не изучава (в. Ковачевић 2012). То потврђују и студенти – будући учитељи.

3.1.1. Незнатан број студената (мање од 10) оцењује своје претходно знање као довољно, те каже да је факултетска настава допринела само обнављању знања из средње школе. Остали студенти изјављују да је настава српског језика била запостављена у средњој школи,⁵ да се на факултету „присећају”, на пример:

---

⁴ Сегмент упитника који је требало да пружи увид у то колико су студенти радили граматику у средњој школи састојао се из следећих питања: *Колико често си имао часове језика (грамаишке, правописне)?, Колико често си имао провере знања из грамаишке и правописне? Какве су ти провере биле?*

⁵ Свакако треба имати у виду тип средње школе коју су испитаници завршили – и о којој, дакле, говоре. Утврдили смо да удео студената Факултета педагошких наука у Јагодини који су завршили гимназију већ неколико година не премашује 25%, те да се бележи видљив „раст удела уписаних студената са завршеном средњом техничком [...] и економском школом” (Чутура 2014: 275).

Сада сам почела све поново и од почетка да учим, као да први пут радим ово градиво; Неке ствари које су раније помињане сам тек сада научила;

Градиво ми је познато али то није довољно јер у средњој школи нисмо радили граматику, а у основној и оно мало што смо научили временом сам заборавила, зато ми је веома битно да овде научим све што сам пропустила;

У суштини о свему смо чули пре свега у основној школи, јер у средњој школи се грамика врло мало обрађује.

Студенти јасно препознају да изучавање или неизучавање граматичких садржаја у средњој школи умногоме зависи од типа школе, али и од професора и њихових афинитета,⁶ на пример:

Не долазимо сви из истих школа, тако да нас има са различитим предзнањем. Неко је упознат са градивом, неко ово савршено зна, а има и оних који се први пут сусрећу са неким терминима, областима и правилима. Што се мене тиче, ја сам у Гимназији обрадио 95 процената овог градива и делимично сам упознат. Потребно ми је да обновим, да се подсетим и мислим да неће бити проблема.

У средњој школи нисам имао, тј. нисмо радили граматику, већ само књижевност. Вероватно јер је професор био професор књижевности па је њему тешко падало да то ради са нама. Сматрам да ја због тога тешко савладавам градиво...

Доста тога, скоро 80% градива, ми је познато и већ сам се сусрела с тим у основној и средњој школи. Можда зато што сам увек редовно пратила наставне часове овог предмета, због личног интересовања и због тога што сам имала професоре који су ценили свој предмет и трудили се да на прави начин пренесу знање.

3.1.2. Ово потврђују и резултати анкетања једне подгрупе студената (оних који су полагали испит из Српског језика 2 у јануару 2015. на Факултету педагошких наука у Јагодини). Анкетирани студенти (41 студент) окончали су, дакле, похађање наставе обавезних курсева везаних за српски језик. Анкета је извршена као продубљено истраживање да би се дошло до нових, конкретнијих података полазећи од претходно приказаних резултата.

Одговори на питања показују право „шаренило” у средњошколској настави граматике и правописа српског језика. Прво питање односило се на то колико су садржаји граматике и правописа обрађивани у средњој школи. Питање је било отвореног типа, а одговоре смо класификовали у три категорије: „није рађено”, „врло мало је рађено”, „рађено је”, „била је заступљена само настава / провера правописа” и „била је заступљена само настава / провера граматике”. Притом, степен „врло мало” обухвата оне одговоре у којима су испитаници прецизирали да су имали „само два часа за четири године”, „само неколико часова у првој години и никада више” и сл., односно оне одговоре који

---

⁶ Сличан налаз, у вези са наставом граматике у четвртој разреду основне школе, наводи Р. Драгићевић (2007: 62).

су недвосмислено тврдили да су и настава и провере знања биле нередовне и спорадичне. Дистрибуцију одговора према типу школе приказујемо у Табели 1:

Табела 1. Дистрибуција одговора према типу школе

	Гимназија	Економска	Медицинска	Техничка или технолошка	Уметничке школе
Није рађено	5	8	3	2	1
Врло мало	6	5	0	1	0
Рађено је	2	3	0	1	0
Само правопис	0	2	0	0	0
Само граматика	1	0	0	0	1

Дати преглед може недвосмислено показати (пошто је узорак случајан и према типу школе неуједначен) само да тип школе не утиче на то колико се часова посвећује настави граматике и правописа. Да ли то значи да је удео ових садржаја препуштен наставнику?

Слично „шаренило” влада и у материјалу из којег су испитаници учили. Већина тврди да су једини уџбеници били читанка и – чак не ни лектира – „интерпретације”. Уколико је рађен језик, рађен је из *Грамаџоломије* (као *уџбеника* у средњој школи!), из материјала који је наставник копирао, белешки које је наставник диктирао, или из граматике Ж. Станојчића и Љ. Поповића („жуте”).

А како стоје ствари са садржајима, показују одговори на питање „Са којим си се садржајима (елементима, појмовима) први пут сусрео на Факултету?”. Тек ту је произвољност у настави показала своју пуну меру, као и код претходне групе испитаника. Наиме, неки су студенти одговарали да им је све било познато, али да су на факултету своје знање проширили или допунили; неколико њих одговара да им је сада „јасније”. Тражењем конкретних одговора дошли смо до потпуно неуједначених података, што ћемо илустровати одговорима тринаесторо испитаника:

- (1) На факултету сам се први пут упознала са појмовима: апозитив, копулативни предикат, конгруентни атрибут.
- (2) Конгруентни и неконгруентни атрибути, копулативни и семикопулативни предикати...
- (3) Потпуно су ми нови: значење падежа, значење глаголских облика, апозитив, атрибутив
- (4) Први пут се срећем са неким правилима у правопису.
- (5) Конгруентни, неконгруентни атрибут, пацијенс, агенс
- (6) Први пут сам се упознала са појмом апозитива.

- (7) Синтагме и типови предиката
- (8) Правила правописа, термини у служби речи, конгруентни и неконгруентни атрибут, апозитив, атрибутив
- (9) Значење падежа
- (10) Подсетио сам се свега из основне школе и упознао се са предикативом, копулом, атрибутивом, апозитивом итд.
- (11) Неки елементи синтаксе, падежна значења
- (12) Егзистенцијалне реченице, врсте синтагми (неке су ми биле познате), остало ми је све било познато
- (13) Први пут сам се упознала са терминима које смо користили у Српском 1 [курс обухвата фонетику и морфологију].⁷

Међутим, ма колико су различите појмове испитаници навели, примећује се да се као проблематично подручје недвосмислено издваја синтакса као најкомплекснија област која се не може успешно савладати (нити поучавати) без познавања морфолошких категорија.

3.1.3. Водећи разговоре са средњошколским професорима, који и сами покушавају да пронађу разлоге за овакво стање, успели смо да издвојимо доминантне проблеме: преоптерећеност програма, потреба за друкчије конципираним уџбеницима, неретко неуједначеност и комплексност терминологије.

Професори са дужим стажом посебно истичу да чак и ученици гимназијског профила у последњих десетак година са тешкоћом усвајају теоријске садржаје из старијих уџбеника, те да „модернији”, савременији и мање садржајем оптерећени уџбеници, освежени занимљивим примерима и илустрацијама, доприносе једноставнијем сналажењу ученика. Као посебно изражену, наглашавају потребу да садржаји буду сегментирани по разредима, а не по дисциплинама. Посебан проблем у настави представља и дисциплинарни и

---

⁷ Ако упоредимо ове одговоре са циљевима, задацима и наставним програмима за средње школе, учачамо да је циљ наставе предмета Српски језик исти за трогодишње и четворогодишње средње стручне школе и гимназије. Он гласи: „Циљ наставе српског језика и књижевности јесте проширивање и продубљивање знања о српском језику; унапређивање језичке и функционалне писмености”. Задаци су такође идентично формулисани, тако да у свим типовима школа ученици треба да: „овладају знањима о српском књижевном језику; стекну вештине и способности његовог коришћења у општењу са другима, у писменом и усменом изражавању, приликом учења, образовања и интелектуалног развоја; поштују матерњи језик, негују српски језик, традицију и културу српског народа, националних мањина, етничких заједница и других народа; унапређују културу језичког општења, у складу са поштовањем расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрасне равноправности, са развијањем толеранције и уважавања различитости и са поштовањем и уважавањем других језика и других култура” (Правилник – средње стручне школе; Правилник – гимназије). Што се садржаја тиче, програм за средње школе и програм на учитељским факултетима у великој су мери исти, односно, како смо у једном раду већ утврдили, настава српског језика на учитељским факултетима најчешће представља убрзану рекапитулацију и систематизацију средњошколског градива (Чутура 2014).

тематски дисконтинуитет који прати недовољан број часова планираних за утврђивање, а за потврду наводимо једну изјаву:

Таман урадим нешто из фонетике, немам довољно часова за утврђивање, а већ морам да пређем на књижевно дело. А ни за њега нема довољно часова... Док се вратимо на фонетику, деца су већ изгубила контакт и са оним што су научила.

Како изјављују, професори сами „прескачу” одређене делове градива јер велики проблем представља што се програмом зацртани стандарди не могу одржати ни термилошки ни садржајно, да програм треба редуковати а садржаје нешто друкчије третирати уз обавезну текстуално-илустративну, сликовну и графичку компоненту. У овако конципираној настави, сврха и циљ предмета ученицима нису јасни.

Међутим, већина ставова професора своди се на то да проблем не може бити у самим садржајима него у њиховој презентацији, али се професори, ограничени задатим програмом и литературом, не усуђују да иновирају наставне методе, средства и облике рада.

У том смислу, истиче се и да је примена знања у говорној пракси на маргини наставе српског језика која у гимназијама остаје на великој количини „непримењене теорије”, што се огледа и у образовању наставног кадра:

„Професор српског језика мора да буде узор доброг говора, а није; на филолошким и учитељским факултетима не оцењује се квалитет говора”.

Један од гимназијских професора изражава став да би се на факултетима на којима се школују будући учитељи и наставници морала, у институционалној форми курса/испита, неговати култура изражавања. На овај став већина других учесника у истраживању уобличава потребу за практичном димензијом овог сегмента; наводимо само један одговор који то илуструје: „Нас су учили да акцентујемо на папиру, што нам је било најтеже на факултету, а не да говоримо правилно”.

3.1.4. Из свих наведених разлога идентитет српског језика и културе изражавања у средњошколској настави доведен је у питање јер се може са сигурношћу тврдити само толико да српски језик фигурише у називу школског предмета. Разлози су, како видимо, разноврсни: у неким школама се *учи*, у неким се *не учи*; неки наставници *прегају* и *шраже*, а неки не; уз све то, и „добра воља” и одговорност – које су, очигледно, предуслов одржавања наставе језика – немају институционалну и експертску подршку (о неуспелом покушају решавања ових проблема в. Ковачевић 2012). При свему томе, као да се заборавља да утемељена и права настава матерњег језика мора бити далеко комплекснија и захтевнија од наставе страних језика, јер се од ње концепцијски разликује: „А међу филолошким наукама у свим језицима наука

о матерњем језику има посебно мјесто. Прво, зато што се матерњи језик не учи, него изучава” (Ковачевић 2013а: 7).

3.2. Други проблем, како смо већ напоменули, јесте идентитет српског језика у односу на језике настале преименовањем српског. Овим питањем бавили смо се у једном раду (Чутура 2012), и то са аспекта ставова и знања студената – будућих учитеља. При том имамо у виду да: „Ставови испитаника почивају на ненаучним критеријумима самопроцене говорника као вредносне, дакле субјективне, категорије `са свим неодређеностима које произлазе из субјективности`” (Naarmann, према Кордић 2010: 116). Утврдили смо да су се одговори испитаника нашли на веома широкој скали чији су полови знање–незнање и, условно речено, заинтересованост–незаинтересованост, те да

1) потпуно неразумевање и непознавање чињеница о сопственом матерњем језику показује чак 25% будућих учитеља;

2) парцијално знање (неповезаних чињеница) које резултира конфузијом у ставовима показује 35% њих;

3) познавање чињеница и незаинтересованост чије су карактеристике или резигнираност или помирљивост изражава око 25% испитаних;

4) познавање чињеница и заинтересованост за питања сопственог језика као резултат има само око 15% испитаника.

Унеколико слично истраживање спроводе Миланка Бабић и Биљана Сладоје-Бошњак, узевши за узорак студенте Филозофског факултета у Источном Сарајеву, и то наставничких смерова (језика, разредне наставе и географије) будући да су „професори дио система који креира однос према језику генерација које подучавају, преносећи им на факултету стечена знања о датом језичком систему и његовој историји” (Бабић, Сладоје-Бошњак 2012: 131). Ауторке истичу да резултати „упућују и на степен њихове недовољне информисаности о неким значајним питањима у вези са статусом српскога језика, као што су питање латинице и разноврсна имена језика, при чему показују и колебање у вези са тврдњом да је језик којим говоре Срби, Хрвати, Бошњаци и Црногорци исти језик”.

Наши испитаници, професори српског језика, тврде да ученицима историјске, културне и политичке прилике нису довољно јасне, да се савремени политички токови у настави не тумаче, и да ученици могу да се информишу самоиницијативно ако имају неку жељу за тим. Такође, већина професора изјављује да средњошколци најчешће не постављају питања у вези са овим проблемима идентитета српског језика.

Поставили смо и питање да ли се у гимназијама у којима смо истраживање обавили икада одржао састанак актива професора српског језика – или састанак професора српског језика и историје – у циљу договора око презентације тих чињеница. Добили смо одговор да се то никада није догодило.

Уз то, додатну пометњу ствара произвољна употреба уџбеника јер се неретко користе старија издања у којима се представља „српскохрватска језичка политика”. Међутим, и новија (акредитована) издања доносе „терминолошке остатке старог доба”. Ти остаци су слика дуготрајне небриге надлежних на овом плану, односно слика о томе да у Србији заправо нико није надлежан за очување српског језика.⁸

Тако термин „српскохрватски” и подела на три наречја, према наводима професора, збуњује ученике, као и одреднице *српскохрватски* = *народни језик*, *српски/хрватски/бошњачки* = *књижевни језици*:

„У Србији и Црној Гори, Босни и Херцеговини и Хрватској говори се истим народним језиком – *српскохрватским*, који је члан јужнословенске групе језика. На његовој основи развила су се три књижевна језика: српски, хрватски и – у последње време признат од међународне заједнице – језик босанских муслимана, данас Бошњака (који они називају босанским језиком, а наша наука бошњачким).

Као народни језик, српскохрватски језик има три наречја: штокавско, кајкавско и чакавско. [...] Кајкавским и чакавским наречјем говори се у деловима Хрватске, док се на осталом простору српскохрватског језика говори штокавским наречјем.” (Николић, Станојчић, Кликовац 2004: 45)⁹

У неким од акредитованих уџбеника наглашава се целовитост српског језика, на пример:

„И српски језик има своје дијалекте. Тако, на пример, иако се могу уочити разлике у говору некога ко је из Кикинде, Шапца или Ваљева, разлике у овим говорима много су мање него сличности, па сви ови говори припадају заједничком, шумадијско-војвођанском дијалекту. Слично је са особинама говорника из Ужица (Србија), Никшића (Црна Гора), Фоче (Република Српска) или Вргинмоста (Хрватска), те ови говори припадају источнохерцеговачком дијалекту” (Ломпар 2012: 20).

Јасне формулације у великој мери би допринеле настојању наставника српског језика да утичу на свест деце о идентитету њиховог матерњег језика. А наставници, барем по сопственим изјавама, говоре о поделама – о распаду Југославије, о преименовању језика као друштвено-политичкој конвенцији, о тежњи да се на лексичком нивоу изграде квазинове језичке структуре.

---

⁸ О томе се и у стручним радовима и у медијима изјашњавају српски лингвисти. У чланку „Српски лекторати полако нестају” (од 21. 11. 2013) пренета је изјава са скупа у Ректорату Универзитета у Београду да „није јасно утврђено који орган у Србији је надлежан за изучавање српског језика у свету” (*Српски лекторати полако нестају*). У истом правцу, проф. др Рајна Драгићевић „указује да ни у једној државној институцији у Србији не постоји тело задужено да на државном нивоу брине о српском језику” (*Није српски мајемашка*). У тој ситуацији, кад нико није надлежан, надлежни постају сви (в. нпр. чланак *Нова Србија за очување српског језика*).

⁹ Детаљнији преглед уџбеника в. у: Чутура (2012).

4. ЗАКЉУЧАК СА ПРЕДЛОГОМ МЕРА

Истраживање је издвојило проблеме идентитета српског језика у настави, пре свега средњошколској. Први је идентитет самог српског језика. Други је (не)учешће језичких садржаја у настави, чиме се долази до апсурдне ситуације у којој назив школског предмета неретко не одговара садржајима. Ова два аспекта тренутног стања у веома су тесној вези јер један производи други, чиме се настава српског језика креће у зачараном кругу последица које постају узроци наредног проблема. У том смислу претпостављамо да ће крајњи резултат, с временом, бити тај да српска филологија, у настојању да се свима око нас докаже научна истина о српском језику, вероватно губи битку на терену српског подмлатка, младих генерација које све мање знају о свом матерњем језику и све мање о њему уче.

4.1. Дефинисање идентитета српског језика кључни је предуслов за квалитетну наставу у којој ученици не би били изложени двосмисленостима. Ова мера, међутим, тешко је спроводива јер питање идентитета српског језика није решено ни на државно-политичком нивоу: „Сигурно је да никада нигдје ниједан језик – осим српског – у матичној држави није сматран и већинским и мањинским језиком” (Ковачевић 2013: 5), па чак ни у круговима који су најпозванији да се овим питањима баве: „Код српске културне и политичке елите – нарочито у времену титоистичке Југославије а ништа мање присутно и данас – наглашено се испољава тежња ка самопорицању националног идентитета и вриједности из прошлости” (Исто: 7).

Како у настави, тако и у науци, „централно питање науке о српском језику, лингвистичке србистике, јесте питање мјеста српског дијалекта у систему прасловенског језика и питање мјеста српског језика у словенској језичкој породици данас. То је уједно и питање дефиниције српскога језика” (Маројевић 2007: 245). Ово показује да је идентитет српског језика у настави само сегмент одређења идентитета српског језика у ширем националном, европском, стручном и научном оквиру. Како Маројевић наводи, „српски језик није имао много среће с њему посвећеном науком” (Маројевић 2007: 245), а из тога логично следи да ни настава српског језика није могла бити много срећнија.

Њој је основна препрека доскорашња неусаглашеност – најблаже речено – у оквирима саме српске лингвистике. Исто је тако важна препрека квалитетној настави и „поглед уназад” уместо проактивног деловања, односно чињеница и лош обичај да се више бавимо оним што нисмо успели да учинимо него оним што се може учинити.

4.2. Резултати нашег истраживања издвојили су евентуалне мере за побољшање тренутног стања, око којих се професори српског језика у већини

слажу. Додатно, и одговори студената као репрезентата популације свршених средњошколаца крећу се у истом правцу.

(а) Слично ономе што М. Јањић (2009: 492–493) издваја као педагошке импликације о перспективној настави говорне културе, и у овом случају основни резултати су потреба за повећањем „броја часова, облика и активности” (Исто: 493), али не само „на папиру”, већ „у наставним плановима и програмима, у уџбеницима и у наставној пракси” (Јањић 2009: 493). Посебно је важно пронаћи простор за утврђивање, обнављање и систематизацију.

(б) Потребно је редефинисати наставне програме тако да се више пажње и простора посвети оним језичким чињеницама које ће моћи да буду укључене у изградњу квалитетног језичког израза и функционалне писмености. Програме треба растеретити од „граматизирања” и сувишних садржаја, а наставне планове прилагодити ширини тематских блокова јер непрестана комбинација наставе језика и књижевности не дозвољава темељнију обраду језичких садржаја.

(в) Највећа корист била би – како нам сугеришу они који раде са средњошколцима – планска и координисана реформа наставних програма и израда осавремењених уџбеника који би пружали јасна упутства и ученицима и наставницима (в. Ковачевић 1999).

(г) Брига о квалитету наставе српског језика не може дати резултате уколико су активности кључних актера и институција некоординисане. У том смислу, један од првих предуслова да наставни процес почне да даје боље резултате јесте стручно усаглашавање и координација свих надлежних институција у изради наставних планова и програма, уџбеника, програма стручног усавршавања наставника – речју, у разради и праћењу свих елемената који се односе на наставу.

Све наведено упућује на неопходност уједињавања напора и достигнућа науке и школе, с тим што „силазак” науке у школу и примена научних резултата у настави треба да буде веома пажљиво организована и осмишљена. Утицај методике и лингвистике на наставни процес морао би бити видљивији, али би и истраживачки рад који за предмет има наставу српског језика морао бити у већој мери заснован на критеријумима науке, на прецизној методологији и реалном школском животу. У том смислу, ово истраживање отвара и нови проблем, односно потребу да се истражи број и квалитет научних/стручних радова који се баве наставом српског језика.

ИЗВОРИ

Ломпар 2012: В. Ломпар, *Грамаџика. Уџбеник за први разред гимназија и средњих стручних школа*. Београд: Klett.

Николић, Станојчић, Кликовац 2004: Љ. Николић, Ж. Станојчић, Д. Кликовац, *Језик и језичка култура за први разред средње школе*, пето измењено издање. Београд: Српска школска књига.

Битка за српски језик: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1422833/Bitka+za+srpski+jezik.html> чланак од 26. 10. 2013. (посећено 15. 5. 2014)

Гаји се језик псовке: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo.395.html:535760-Dr-Veljko-Vrboric-Gaji-se-jezik-psovke>, чланак од 26. 1. 2015, Новости (посећено 27. 1. 2015)

Колико водимо рачуна о матерњем језику: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1837167/Koliko+vodimo+ra%C4%8Duna+o+maternjem+jeziku.html>, РТС, чланак од 21. 2. 2015. (посећено 22. 2. 2015)

Маћехински према матерњем језику: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Drustvo/157399/Macehinski+prema+maternjem+jeziku.html> РТС, чланак од 12. 4. 2014. (посећено 15. 5. 2014)

Мислим овај екстра смараш ме: <http://www.politika.rs/rubrike/Tema-nedelje/putevi-i-stranputice-srpskog-jezika/Mislim-ovaj-ekstra-smarash-me.lt.html>, Политика 8.3.2009. (посећено 15. 5. 2014)

Неиздрживо насиље над језичком културом: <http://www.politika.rs/rubrike/Tema-nedelje/Kako-ne-сuvamo-srpski-jezik/Neizdrzivo-nasilje-nad-jezickom-kulturom.lt.html> Политика 9. 12. 2012. (посећено 12. 12. 2012)

Није српски математика: http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/terazije/nije_srpski_matematika.14.html?news_id=29085#sthash.sYv9GSub.dpuf, чланак од 16. 10. 2014. (посећено 27. 1. 2015)

Нова Србија за очување српског језика: <http://noviput.rs/drustvo/nova-srbija-za-osuvanje-maternjeg-jezika/> (посећено 27. 2. 2014)

Правилник – средње стручне школе: Правилник о изменама правилника о плану и програму образовања и васпитања за заједничке предмете у стручним и уметничким школама, <http://www.mpn.gov.rs/dokumenta-i-propisi/nastavni-planovi-i-programi/srednje-obrazovanje-i-vaspitanje> (посећено 15. 7. 2014)

Правилник – гимназије: Правилник о изменама и допунама Правилника о наставном плану и програму за гимназију, <http://www.mpn.gov.rs/dokumenta-i-propisi/nastavni-planovi-i-programi/srednje-obrazovanje-i-vaspitanje/79-gimnazije/883-pravilnik-o-izmenama-i-dopunama-pravilnika-o-nastavnom-planu-i-programu-za-gimnaziju> (посећено 15. 7. 2014)

Правопис у Србији већ поражен, http://www.b92.net/info/komentari.php?nav_id=618959, чланак од 16. 6. 2012. (посећено 12. 12. 2014)

Српски лекторати полако нестају: <http://www.telegraf.rs/vesti/883306-srpski-lektorati-polako-nestaju> (посећено 5. 2. 2015)

Српски језик за 21. Век В. Ђукановић <http://www.politika.rs/rubrike/Kultura/Srpski-jezik-za-21-vek.lt.html> Политика 3.11. 2009. (посећено 5. 2. 2015)

ЛИТЕРАТУРА

Бабић, Сладоје-Бошњак 2012: М. Бабић, Б. Сладоје-Бошњак, Статус српскога језика на универзитетима у Босни и Херцеговини, *Радови Филозофској факултету* 14/1, Пале: Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, 131–146.

Драгићевић 2007: Р. Драгићевић, Проблеми наставе граматике у четвртном разреду, *Иновације у настави* 107, бр. 20, 75–66.

Edley, Litosseliti 2011: N. Edley, L. Litosseliti, *Contemplating Interviews and Focus Groups*. In: Lia Litosseliti, *Research Methods in Linguistics*, London – New York: Continuum International Publishing Group, 155–179.

Јањић 2009: М. Јањић, Култура говора ученика основних школа, *Српски језик* XIV/1–2, 479–494.

Ковачевић 1999: М. Ковачевић, *У одбрану језика српскога – и даље*, Београд: Требник.

Ковачевић 2012: М. Ковачевић, Статус српског језика на српским универзитетима, у: Б. Димитријевић (ур.) *Филологија и универзитети*, Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 13–25.

Ковачевић 2012а: М. Ковачевић, Криза језика или лингвисти против лингвистике, у: М. Ковачевић, Д. Бошковић (ур.) *Савремено друштво и криза проучавања језика и књижевности*, Крагујевац: ФИЛУМ, 389–402.

Ковачевић 2013: М. Ковачевић, У памет се Срби – не напуштајмо ћирилицу, у: Милош Ковачевић (ур.) *У одбрану српске ћирилице (хрестоматија)*, Пале: Српско просвјетно и културно друштво, 5–19.

Ковачевић 2013а: М. Ковачевић, *Лингвистика као србистика*, Монографије и монографске студије, књига 01, Пале: Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет Пале.

Кордић 2010: S. Kordić, *Jezik i nacionalizam*, Zagreb: Durieux.

Маројевић 2007: Р. Маројевић, Српски језик међу словенским језицима, у: П. Милосављевић, М. Суботић (ур.), *Српско ишћање и србистика, реферати и саопштења, зборник радова 1*, Бачка Паланка – Ваљево: Логос – Књиготворница Логос, 245–254.

Танасић 2013: С. Танасић, Ћирилица као почетак и крај српске културе, у: Милош Ковачевић (ур.) *У одбрану српске ћирилице (хрестоматија)*, Пале: Српско просвјетно и културно друштво, 186–197.

Чутура 2012: И. Чутура, Којим језиком друштво (мисли да) говори, у: М. Ковачевић, Д. Бошковић (ур.) *Савремено друштво и криза проучавања језика и књижевности*, Крагујевац: ФИЛУМ, 105–121.

Чутура 2014: И. Чутура, Српски језик у програмима за образовање учитеља у Србији, у: Милош Ковачевић, Драган Бошковић (ур.) *Српски језик, књижевност и култура у процесу европизације*, Крагујевац: ФИЛУМ, 271–286.

Ilijana R. Čutura
University of Kragujevac
Faculty of Education in Jagodina
Department of Philological sciences

THE IDENTITY OF THE SERBIAN LANGUAGE IN PROCESS OF TEACHING

Summary: In the paper, based on the research results, we analyse the problems of identity of the Serbian language in the process of teaching. It is shown that the basic problem in the process of teaching the Serbian language is its identity and it could be observed from the following aspects: (a) its determination as the learning school subject and (b) the role of the linguistic content in teaching of this school subject. The results indicate that it is in a need to put more effort in teaching improvement, academic participation in this, giving the teachers more support, making textbooks and conduct the programme reform.

Key words: the Serbian language, teaching, identity, methodology of teaching the Serbian language, teaching programme.

$x \chi + 53 R = 0 Y B:$

$M A J H = 4 q u o R$

Вељко Ж. Брборић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик
са јужнословенским језицима

УДК: 371.3::811.163.41
373.31.214(497.11)
323.1:81'272(=163.41)

ЈЕЗИЧКИ И НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ

Апстракт: У прилогу је реч о језичком и културном идентитету у основној школи, у оквиру предмета Српски језик. Наиме, урађен је увид у наставне програме и уџбенике за старије разреде основне школе (од петог до осмог разреда), с намером да се утврди место и улога језичког и културног идентитета.

Кључне речи: идентитет, српски језик, језички идентитет, културни идентитет, основна школа.

1. УВОД

Од устројства српског школства, у данашњем смислу речи, пре нешто више од два века, у тада устаничкој Србији, Српски језик, као наставни предмет, био је најистакнутији и најзначајнији. И данас је предмет Српски језик (Српски језик и књижевност) у званичним школским документима на првом месту и то је сасвим нормално, природно и оправдано. Његова важност огледа се и у броју часова (недељном и годишњем), јер нема предмета који имају већи број часова од Српског језика, али има оних који су њему равни. То није само код нас, тако је и у другим државама и у другим културама. Наиме, национални језик је главни предмет у систему основног образовања и припада му најзначајније место у наставном процесу. Место и улога једног предмета у настави и наставном процесу огледа се у његовом месту у званичним документима (школски дневник, ђачка књижица, сведочанство и друге школске исправе), али и месту у наставном плану и програму, односно у броју часова у систему школства и појединачно по годинама школовања (недељни и годишњи фонд часова), као и реализацији наставе.

2. ЈЕЗИК И ИДЕНТИТЕТ

Што се тиче дефиниције језика она у литератури није спорна, иако се број језика и њихових граница често мења, о чему сведочи и наш простор. Наиме, лингвистика говори да сада у свету постоји око 6.000 језика. Ипак, неке нације немају свој језик. То је очитије изван Европе, али ни све европске нације немају свој језик. Тако се у Северној и Јужној Америци, где живе бројне нације, говоре четири европска језика (енглески, француски, шпански и португалски), док се у Аустралији, Океанији и Новом Зеланду углавном користи само енглески језик. У Европи се говори о шездесетак нација и огромна већина њих за основу има идентитетски критеријум језика, па се каже да је језик у основи идентитета. Тако је и код Срба, где је језик представљао чинилац обједињавања и повезивања припадника друштва. Истина, има и случајева да се исти језик назива различитим именима, односно да се туђи језик преименује и тиме се замагљују ствари, бежи се од лингвистичке истине (Ковачевић 2014, Ковачевић 2015).

Обично се мисли да је идентитет индивидуална карактеристика, тј. особина по којој је нека особа препознатљива, па и по језику и његовом називу. Истина, има и оних који говоре исти језик, а да им нација није иста, па се и даље могу чути супротна мишљења о односу нације и језика. Није нужно да језик одређује нацију. У *Речнику српскога језика*, уз одредницу идентитет налазимо следеће објашњење: *идентитет*, -ета м 1. скуп карактеристичних обележја који једну особу или предмет издвајају и разликују од других; 2. једнакост, подударност... (*Речник* 2007: 445)

Дејвид Кристал, дугогодишњи професор науке о језику и један од највећих ауторитета у лингвистици, каже да је једна од главних функција језика изражавање идентитета. „Наћин на који користимо језик моће наћим сеговорницима или ћитаосима много да открије о нама самима – посебно о наћем регионалном пореклу, друћственом окрућенју, степену образовања, занимању, старости, полу и личности. Наћин на који се језик користи да би изразио те варијабле толико је слоћен да заћтева посебно разматрање, али се овде моће истаћи опћти став да је једна од главних функција језика израћаванје идентитета – сигнализација о томе ко смо и где припаѓамо” (Кристал 1987: 13).¹

Простор бившег српскохрватског језика ову тврдње демантује. Наиме, у другој половини деветнаестога века, касније истојезичне републике, оне из друге половине двадесетога века (Хрватска, Црна Гора и Босна и Херцеговина) прихватиле су и озваничиле Вуков и вуковски језички модел као свој. Заправо,

---

¹ Д. Кристал је приређивач *Кембричке енциклопедје језика*, аутор књига: *Енциклопедјски речник модерне лингвистике*, *Кембричка енциклопедја језика*, *Енглески као свешки језик*, *Српски језика*, уз то аутор бројних радова из домена лингвистике, сарадник је важних лингвистичких часописа.

данас изгледа парадоксално да је Вуков језички модел био прихваћен знатно пре стварања заједничке државе, да је функционисао у заједничкој држави највећи део двадесетого века и да је тај језички идиом вишеструко преименован у бившим југословенским републикама, данас самосталним државама (Хрватској, Црној Гори, Босни и Херцеговини). Вуков модел је изван Србије био прихваћен још крајем деветнаестого века, више деценија пре стварања прве заједничке државе, оне из 1918. године. Тада су Срби остали без одговарајућег назива за језик, српски је постао српскохрватски.² Тако се показало да језик и идентитет не морају ићи заједно. Овде вреди навести и мишљење Снјежане Кордић о језику и језичком идентитету: „Na južnoslovenskim prostorima se tvrdi da nacionalni identitet ovisi o jeziku. Ali to nije tačno: nacionalni identitet ne mora ovisiti o jeziku, kako zorno pokazuje austrijski primer, gdje 'pitanje jezika ima zaista slabo značenje za simboličku vrijednost austrijskog identiteta' (...). Uostalom kad bi bila istina da o jeziku ovisi identitet nacije, onda Amerikanci ne bi imali identitet, ni Švicarci, Australijanci, Kanađani, ni brojne druge nacije” (Кордић 2010: 177).³

Поучно данас изгледа размишљање Кенета Нејлора у књизи *Социолошки и лингвистички проблеми међу Јужним Словенима*. Наиме, он је то посматрао из неутралнијег (америчког) угла, па јасно констатовао који су народи „преузели” туђи језик. Тако су Хрвати, каже Нејлор, после пропасти илирског покрета „odabrali prihvatanje srpskog jezika, koji je kodifikovao Vuk Karadžić, kao svog jezika” (Нејлор 1996: 5). Нејасно је због чега је ова књига била скрајнута, ретко се цитира и преретко се позивамо на њу, јер је прекоокеанско размишљање о лингвистичким проблемима на овим просторима било и објективно и јасно објашњено. То најбоље показује следећи цитат: „Od 1967. godine uočavamo da je jezik postao važniji znak nacionalnog identiteta u Jugoslaviji nego što je pre bio. Rastući interes za nacionalno pitanje, o čemu svedoče Albanci na Kosovu i Metohiji, u kombinaciji sa rastućim jezičkim nacionalizmom u Hrvatskoj i Sloveniji, učinio je da jezik postane još centralnija i distinktivnija oznaka nacionalnog identiteta u jugoslovenskom društvu” (Нејлор 1996: 30). К. Нејлор, у време настанка ове књиге, још није био сигуран куда ће ићи Босна и Херцеговина и Црна Гора и какав ће бити њихов политички и културни избор, па самим тим и језичко опредељење, барем у називу.

---

² У званичним документима се од 1918. до 1929. године језик звао српско-хрватско-словеначки, у складу с називом државе (Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца), али је 1929. назив државе преименован (Краљевина Југославија), па је и назив језика скраћен.

³ Снјежана Кордић констатује да се постојање хрватске нације не подудара са језиком „Наиме, кад би се нација морала подударати са језиком, онда никада не би могла настати хрватска нација јер су они који су се у њу удружили говорили три различита језика (кајкавски, чакавски и штокавски)” (Кордић 2010:178).

3. НАСТАВА ЈЕЗИКА У ПЛАНУ И ПРОГРАМУ

Наставни план и програм су званични документи који доносе просветне власти. На њима се темељи настава, на основу њих се израђују школски уџбеници и они су темељ наставе сваког предмета, па тако и Српског језика као наставног предмета. План нам казује колико часова припада којем предмету на недељном и годишњем нивоу, а програм садржај, односно програмске садржаје предмета. Увидом у наставне програме покушали смо утврдити како се дошло до данашњег фонда часова (недељног и годишњег) за Српски језик у основној школи. Данас је Српски језик од првог до петог разреда заступљен са 5 часова недељно и од шестог до осмог разреда са 4 часа недељно (просек 4,6 часова недељно). То је у односу на друге земље у окружењу и свету мање, али то није једино у чему заостајемо за развијеним светом.⁴

Тако је, рецимо, по наставном програму с краја деветнаестог века, из 1884. године, Српски језик као наставни предмет имао по 10 часова недељно, а по наставном плану из 1891. број часова је био неуједначен по разредима: први разред – 10, други – 8, трећи – 7 и четврти – 5 часова (просек 7,5 часова недељно).

Тај однос је касније промењен, па је на преласку из деветнаестог у двадесети век однос био следећи: први разред – 8, други разред – 8, трећи разред – 6, четврти разред – 6 часова недељно (просек 7 часова недељно). И после стварања прве Југославије (1918. године) број часова је био солидан, па је тако 1926. сваки разред имао по 7 часова недељно (Стевановић 1977 : 43). Овде ћемо навести предмете који су се изучавали у млађим разредима основне школе, јер њихов избор изгледа поучно, али истовремено сведочи колико се наставни програм променио и колико је стигло нових програмских садржаја, тј. предмета: 1. Наука о вери и моралу, 2. Српско-хрватско-словеначки језик⁵ 3. Почетна стварна настава, (први и други разред), 4. Земљопис (трећи и четврти разред), 5. Историја Срба, Хрвата и Словенаца, 6. Рачун са геометријским облицима, 7. Познавање природе, 8. Цртање, 9. Лепо писање, 10. Ручни рад мушки и женски, 11. Певање, 12. Гимнастика и дечије игре (Стевановић 1977). По наставном плану из 1933. године број часова јесте био неуједначен, али је просек био веома солидан, и кретао се по разредима од

---

⁴ У средњим школама настава српског језика и књижевности заспуљена је са неуједначеним бројем часова. У гимназијама општег типа то је четири часа недељно, а средњим стручним школама то је три часа недељно. Додатан проблем представља реализација часова – тако се може десити да се у средњим школама предаје само књижевност, па нису ретки заговорници идеје о раздвајању наставе у средњим школама на два предмета и посебно извођење наставе језика у односу на наставу књижевности.

⁵ Тако је, пуну деценију званично гласио назив предмета, од 1918. до 1929. године. Тешко је, бар нама, замислити како је изгледала настава предмета, посебно какав је био његов садржај. Тиме се нисмо бавили у овом раду.

10 до 5 часова (10 + 9 + 6 + 5), да би током Другог светског рата тај број био још и увећан у сваком разреду (11 + 11 + 7 + 7).⁶

После Другог светског рата број часова у млађим разредима био је између 6 и 10 и тако је било све до краја педесетих година двадесетог века. Некада је просек био и по 8 часова недељно, што данас изгледа нестварно. Ипак, после 1959. године тај број је нагло смањен и имамо у првом, другом и трећем разреду по 6 часова, док је у четвртном било 5 часова недељно, да би 1963. поново био повећан број часова у четвртном разреду и враћен на 6 часова недељно. Смањењем радне недеље на пет радних рана добили смо данашњи број часова и он у млађим разредима основне школе износи по 5 часова недељно. Тиме је, то је очигледно, број часова из српског језика преполовљен у односу на стање из прве половине двадесетог века. Сада је у Српски језик у петом разреду заступљен са 5 часова недељно, док му је у шестом, седмом и осмом разреду посвећено само по 4 часа недељно.

Број часова Српског језика у гимназији крајем деветнаестог века био је неуједначен, али су уз предмет Српски језик постојали и предмети Историја литературе, Литерарни облици, Историја српске књижевности, Моралне поуке и Краснопис.⁷ Број часова само из Српског језика није био мањи од четири часа недељно, али ако се види садржај наведених предмета и број часова који им је био намењен, долазимо до закључка да је предметност Српског језика имала барем дупло више часова од данашње ситуације. Ово данас изгледа и поучно и нестварно – уместо данашњег предмета Српски језик и књижевност сусрећемо неколико предмета с јасним називом, прецизним бројем часова и врло одређеним програмским садржајима (Стевановић 1977).

У периоду између два светска рата настава језика и књижевности и у гимназијама и средњим стручним школама била је добро одређена и стабилна, с јасним бројем часова који је, разуме се, био значајно већи од садашњег броја.

После Другог светског рата у млађим разредима гимназије, данашњим старијим разредима основне школе, недељни број часова из Српског језика био је некада 5, некада 6 часова недељно, да би потоњим реформама био смањиван и тако смо добили садашње стање, где у гимназији општег типа имамо по 4 часа недељно, а у средњим стручним школама чије је трајање четири године само по 3 часа недељно.

---

⁶ Ово се односи на млађе разреде основне школе, тј. на наставу од првог до четвртог разреда, јер је тек после Другог светског рата дошло до прекомпоновања школе. Наиме, до тада је основна школа трајала само четири године, гимназија се делила на ниже и више разреде гимназије, па су нижи разреди гимназије постали старији разреди основне школе (од петог до осмог разреда), да би виши разреди гимназије постали данашња, четворогодишња гимназија. Тиме је заокружен школски систем који имамо и данас.

⁷ У почетку је гимназија трајала шест година, по три године и млађи и старији разреди гимназије.

Тако је Српски језик (Српски језик и књижевност) остао с недовољним бројем часова и у основној и у средњој школи. Смаграмо да је постојеће стање лоше, да је број часова (недељни и годишњи) недовољан, а да су заговорници додатно смањења броја часова јачи од оних којима је стало да се број часова додатно повећа. Повећање броја часова сада изгледа нереално, али би ваљало водити рачуна о увођењу и афирмацији изборних предмета којима би се језичке компетенције ученика поправиле и како би језичка култура наших основаца и средњошколаца била боља. Она је данас на недопустиво ниском нивоу и то је видно у свим областима живота.

4. ЈЕЗИК И ИДЕНТИТЕТ У НАСТАВНОМ ПРОГРАМУ

У наставном програму за основну школу, када се говори о програму образовања, јасно се говори шта је његова сврха, па овде у пробраном избору доносимо један његов део: квалитетно образовање и васпитање, које омогућава стицање језичке, математичке, научне, уметничке, културне, здравствене, еколошке и информатичке писмености, неопходне за живот у савременом и сложеном друштву; развијање знања, вештина, ставова и вредности које оспособљавају ученика да успешно задовољава сопствене потребе и интересе, развија сопствену личност и потенцијале, поштује друге особе и њихов идентитет, потребе и интересе (подвукао В. Б.), уз активно и одговорно учешће у економском, друштвеном и културном животу и доприноси демократском, економском и културном развоју друштва (Наставни план и програм). Овде не можемо а да се не запитамо зашто се од наших ученика, што је логично, тражи да поштују друге особе и њихов идентитет (подвукао В. Б.), али се ништа не говори о сопственом идентитету, развијању свести о њему, његовом неговању и чувању. Како да наши ученици поштују друге особе и њихов језички и културни идентитет ако се прво не обавесте о свом идентитету и ако се не оспособе за чување сопственог идентитета? Као да нам је задатак да поштујемо туђи идентитет, а да свој додатно запостављамо и потпуно запоставимо (Наставни план и програм)⁸.

Када се говори о Циљевима и задацима програма образовања, јасно се дефинишу следећи елементи међу којима издвајамо: развијање свести о државној и националној припадности, неговање српске традиције и културе, као и традиције и културе националних мањина; омогућавање укључивања у процесе европског и међународног повезивања; развијање код деце и ученика радозналости и отворености за културе традиционалних цркава и верских заједница, као и етничке и верске толеранције, јачање поверења међу децом

---

⁸Изводи из наставних планова и програма преузимани су са званичног сајта Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (www.mprn.gov.rs).

и ученицима и спречавање понашања која нарушавају остваривање права на различитост (Наставни план и програм).

Међу задацима наставе истичу се: развијање љубави према матерњем језику и потребе да се он негује и унапређује; описмењавање ученика на темељима ортоепских и ортографских стандарда српског књижевног језика; поступно и систематично упознавање граматике и правописа српског језика; упознавање језичких појава и појмова, овладавање нормативном граматиком и стилским могућностима српског језика; оспособљавање за успешно служење књижевним језиком у различитим видовима његове усмене и писмене употребе и у различитим комуникационим ситуацијама (улога говорника, слушаоца, саговорника и читаоца); развијање осећања за аутентичне естетске вредности у књижевној уметности; развијање смисла и способности за правилно, течно, економично и уверљиво усмено и писмено изражавање, богаћење речника, језичког и стилског израза; увежбавање и усавршавање гласног читања и читања у себи (доживљајног, изражајног, интерпретативног, истраживачког; читање с разумевањем, логичко читање) у складу са врстом текста (књижевним и осталим текстовима); оспособљавање за читање, доживљавање, разумевање, свестрано тумачење и вредновање књижевноуметничких дела разних жанрова; упознавање, читање и тумачење популарних и информативних текстова из илустрованих енциклопедија и часописа за децу; поступно и систематично оспособљавање ученика за логичко схватање и критичко процењивање прочитаног текста; развијање потребе за књигом, способности да се њоме ученици самостално служе као извором сазнања; навикавање на самостално коришћење библиотеке (одељењске, школске, месне); усвајање основних функционалних појмова и теоријских појмова из књижевности, позоришне и филмске уметности; упознавање, развијање, чување и поштовање властитог националног и културног идентитета на делима српске књижевности, позоришне и филмске уметности, као и других уметничких остварења (подвукао В. Б.); развијање поштовања према културној баштини и потребе да се она негује и унапређује (Наставни план и програм). Можемо констатовати да је национални и културни идентитет јасно дефинисан у наставном плану и програму, али се о језичком идентитету не говори.

5. ЈЕЗИЧКИ ИДЕНТИТЕТ У УЦБЕНИЦИМА

Уцбеничка литература за основну школу, по правилу, бежи од ваљаних објашњења овог проблема. Заправо, аутори ову тему избегавају и тиме наше ученике остављају ускраћене за важна питања језичког и националног идентитета. У уцбеницима ретко сусрећемо разговор о овој теми, па нам овакав приступ није близак и не можемо га разумети.

У *Грамајници српској језика за основну школу* Душке Кликовац сусрећемо кратко објашњење: „С распадом Југославије, 1991. године, распада се и заједнички језик, тако што народи који њиме говоре почињу његове варијанте називати посебним националним именом – Срби српским, Хрвати хрватским, Бошњаци босанским (тачније би било бошњачким) – изграђивати их као инструмент сопствене националне културе. Притом, код Срба се језик није променио, док су у хрватском (у већој мери) и бошњачком (у мањој мери) учињене различите интервенције како би се они што више разликовали од српског” (Кликовац 2010: 36).⁹ Ипак, колике год су промене учињене, разлика није видна, промене су у првом реду на нивоу лексичких разлика, али је то варијантност која није била спорна ни у годинама „заједничког суживота”. Јасно је, дакле, да у лингвистичком смислу новонастали и новоименовани језици немају велику разликовност и да је, у лингвистичком смислу, реч о Вуковом и вуковском језику.

Убеђени смо да би ученици основне школе морали стећи основна знања о питањима језичког идентитета и о томе како се десило да на нашим просторима српски језик постане српскохрватски, почетком деведесетог века и да на крају века поново постане српски. Наши ученици морају знати да је пре стварање прве Југославије (1918) Вуков језички модел био је прихваћен и изван Србије.

Грамајника српској језика за гимназије и средње школе Живојина Станојчића и Љубомира Поповића, као и *Нормативна грамајника српској језика* Предрага Пипера и Ивана Клајна не говоре о овим питањима, па нам и средњошколци остају ускраћени за ваљана објашњења и исправна тумачења. *Грамајника српској језика* Ж. Станојчића и Љ. Поповића је званичан средњошколски уџбеник од 1989. године. Уводни одељак о језику у последњим издањима је претрпео извесне измене, али се не бави језичким идентитетом, нити о томе има ваљаних напомена.

Нормативна грамајника српској језика има одељак *Српски књижевни језик данас: шћокавска основа, екавски и ијекавски изговор*, на једној страни, али ту се не говори о идентитету нити има посебних коментара.

Овде би вредело поновити мишљење М. Пижурице изнето на нашем прошлом округлом столу и објављено у књизи *Српски језик у ојлегалу Српске књижевне задруге*. Ту је М. Пижурица јасно рекао: „Међутим, ми немамо муку коју имају сви они који су донедавно били са нама у језичком заједништву. Немамо проблем ни националног ни језичког идентитета: *кожа је наша и није нам шесна*” (Пижурица 2014: 216). Истине ради, немамо разлога крити да је српски језик ушао у европску и светску лингвистику са српским именом, неко време је остао без одговарајућег имена, био је преименован, враћањем

---

⁹Појединачним уџбеницима из српског језика се нисмо бавили, њихов број је последњих година нагло увећан, посреди је неколико десетина уџбеника, али се они овим питањем нису бавили, барем не озбиљно.

на српско име ми не крећемо испочетка. Српски језик има своју историју и свој континуитет. То морају знати наши ученици, то се мора ученицима на време објаснити.

6. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Неспорно је да Срби имају свој језички и културни идентитет и да је он дефинисан у деветнаестом веку. Истина је и то да је стварањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца српски језик преименован у српскохрватски и да је овакав назив језика био званичан до распада СФР Југославије (1991. године). Сада је у Републици Србији, према Уставу, у службеној употреби српски језик и екавског и ијекавског изговора, са ћириличним писмом. Српски језички идиом преименован је у новонасталим државама, бившим истојезичним републикама, дат му је нови атрибут.

Српски језик као наставни предмет има истакнуто и значајно место у систему образовања. Његова улога је поред овладавања српском нормативистиком, изучавање књижевности и развијање говорне културе и јачање националног и језичког идентитета.

СТИЦАЈЕМ ОКОЛНОСТИ, Српски језик је, као наставни предмет, у другој половини 20. века вештачки маргинализован и то није било случајно – број часова је драстично смањен. Бројне генерације су у бившој Југославији, у двадесетом веку, одрасле без јасног тумачења о српском језику и националном идентитету. Последице су и видне и јасне, плаћене су скупо, време је да се грешка отклони. Штета се не може надокнадити, али се може исправити.

Још од основне школе ученицима се морају дати ваљана објашњења о националном језику и језичком идентитету, као што им се мора јасно развијати свест о државној и националној припадности.

Наравно да морамо поштовати друге и њихов идентитет, али то није могуће без поштовања сопствених културних, језичких и националних особености. То није добро дефинисано ни у програмима, недовољно је истакнуто у уџбеницима, па ћемо добијати свршене ђаке без идентитета.

У уџбеницима за основну (и средњу) школу ученицима се на пријемчив начин мора објаснити место и улога Српског језика као значајног ослонца националног и културног идентитета. Ученици ће свакако одрасти, али неће бити свеједно да ли ће као одрасли (пунолетни) људи бити с националним језичким идентитетом или без њега.

ЛИТЕРАТУРА

Брборић 2012: Вељко Брборић, Српски изговори и писма у двадесетом веку кроз уставна и законска решења, у: *Језик и писмо у Републици Српској*, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске, 243–254.

Кликовац 2010: Душка Кликовац, *Грамађика српској језика за основну школу*, Београд: Креативни центар.

Ковачевић 2014: Међусобни однос Белићеве и Ивићеве књиге у колу Српске књижевне задруге с обзиром на њихов значај у историји и култури српског језика; у: *Српски језик у оцледалу Српске књижевне задруге*, Београд: Српска књижевна задруга, 41–58.

Ковачевић 2015: Актуелно стање српског језика – пут ка губљењу српског идентитета, у: *Српски језик и ћирилица – основе српској идентитетности*, Књижевна задруга Српског националног вијећа, 188–205.

Кордић 2010: Snježana Kordić, *Jezik i nacionalizam*, Zagreb: Darieux.

Кристал 1987: Deјvid Kristal, *Kembrička enciklopedija jezika*, Beograd: Nolit.

Наставни план и програма: Наставни план и програма основној образовања и васпитања (www.mprn.gov.rs).

Нејлор 1996: Kenet Nejlor, *Sociolingvistički problemi među Južnim Slovenima*, Beograd: Prosveta.

Пижурица 2014: Српски језик два века после Вукове Писменице, у: *Српски језик у оцледалу Српске књижевне задруге*, Београд: Српска књижевна задруга.

Пипер-Клајн 2013: Прадраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна грамађика српској језика*, Нови Сад: Матица српска.

Речник 2007: *Речник српској језика*, Нови Сад: Матица српска.

Станојчић-Поповић 2008: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамађика српској језика за гимназије и средње школе*, Београд: Завод за уџбенике.

Стевановић 1977: Владимир Стевановић, *Наставни планови и програми српскохрватској језика и књижевности за основну школу у Србији*, Београд: Републички завод за унапређење васпитања и образовања.

Veljko Ž. Brborić

University of Belgrade

Faculty of Philology

Department of the Serbian Language with South Slavic Languages

LINGUISTIC AND CULTURAL IDENTITY IN PRIMARY SCHOOL

Summary: The paper discusses the linguistic and cultural identity of pupils in primary school within the framework of the Serbian language as school subject. A review of curriculum and textbooks in higher grades of elementary school has been done in order to determinate the place and the role of linguistic and cultural identity of pupils in primary school.

Key words: identity, Serbian language, linguistic identity, cultural identity, primary school.

Душко Н. Бабић
Филолошка гимназија
Београд

УДК: 811.163.41'272
371.3::811.163.41

САВРЕМЕНА ШКОЛА И КВАРЕЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Апстракт: У овом се раду разматра улога школе у неговању и чувању српског језика. Кључну улогу у томе важном националном задатку има настава српског језика и књижевности, која је – судећи по образовним и васпитним циљевима постављеним у новом Закону о основама система образовања и васпитања – изгубила тај статус у нашем школском систему. То показује поређење броја часова матерњег језика у нашем школском систему са одговарајућим показатељем из земаља у окружењу, Европи и свету, као и драстично смањење часова овог предмета у нашим школама у односу на период када су ударани темељи савременог школства у Србији (крај XIX и почетак XX века). Криза српског језика, као и криза језика на глобалном плану, у овом раду посматра се у светлу ове чињенице, кроз анализу деструкције идентитета српског језика услед хаотичног и неконтролисаног продора туђица у колоквијални лексички фонд.

Кључне речи: језик, криза, кварење, српски језик, школа, туђице, пуризам, неговање, чување, небрига.

1.

Проучавање матерњег језика, његово чување и неговање јесте природни, елементарни задатак школе и школства уопште. Матерњи језик ја зато централни предмет у сваком образовном систему. Тако је још од раног средњег века када је у Византији, на темељу хеленског наслеђа, створен први стабилан систем школских предмета, познат под називом „седам слободних вештина” (*septem artes liberales*), где међу прве три базичне вештине (*trivium*) налазимо две које се односе на проучавање језика – граматику и реторику. Тај образац сачувао се кроз векове и постао је темељ идеје школе и образовања. Тако је и данас: проучавање и чување матерњег језика чини језгро сваког образовног система, без обзира на процесе глобалистичког „претапања идентитета” и доминацију техничких и информатичких знања у свакодневном животу. Јасно је зашто је тако: у матерњем језику дете спознаје себе и свет у којем живи;

у њему израста и стасава човек, личност, субјекат друштва. Знање матерњег језика је услов за несметано укључивање појединца у токове живота, али и много више од тога – темељ идентитета појединца и заједнице у којој живи.

2.

Пре него што се позабавимо главним питањем овог рада – улогом школе у проучавању и неговању српског језика – потребно је указати на кризу језика као глобалну, цивилизацијску појаву. Општа меркантилизација стварности, у којој су потрошња и куповина наметнути као доминантни стил живљења; афирмисање лагодности и забаве као опште мере успеха и среће; промовисање друштвених предводника са ниским нивоом знања и језичке културе (естрадне звезде, спортисти, политичари); негативан утицај телевизије и других масовних медија, где је информација заузела место знања и разумевања ствари; интернет комуникација, која форсира брзину и проток комуникације а занемарује правилност и лепоту језика; терор рекламе и политичке кампање где се комуникација своди на убеђивање и манипулисање; процес глобализације у којем се губи богатство и лепота различитости националних култура и језика, а намећу готови обрасци – то су најважнији елементи цивилизацијског контекста у којем се догађа опште кварење језика.

Последица је снижавање нивоа језичких способности и духовних потреба, где чистота и лепота језика постају неважне и излишне. Језик се сужава на мали број речи и конструкција, јер кроз површну, водвиљску стварност не струји проток знања, сложена мисао и дубока емоција, него произведене информације, сензације, рекламни слогани. То је свет који је у својим књигама показао Жан Бодријар.

У каквом је стању српски језик и србистика данас? Како наша школа одговара горе описаном задатку проучавања и чувања језика?

Општи тренд „кризе језика”, изазван цивилизацијским и културолошким разлозима, морао је, наравно, захватити и српски језик. Али, српски језик – као, уосталом, и сви други облици нашег националног постојања – били су додатно угрожени у деценијама општег државног и националног пораза. Ту се могу издвојити два круга питања: први се тиче *имена, идентитета и граница иростирања српског језика*, а други његовог *унуирашње кварења и деструкције*.

Историјски процес растакања Друге Југославије, праћен грађанским ратовима у којима су Срби изашли као поражена страна, први круг питања преместио је са лингвистичке на политичку раван. Као нигде у свету, балканским словенским народима дато је право да једном језику – који је кроз историју постојао само под српским именом – дају посебна, национална имена. Научно-лингвистичка аргументација овде је, барем засада, изгубила битку са

аргументима који долазе из центара политичке моћи. Школски систем ту не може нешто битно да промени, поготово на нивоу основне и средње школе. Али, то никако не значи да треба гурнути главу и песак и правити се као да овај проблем не постоји. Напротив, у склопу наставе српског језика треба инсистирати на научним и историјским критеријумима, што би код младих нараштаја сачувало свест о дубини и ширини историјског трајања српског језика и писма. Томе треба прилагодити планове и програме, уџбенике и живу наставну праксу, што ми, углавном, не чинимо.¹

Улози и задацима школе много је ближи други круг питања, која се односе на кварење и занемаривање националног језика и писма, па ћемо се у овом раду њима и бавити.

3.

Деструкција српског језика толико је очигледна да је један новосадски професор, с правом, за наш садашњи језик понудио термин *англо-српски*. Доиста, пред нама, и међу нама, рађа се један другачији језик, ружан, неразумљив, исушен, нерпиродан. Језик-мутант који тешко можемо звати матерњим, јер нас том језику нису училе наше мајке и баке, као ни велики писци и песници из буквара и читанки – Вук, Бранко, Његош, чика Јова, Глишић, Вишњић, Матавуљ, Кочић, Андрић, Црњански... Језик без душе и дубине којим се још некако и споразумевамо, али који нико не може да воли. То је језик за који бисмо, попут Петра Кочића, могли рећи да „лични на српски”. Тако је он пред аустријским окупаторским судом одговорио на питање тужиоца да ли је разумео оптужницу, прочитану на Калајевом „босанском језику”. Оно што се догађа нашем језику данас умногоме подсећа на тај калајевски, босанско-српски. Данас више нема окупатора, нико нас не тера да свој језик кваримо и запостављамо, али је остала кобна, тиха болест поводљивости и покондирености, која презире својост а клања се туђинству.²

---

¹ Аутори наших уџбеника, нажалост, и сами често прихватају политичку, а – најблаже речено – прећуткују научну аргументацију у одређивању идентитета језика балканских Словена. У базичном уџбенику српског језика за сва четири разреда средње школе, у лекцији „Јужнословенски језици“, налазимо овакво објашњење: „У току историјског развитака, у кругу јужнословенске заједнице формирале су се две језичке заједнице. Прво, формирала се – западна језичка заједница, из које су се развили, као посебни народни језици – језици *Срба* и *Црногораца*, *Хрваџа* и *Словенаца* и, на основама језика прва три народа, много касније, језик *Бошњака*, који су, и као књижевни језици, данас одређени националним предзнаком...” (Станојчић, Поповић 2010: 10). Из наведеног текста се не види став аутора уџбеника о лингвистичкој заснованости давања „националних предзнака“ истом језику.

² Деструкцију српског језика треба посматрати заједно са суморном демографском сликом нашег народа, за коју није претерано рећи да поприма размере катастрофе: за 20 година број ђака у основним и средњим школама у Србији смањено се за 300.000! Осипања биолошке

речи, одомаћене и неопходне. Чистота српског језика (а ни било којег другог) не подразумева језик без страних речи, јер је такав језик немогућ.

Кључно питање које се овде поставља гласи: како повући границу до које је употреба страних речи оправдана и нужна, а иза које је кварење и деструкција? Како разликовати комуникацијски функционалну и природну меру употребе туђица од прекомерне и штетне? Лингвистичка наука нема прецизан и општеважећи одговор на ово питање. Лексички избор, као и синтаксичка организација исказа увек су условљени предметом говора, профилом саговорника/слушаоца и контекстом у којем се одвија говорна комуникација. Зато је немогуће дати општу формулу или свеважећи савет за чување језика од прекомерне употребе туђица. Али, неке корисне оријентире ипак је могуће поставити. Један такав оријентир долази из функционалне стилистике, која говори о томе да изражавање у оквиру неке стручне области лакше апсорбује, а неретко и захтева, стручну терминологију насталу у страном језику, у односу на колоквијални стил, у којем такве речи нису ни потребне ни адаптивбилне. Говор о неком стручном питању, из математике или теорије књижевности, рецимо, не само што дозвољава него и подразумева високу фреквентност туђица, будући да је стручна терминологија угланом интернационална. Можемо само замислити колико би био смешан математичар који би хтео да се ослободи страних речи као што су: катета, хипотенуза, аксиом, полином, количник... Или књижевни критичар који би покушао да тражи домаће замене за термине: метафора, алегорија, катарза, версификација, трохеј, монолог... Чистота језика, дакле, не зависи од броја и учесталости употребе туђица, него од њихове комуникативне функционалности. Другим речима, употреба оваквих речи и израза биће оправдана и прихватљива увек кад осетимо да олакшава и обогаћује комуникацију, кад осетимо да су управо те речи најпрецизнији, најпунији и најлепши израз мисли/поруке. Или, исто то, виђено са друге стране: позајмљенице су „страно тело” у језику увек кад их осетимо као „кодни шум”, тј. као комуникацијску сметњу. У таквим случајевима, претерано присуство страних речи осећа се као мана и исквареност језика, испољена на разне начине – као празнина мисли заклоњена неразумљивим вербалним ватрометом, позерство, претенциозност, лажна ученост. Доиста, често нам се чини да човек који нас заспе реченицама бременитим таквим речима и изразима не разуме ни сам себе и да тако говори управо зато да би сакрио своју површност и незнање. Комуникација је ту сужена, осиромашена, некад суштински прекинута.

Дакле, продор страних речи у лексички корпус једног језика јесте неминован и користан процес. То је један од најважнијих видова обнављања и богаћења језика, његовог самоизграђивања и усклађивања са токовима и потребама живота. Не постоји народ који живи изоловано из тог живог, вечног тока. Историја једног народа је збир његових додира, мешања, сударања

и прожимања са другим народима и културама. То, наравно, важи и за Србе, које је историја терала на мешања и укрштања са другим културама. Тако је, упркос вековној изложености продору турских речи, српски језик сачувао своје изворно биће, прилагођавајући преузето властитом духу и логици. Велики број позајмљеница сливао се у лексичко ткиво на природан, неприметан начин, као потреба живота и језика. Српски језик је, како је приметио павле Ивић, имао природан развој у периоду свог најрадикалнијег мењања – у другој половини 19. века, када је вуковски народни језик попуњаван речима потребним за развој просвете, науке, филозофије, уметности. „Победа вуковског правца омогућила је да се људи при стварању нових речи ослањају на своје здраво језичко осећање, без усиљавања и извештачености, неизбежних онда када је основица народног језика туђа говорном језику. Срећна је била и отвореност према међународним терминима и уопште према европској цивилизационој лексици, изграђеној од латинског и грчког језичког материјала. Србија је била независна земља, њој није претила национална асимилација, те није било нервозног страха за етнички опстанак, који је нагонио већину словенских народа у Аустрији да се превођењем међународних термина издвајају из светске културне заједнице” (Ивић 2000: 257).

Тако је било све до скоро. У последњим деценијама изгубила се природност и неусиљеност попуњавања језика новим појмовима – уместо „здрог језичког осећања за народни језик”, овим процесом управља поводљивост, политичка коректност, квазиученост и прециозност, површни, нашминкани примитивизам који се упиње да буде европеизам. Стање нашег језика више није она природна, здрава отвореност, о којој говори Ивић, него остављеност и дезоријентисаност.

5.

Шта чини школа да се одупре овом смеру? Ништа што би заслужило похвалу и подршку. Напротив, стиче се утисак да она даје ветар у леђа овој пошаст. Небрига за српски језик, културу и идентитет толико је изражена да се понекад чини како је овај народ дигао руке од себе.

Размере те небриге јасно ћемо видети већ у базичном правном акту нашег школског система – *Закону о основама система васпитања и образовања* из 2010. године. У уводном делу, у члану који носи наслов „Циљеви образовања и васпитања”, међу петнаест циљева налази се само један који се односи на неговање српског језика, традиције и културе, и то на претпоследњем месту: „Развој личног и националног идентитета, развијање свести и осећања припадности држави Србији, поштовање и неговање српског језика и свог језика, традиције и културе српског народа...” Сви остали циљеви односе се на знања, вештине, компетенције и ставове „потребне за живот у савременом друштву”.

Циљеви сугеришу значај глобалних, грађанских вредности, а сасвим маргинализују национални језички и културни идентитет. Упоредимо ли овако постављене циљеве образовања из важећег *Закона* са оним што смо имали у прошлости, видећемо да смо између вредности властите традиције и налога глобализације изабрали ово друго. Наставни план за српски језик из 1883. године, сачињен на основу Закона о основним школама од 31. 12. 1882. (тзв. Новаковићев закон), број часова српског језика у основној школи нормира на следећи начин: 10 у првом, 8 у другом, 6 у трећем и 5 у четвртом разреду. Просечан број часова српског језика у основној школи тада је био 7,2 а данас је 4,63. Скоро двоструко мање! Ако неко помисли да је то у складу са европским трендовима и стандардима, вара се, јер број часова матерњег језика у другим земљама и данас је приближан ономе који смо ми имали на крају XIX века: у Грчкој 8,61; у Шведској 7,9; у Јапану 7; у Данској 6,75; у Бугарској 6,5; у Аустрији 5,75. Судећи по овим подацима, учење матерњег језика, његово чување и развој, за све поменуте државе је и даље важан национални задатак. За нас је то нешто анахроно, неважно, (прет)последња рупа на свирали.

Наша школа сасвим се уклопила у процесе „осавремењивања” српског језика. И овде ваља направити једну ограду: осавремењивање педагошке терминологије је неминовност, као и у свим другим сферама живота. Ни у школској пракси, као ни у другим областима живота, пуристичка строгост није добар приступ. Али, у педагошком „новоговору” код нас отишло се тако далеко да га актери – професори, ученици, родитељи – без посебне обуке тешко могу разумети. Ево неких (најрогодатнијих) термина из ове области: *curriculum vitae* (курикулум, курикуларна *настава*, курикуларни *оквир*...), *портфолио*, *апликација* (*аплицирајти*, *апликајтор*, *апликајиван*...) *евалуација*, *мониторинг*, *скрининг*, *инклузија*, *ИОП – индивидуални образовни план*, *Финансирање per capita*... Посебан допринос педагошком новоговору даје психолошка наука: *асертивност*, *компетентност*, *сеп концепт*, *интеринзичка и екстеринзичка мотивација*, *рецептивно знање*, *трансмисионо учење*, *социјално нестимулативна група*... Наводимо овде један конкретан пример, који ће илустровати како ствари изгледају у стварности. Пример је узет са једног акредитованог стручног семинара са темом „Рад са талентованим ученицима”, на којем су два професора са катедре за психологију говорила, између осталог, и о томе како препознати даровитог ученика. Тако је, примера ради, било са понуђеним критеријумима даровитости, из којих издвајамо део:

Како препознати даровитог ученика – карактеристике:
брзина и развојна напредност у овладавању знањима и вештинама домена;
интеринзичка жудња да се овлада доменом – трага за стимулацијом одговарајућег квалитета и интензитета...; *осећај дружачијоси* (!!!) – зна да се разликује од већине других људи; степен актуализације способности; степен очуваности и култивисаности унутрашње мотивације; *аутиентичност* и *актуализација селфа*;

има позитиван селф концепт; прихвата и конформира се; преферира високо активан и проблематизујући приступ градиву; *компетициван*...

Сваку од ових ставки могли бисмо посебно анализирати и показати да је све то могло да се каже много једноставније, лепше и јасније, без непотребних „учених” речи и фраза, нпр.: да ли би се нешто изгубило да је уместо „има позитиван селф концепт”, речено: „верује у себе и у своје могућности” (или нешто слично).

6.

На крају, поставља се неизбежно питање: *Шта чинити?*

Пре свих оперативних корака, треба започети опсежну, свеобухватну акцију развијања свести о важности језика и писма у животу појединца и заједнице, свест о томе да су језик и писмо средство спознавања света, духовног и друштвеног живота, темељ идентитета појединца и народа.

Даље би редослед конкретних корака могао бити следећи:

Израдити националну стратегију о чувању и неговању српског језика и писма; повећати број часова српског (матерњег) језика и књижевности у основним и средњим школама; увести као обавезан предмет српски језик на свим студијским групама филолошког усмерења, а на осталим факултетима дати могућност увођења овог предмета као изборног; прописати језичке стандарде уџбеника, педагошке литературе и терминологије, где би основни услови били јасност и чистота језика; прописати обавезу провере знања српског језика пре примања у радни однос свих учитеља и професора; увести обавезу примања лектора у свим медијским и издавачким кућама...

Све ове мере имале би исти циљ: да српски језик који ћемо предати наредним генерацијама сачува своју природу и идентитет, да бисмо тако сачували себе.

ЛИТЕРАТУРА

Станојчић, Поповић 2010: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамајшика српској језика за гимназије и средње школе*, Београд: Завод за уџбенике.

Ивић 2000: Павле Ивић, *Историја српској народа*, Београд: Српска књижевна задруга, V–2.

Duško N. Babić

Philological Gymnasium in Belgrade

MODERN SCHOOL AND SPOILING OF THE SERBIAN LANGUAGE

Summary: In this paper we take into consideration the role of the school in nurturing and preserving the Serbian language. The key role in this issue has the teaching of the Serbian language and literature which according to the new appointed law and his educational goals – has lost that status in our school system. This could be seen if we compare the number of classes of the mother tongue in our school system and of the countries in the region, Europe and in the world. This could also be witnessed by the fact that now we have less classes of the mother tongue than we had in the period at the end of the 19th and at the beginning of the 20th century. The crisis of the Serbian language, as well as the crisis of the language in the global level, is analysed through the identity destruction of the Serbian language caused by the chaotic and uncontrolled dissemination of the loanwords into the colloquial vocabulary.

Key words: language, crisis, bleeding, the Serbian language, school, loanwords, purism, nurturing, preserving, carelessness.

Марко М. Јанићијевић
Државни универзитет у Новом Пазару
Департман за филолошке науке

УДК: 81'26:323.1
81'27:316.7

ЈЕЗИК И СЕПАРАТИЗАМ У СВЕТЛУ РЕФЕРЕНТНИХ ПОДАТАКА

Апстракт: У раду посматрамо ситуације у (полицентричним) језицима, румунском, хинди-урдуу (хиндустанском) и шпанском, где један (лингвистички) језик користи више нација, како бисмо установили да ли, где и у којој мери сепаратизам захвата (и) језик, и шире, на који начин и због чега се језик политизира. У фокусу су пракса називања језика, укључујући питање да ли различит назив (глтоним) подразумева и различит (политички) идентитет језика, правни статус језика, ставови говорника, опште црте језичких политика, те однос лингвистичке и политичке димензије језичког идентитета. Притом тражимо паралеле са српском, односно српскохрватском језичком ситуацијом, како бисмо допринели бољем разумевању те ситуације, као и уопште односа језика и нације. Паралеле су утврђене у идеолошко-симболичкој, а, унеколико, и у друштвено-историјској равни, потврђујући да се питање језичког сепаратизма, промоције варијетета као оделитих језика, у вези са националним питањима потенцијално поставља у извесном облику у зависности од конкретних, сложених друштвено-историјских околности у појединим људским заједницама.

Кључне речи: идентитет језика, језичка политика, политички језик, полицентричан језик, српск(охрватск)и, румунски, хинди-урду, шпански, нација, званична статистика.

1. УВОД

Како је познато, политичка карта језика света разликује се од лингвистичке. У раду посматрамо ситуације када један (лингвистички) језик користи више нација, како бисмо установили да ли, где и у којој мери сепаратизам захвата (и) језик, и шире, на који начин и због чега се језик политизира. Конкретно, то су ситуације у следећим (полицентричним) језицима: румунском, хинди-урдуу (хиндустанском) и шпанском. У фокусу су пракса називања језика, укључујући питање да ли различит назив (глтоним) подразумева и различит (политички) идентитет језика, правни статус језика, ставови говорника, опште црте језичких политика, те однос лингвистичке и политичке

димензије језичког идентитета. Притом тражимо паралеле са српском, односно српскохрватском језичком ситуацијом, како бисмо допринели и њеном бољем разумевању. Нарочит нам је циљ допринос бољем и потпунијем разумевању односа језика и нације.

Идеја органског јединства језика са нацијом и државом потиче од краја 18. века и стварања модерних нација, односно од идеологије романтичарског национализма, као једног од најутицајних токова европске културне и политичке мисли. Та идеја подразумева да једна нација природно треба да има искључиво свој језик и државу, како би у пуној мери била „своја на своме” (в. Бугарски 2002: 171). Бугарски (1986: 157–159) разликује три плана посматрања односа језика и нације. Историјски, језик и нација су делимично повезани, јер су многе нације, претежно у Европи, конституисане – уз мноштво другачијих случајева – заједно са својим националним језицима, па језик до данас неретко делује као значајан симбол националног идентитета. Идеолошки, језик и нација су повезани, јер се језичка проблематика често политизира позивањем на национално питање неке друштвене групације. Теоријски, међутим, закључује Бугарски, језик и нација нису повезани, јер једна нација може користити више језика, а један језик, опет, служити више нација.

Како примећује Шкиљан (1998: 244–245), у питању је двосмерни процес конструкције, тако да „нација ’производи’ (национални) језик, а језик својом комуникацијском и симболичком димензијом осигурава заједништво нације и тако је ’производи’”. Шкиљан наводи и актуелно произвођење српског, хрватског, босанског и црногорског као пример где нација претходи јасној конструкцији националног језика, показујући да тај процес конструкције не мора тећи истовремено у оба смера. Одрас идеје да се може деловати на државу-нацију тако што се делује на језик, као и идеју о подударану језика, нације и државе, Калве проналази у језичким политикама Норвешке и Турске у време формирања њихових нација, тј. у периодима афирмације раскида са данском, односно отоманском прошлошћу. Ти случајеви, по Калвеу (1995: 220–222), илуструју све аспекте деловања језичке политике: (а) графију, дакле промене које се тичу писма и правописа, (б) лексику, њено „очишћење” и модернизацију, (в) проблем дијалекталних варијаната и (г) језичко окружење. Калве идентификује и два, мада по њему спорна, начела на којима почива лексичко „очишћење”, карактеристично за дате случајеве: „што старије, то боље”, и „што је више везано за наше тле, то је боље”.

Диксон (1997) разликује два смисла језика: лингвистички и политички. Унеколико упрошћено, рекли бисмо, лингвистички смисао везује за ситуацију када се два узајамно разумљива облика говора посматрају као дијалекти једног језика, а политички за случај када „нација или племе воли да каже да говори другачији језик од својих суседа”. Тако, обично неколико „језика” у политичком смислу одговара једном језику у лингвистичком смислу. Ређи је обрнут

случај, рецимо, у кинеском континууму дијалеката, чији многи варијетети нису узајамно разумљиви, па би, отуда, чинили оделите језике у лингвистичком смислу (уп. Диксон 1997: 7). Сличну терминологију користи Бугарски (2005), према коме би „српскохрватски био један језик лингвистички али истовремено више језика политички” (н. д.: 149), при чему „штокавски, кајкавски и чакавски дијалекти народног језика толико се међусобно разликују да би се лако квалификовали за статус засебних језика” (исто: 151). Ковачевић констатује већи број критеријума на основу којих се из српскохрватског, тј., како истиче, суштински српског, и то Вуков(ск)ог књижевног језика, издвајају политички језици, укључујући, уз самоопредељење говорника, њихов национални и културни идентитет, те политичко признање, и показује њихову лингвистичку неоснованост (в. Ковачевић 2010; уп. Ковачевић 2013: 13–29).

Осим узајамне разумљивости говорника, као лингвистички критеријуми најчешће се узимају генетски критеријум (дијалекатска основица језичког стандарда) и типолошки критеријум (подударности у језичкој структури) (в. нпр.: Кордић 2010: 97; Бугарски 2001: 11; Ковачевић 2008). Примена тих критеријума на српскохрватску језичку ситуацију указује на то да је реч о једном полицентричном језику, који се доминантно у светској лингвистичкој литератури и даље назива српскохрватски. Наиме, о томе сведоче, осим практично потпуне узајамне разумљивости његових говорника, новоштокавска дијалекатска основица и одлучујуће структурне подударности (в. нпр. Кордић 2010). Његова полицентричност (или плурицентричност; в. Клајн 1992: 1) подразумева постојање више стандардних националних варијетета или варијаната, које одговарају српском, хрватском, босанском/бошњачком и црногорском стандардном облику. Полицентрични језици су чести; такви су међународни језици попут енглеског, француског, немачког, арапског, свахилија, малајског, као и шпанског и хинди-урдуа, али и други, нпр. шведски (шведска и финска варијанта), јерменски (источни и западни), корејски (северна и јужна варијанта), као и румунски (в. Клајн 1992).

2. ПОСМАТРАНЕ ЈЕЗИЧКЕ СИТУАЦИЈЕ

У циљу разноврсније репрезентације и потпунијих резултата истраживања, одабрани су један релативно „мањи” европски језик (румунски), један „већи”, ваневропски, колонизовани (хинди-урду) и један интерконтинентални, колонијални (шпански).

2.1. Румунски језик. Између 500. и 1000. г. у југоисточној Европи одвојила су се четири варијетета (вулгарног) латинског: дако-румунски (у даљем тексту: румунски), арумунски (цинцарски), мегленорумунски (мегленовлашки) и истрорумунски (уп. СИЛ), од којих су последња два сада практично на самрти

(в. Британика). Данас су структурно различити (СИЈ), а узајамна разумљивост је ниска (в.: Британика; Минахан 2002: 175), што не чуди с обзиром на велики временски размак. Ипак, неки румунски лингвисти и даље имају став да је у питању један језик (в. нпр. Мицариу 2011). С тог аспекта, молдавски се класификује као поддијалект румунског језика.

Тврдња да је молдавски посебан језик, те да је то индикатор оделитости молдавске од румунске нације, послужила је Стаљину као оправдање совјетске анексије Бесарабије (која је укључивала највећи део данашње Молдавије) 1940. г. (в.: Федор 1995; Хајнц 2005).¹ Уследила је русизација молдавске лексике и увођење новог ћириличног писма у службену употребу уместо латинице (која је у 19. веку сменила стару румунску ћирилицу), као и теорија да је молдавски бар делом словенског порекла (уп. Федор 1995). Назив „молдавски” језик, уз руски и украјински, и молдавска ћирилица остали су у званичној употреби у самопроглашеној Придњестровској Молдавској Републици (Транснистрији), где Руси и Украјинци чине велики део становништва.

Румунски језик званичан је језик у Румунији и Молдавији. У Молдавији национални језик се према Уставу (1994) звао молдавски, све до одлуке Уставног суда Молдавије из децембра 2013. да Декларација независности Молдавије (1991), која језик назива румунским, има приоритет над Уставом. Молдавском су додељени ISO 639 кодови, али су повучени 2008. у корист одговарајућих кодова румунског, па је „молдавски” остао само други назив (глотоним) за румунски (СИЈ). На попису 2004. око 60% држављана Молдавије као матерњи језик декларисало је молдавски, а 16,5% румунски, што укупно углавном одговара онима изјашњеним као Молдавци (75,8%), односно Румуни (2,2%). Молдавски, уз румунски, има статус мањинског језика у Украјини.

2.2. Хинди-урду (хиндустански). Муслимански владари Индије (могулски, али и ранији), уз персијски као свој званични језик, незванично су користили хинди-урду варијетет писан персијско-арапским писмом, асимилујући речи из арапског, персијског и туркијских језика (уп. Дуа 2005б). Назив урду потиче од туркијске речи *ordu* „војска”, „војни камп”, „владарев камп”, и сл (уп. *хорга*). У модерно време, са британском колонизацијом, хинди и урду, као књижевни регистри, засновани су на истом дијалекту (*Khari Boli* [назива се и нешто другачије]) почетком 19. века (Дуа 2005а: 310). Британска колонијална управа 1837. замењује персијски урдуом, писаним персијско-арапским писмом, као званичним стандардом северних покрајина модерне Индије (уз енглески; в. Дуа 2005б). Хинди, писан деванагаријем (санскритским писмом), 1900. добија једнак правни статус као урду. Као независне државе, Индија и Пакистан (који

---

¹ Према тадашњој совјетској политици, само националне државе су примане у СССР (нпр. Хајнц 2005), с тим што су признате нације морале имати и оделит језик (Спенсер, Волман 2002: 78).

је тада обухватао и данашњи Бангладеш) издвојиле су се из Британске Индије 1947. Године. Индија је формирана од области са већинским хиндуистичким становништвом, а Пакистан од оних где је муслимански живаљ био већински. У каснијем осамостаљењу Бангладеша (Источног Пакистана) од Пакистана, (бенгалски) језик је, такође, имао значајну улогу.

На федералном нивоу у Индији, хинди је главни званични језик, уз енглески као други званични, као и много признатих регионалних језика (бенгалски, тамилски, телугу, урду и др.), званичних у одређеним федералним јединицама. На федералном нивоу у Пакистану, урду је званични, национални језик и језик шире комуникације, такође уз енглески као званичан и много признатих регионалних језика. Мада је урду матерњи језик свега 8% становништва Пакистана (панџапски има највише изворних говорника), већина га разуме и користи као други језик. Хинди-урду као целина нема ISO 639 кодове, већ их засебно имају хинди и урду.

Колоквијални хиндустански (базични *Khari Boli*) карактерише равнотежа потпуно асимилваних санскритских и персијских речи (в. Дуа 2005а). Форсирана санскритизација хиндија, односно персо-арабизација урдуа, као језичке политике служе да истакну везу са класичним језицима и културама Хиндуса, односно Муслимана (уп. Хаснаин и Раџашири 2004). Хинди с једне стране претендује да буде аутентични представник античке индијске културе и симболички инструмент борбе против доминације енглеског језика и империјализма (в. Хаснаин и Раџашири 2004). С друге стране, у хиндију се за творбу нових речи користе обрасци енглеског језика на штету заједничке (хиндустанске) традиције, а чак и санскритске (в. исто).

2.3. Шпански језик. Шпански је званичан језик 20 земаља, ОУН и других светских организација. Преко 450 милиона људи га користи као матерњи језик, пре свега у Шпанији и Латинској Америци. По Уставу Шпаније, „кастиљански је званични шпански језик државе”, при чему се под „шпанским језицима” подразумевају језици који се говоре у Шпанији. Назив „кастиљански” (*castellano*) потиче од историјске повезаности шпанског језика са Кастиљом. Успостављање војне и политичке превласти Кастиље на Пиринејском полуострву у 15. веку одражавало се и на језичком плану. Језик Кастиље све више постаје институционални језик и разлика између назива „кастиљански” и „шпански” почиње да се чини нејасном (Мар-Молинеро 2002: 19–20). Са централизацијом власти почетком 18. века, кастиљански језик се стандардизује и званично прописује као језик администрације и образовања, што олакшава ширење кастиљанске културе шпанском територијом (исто: 21–22). У образованим колонијама, првобитни мултилингвизам постепено је смењен доминацијом кастиљанског варијетета (исто: 27). Након осамостаљења колонија, њихове хиспанофоне

елите су наставиле маргинализацију урођеничких језика и култура, користећи шпански као чинилац друштвене кохезије (в. исто: 30 и даље).

Док „кастиљански” означава и варијетет шпанског који се користи у северној и централној Шпанији, употреба различитих назива шпанског језика има и политичке и идеолошке конотације. Према неким, по нама вероватним, подацима (в. Википедија [ен]), у монолингвалним деловима Шпаније најчешће се користи назив „шпански”, чиме се истиче национални карактер језика, тј. да он обухвата целу Шпанију. Према тим изворима (в.: Википедија [ен]; Википедија [ес]), у мултилингвалним областима Шпаније, говорници каталонског, баскијског, галицијског најчешће користе „кастиљански”, чиме се шпански језик, који се доживљава као „страни”, ограничава на Кастиљу и, евентуално, њене колоније. Ван Шпаније, са изузетком Латинске Америке, Кастиља данас нема значајну улогу у перцепцији хиспанофоних говорника, па се њихов идентитет, укључујући језички, означава као „шпански”, а не, рецимо, каталонски, баскијски, арагонски, нити кастиљански (в. Мар-Молинеро: 35).

У Латинској Америци користе се оба назива, не само у правним актима већ и у свакодневном говору. Сугерише се да је назив „кастиљански” у ранијим уставима латиноамеричких земаља префериран како би се одбацило наслеђе бивше колонијалне власти (исто: 35). Тај назив за званични језик користе и устави Колумбије, Венецуеле, Боливије, Еквадора, Перуа, Парагваја, Салвадора. Назив „шпански” (*español*) користе устави већине континенталних држава Средње Америке (Костарика, Гватемала, Хондурас, Никарагва, Панама). Устави осталих земаља, где је шпански *de facto* званичан, нпр. Мексика и Аргентине, не помињу језик. У Гватемали, по резултатима анкете М. Алвара, доминира „кастиљански”, јер га информанти не везују посебно за неко место, док се „шпански” асоцира са Шпанијом (а не са Гватемалом) (исто: 35–36). Тамо, иначе, многи као разлог наводе да се назив „кастиљански” учио у школи (исто: 36). У другим деловима Латинске Америке, слично се сматра да је немање свести о Кастиљи у вези са употребом назива „кастиљански”, док у САД хиспанофони говорници избегавају тај глотоним јер не осећају везаност за ту област Шпаније (исто).

3. ДИСКУСИЈА

Следеће паралеле се могу уочити са српском, односно српскохрватском језичком ситуацијом.

Молдавски, као језик у политичком смислу, био је раздвојен од румунског у сфери писма. Етнолог (СИЛ) молдавски наводи као други назив за румунски, а црногорски за српски. Молдавска и румунска варијанта засноване су на истом дијалекту и узајамна разумљивост је практично потпуна. Слично тзв. иранској теорији о пореклу хрватског језика и Хрвата (уп. нпр.

Томичић и Биондић 1998), и порекло молдавског је, у складу с политичким приликама, тражено у другој (у овом случају, словенској) грани индоевропске породице. Молдавски, уз румунски, има статус мањинског језика у Украјини, као, рецимо, босански/бошњачки и хрватски управо у Србији (где је српски званични државни језик). Нешто грубља паралела би се могла направити између арумунског (и, евентуално, мегленорумунског или истрорумунског језика) на једној страни и чакавског или кајкавског макродијалекта на другој.

И хинди-урду језик је политички подељен како би симболизовао различите вероисповести, нације и њихове државе. Хинди и урду су, такође, раздвојени у сфери писма. Стандардни хинди и стандардни урду засновани су на истом дијалекту. Узајамна разумљивост је готово савршена у колоквијалним варијететима, а у стандардним варијететима у којима се тежило разликама, оне су, ипак, минорне. Највеће разлике су у лексици, како обично бива у полицентричним језицима. Хинди и урду имају посебне ISO-639 кодове, као српски, хрватски и босански/бошњачки варијетет (СИЛ).

У молдавском у совјетском периоду, хиндију и урдуу на делу су пуристичке политике, творба неологизама од елемената који се сматрају изворним, ревитализација архаичних израза који се везују за сопствену културну историју, трагање за аутентичним пореклом, те одбацивање заједничког језичког наслеђа, све мање-више аналогно српскохрватској језичкој ситуацији (за коју в. детаљније нпр.: Гринберг 2004; Кордић 2010). Прихватање неких лексичких и творбених образаца из енглеског у хиндију (а удаљавање од урдуа) понешто наликује приближавању (за које уп. нпр. Гринберг 2004: 148–149) босанског/бошњачког варијетета хрватском (а удаљавању од српског).

Шпански језик је, такође, политизован у сврху изградње нација. Неслагласност постоји и око назива језика, али се они у сваком случају односе на исти језик. Та разлика потиче од чињенице да су у хиспаноамеричким земљама као заоставштина колонизације биле елите европског порекла које су говориле шпански, тако да тај језик и његов статус нису довођени у питање. Напротив, шпански је послужио као важно средство изградње националног јединства и идентитета (в. Мар-Молинеро 2002: 37).

Када је назив језика у питању, говорници се углавном повинују вољи својих националних политичких елита, што је посебно посведочено поменутиим упитником у Гватемали, на попису у Молдавији, као и на српскохрватском језичком простору. Питање је колико је избор назива језика од стране његових говорника слободан, поготово у осетљивим периодима конституисања и реконституисања нација. У таквим условима, говорници могу имати страх од негативних последица у случају непридржавања сугестија поменутих елита, које располажу, пре свега, манипулативним, а, у крајњој линији, и репресивним мерама.

4. ЗАКЉУЧАК

Идеолошки, језик и нација су мање-више повезани у свим посматраним случајевима, укључујући српскохрватски. Символичка функција језика је јасно злоупотребљена за стварање молдавске нације. У последње време имамо приближавање лингвистичко-комуникацијској реалности, са озваничењем румунског језика и категоризовањем молдавског само као другог назива тог језика. Али, и за то се може рећи да се десило након што су се представници молдавских политичких елита тако изјаснили. У случају хинди-урдуа симболичка функција је, засад, однела превагу над комуникацијском. И шпански језик је, у својој симболичкој и комуникацијској димензији, идеолошки везиван за национална питања, али не за сепарацију, партикуларизацију нација, већ, супротно, за универзализацију партикуларног кастиљанског идентитета и културе у оквирима Пиринејског полуострва и Хиспаноамерике.

Историјски, језик и нација су повезани у случају молдавског, као и у случају хиндија и урдуа. Шпански је историјски прилично повезан са шпанском нацијом, а не нарочито са латиноамеричким нацијама. Док је израстање дијалеката у засебне језике мање-више природан историјски процес, питање језичког сепаратизма, промоције варијетета као оделитих језика, поставља се у вези са националним питањима. Међутим, да ли ће се то питање уопште постављати и у ком облику, зависи од конкретних, сложених друштвено-историјских околности у појединим људским заједницама.

ЛИТЕРАТУРА

Британика: The Editors of Encyclopædia Britannica, *Romanian language*. <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/508587/Romanian-language#ref287506>>. 23. 6. 2014.

Бугарски 2001: Ranko Bugarski, *Lica jezika: Sociolingvističke teme*, Beograd: Biblioteka XX vek.

Бугарски 2002: Ranko Bugarski, *Nova lica jezika: Sociolingvističke teme*, Beograd: Biblioteka XX vek.

Бугарски 2004: Ranko Bugarski, *Jezik u društvu*, 2. izd., Beograd: Čigoja štampa.

Бугарски 2005: Ranko Bugarski, *Jezik i kultura*, Beograd: Biblioteka XX vek.

Википедија (ен): Wikipedia contributors, Names given to the Spanish language. *Wikipedia*. <http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Names_given_to_the_Spanish_language&oldid=59365559>. 24. 4. 2014.

Википедија (ес): Colaboradores de Wikipedia, Polémica en torno a español o castellano. *Wikipedia*. <http://es.wikipedia.org/w/index.php?title=Pol%C3%A9mica_en_torno_a_espa%C3%B1ol_o_castellano&oldid=74826847>. 23.6.2014.

Гринберг 2004: Robert D. Greenberg, *Language and Identity in the Balkans*, New York: Oxford.

Диксон 1997: Robert M. W. Dixon, *The Rise and Fall of Languages*, Cambridge: Cambridge, University Press.

Дуа 2005а: Н. Dua, Hindustani, in E. Keith Brown (ed.), *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd Edition, Oxford: Elsevier, 309–312.

Дуа 2005б: Н. Dua, Urdu, in: E. Keith Brown (ed.), *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd Edition, Oxford: Elsevier, 269–275.

СИЛ: SIL International, *Ethnologue: Languages of the World*. <<http://www.ethnologue.com>> 2.5.2014.

Калве 1995: Luj-Žan Kalve, *Rat među jezicima: jezičke politike* (prevela Marija Džunić-Drinjaković), Beograd: Biblioteka XX vek.

Клајн 1992: Michael G Clyne (ed.), *Pluricentric Languages: Differing Norms in Different Nations*, Contributions to the sociology of language 62, Berlin – New York: Mouton de Gruyter.

Кордић 2010: Snježana Kordić, *Jezik i nacionalizam*, Zagreb: Durieux.

Ковачевић 2008: Милош Ковачевић, Идентитет српскога језика у огледалу лингвистике и политике, *Србисџика = Serbica*, ванредни број, 111–123.

Ковачевић 2010: Милош Ковачевић, Српски језик данас, или: игре око српског језика, *Наука* 1/1, Бијељина, 21–30.

Ковачевић 2013: Милош Ковачевић, *Лингвистика као србисџика*, Пале: Универзитет у Источном Сарајеву.

Минахан 2002: James Minahan, *Encyclopedia of the Stateless Nations: Ethnic and National Groups Around the World*, 4 vols, Westport, Conn.: Greenwood Press.

Мар-Молинеро 2002: Clare Mar-Moliner, *The Politics of Language in the Spanish-Speaking World: From Colonization to Globalization*, London – New York: Routledge.

Мицариу 2011: Christina Andreea Mitariu, Romanian linguistic heritage in the context of European multilingualism, *Cogito* III/4.

Спенсер и Волман 2002: Philip Spencer and Howard Wollman, *Nationalism: A Critical Introduction*, London: SAGE.

Томичић и Биондић 1998: Zlatko Tomičić i Ivan Biondić (ur.), *The old-Iranian origin of Croats*: Symposium proceedings, Zagreb: Kulturni centar Republike Irana u Hrvatskoj. <www.iranchamber.com/history/articles/pdfs/iranian_origin_croats.pdf>. 23. 6. 2014.

Федор 1995: Helen Fedor (ed.), *Moldova: A Country Study*, Washington: GPO for the Library of Congress. <<http://countrystudies.us/moldova>>. 23. 6. 2014.

Хајнц 2005: Monica Heintz, Republic of Moldova versus Romania: The Cold War of National Identities, *Journal of Political Science and International Relations*, II/1, 71–81.

Хаснаин и Раџиашри 2004: Imtiaz Hasnain and K. S. Rajyashree, Hindustani as an anxiety between Hindi-Urdu commitment, in: Rajendra Singh (ed.), *The yearbook of South Asian languages and linguistics*, Berlin: Mouton de Gruyter, 247–265.

Шкиљан 1998: Dubravko Škiljan, *Javni jezik – pristup lingvistici javne komunikacije*, Beograd: Biblioteka XX vek.

Marko M. Janićijević
State University of Novi Pazar
Department of Philological sciences

LANGUAGE AND SEPARATISM IN LIGHT OF REFERENTIAL DATA

Summary: In this paper we observe situations in (pluralist) languages, Romanian, Hindi-Urdu and Spanish, where one (linguistic) language is used by more than one nation, in order to establish where and to what extent separatism (also) involves language, and more broadly, in which manner and why language gets politicised. We focus on language-naming practice, including the question whether different name (glottonym) implies different (political) identity of language, legal language status, speaker attitudes, general traits of language politics, and relationship between linguistic and political dimension of language identity. Therein, we search parallels with Serbian, or Serbo-Croatian language situation with a view to contribute to better understanding of that situation, as well as relation between language and nation in general. In Moldovan in the Soviet era, Hindi and Urdu purist politics have been enacted, involving formation of neologisms from elements considered original, revitalisation of archaic expressions associated to own cultural history, search for authentic origin, rejection of common cultural heritage, all more or less analogous to Serbo-Croatian language situation. Concerning language naming, speakers mostly comply with their national political will. Thus, the parallels are established on the ideological-symbolical and somewhat socio-historical plane, affirming that the question of the language separatism, promotion of varieties as separate languages, in relation to national questions potentially emerges in certain form dependent on concrete, complex socio-historical circumstances in individual human communities.

Key words: identity of a language, language politics, political language, pluricentric language, Serbo-Croatian language, Romanian, Hindi-Urdu, Spanish, nation, official statistics.

ЗАКЉУЧЦИ НАУЧНЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ
ИДЕНТИТЕТ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КУЛТУРЕ,
одржане у Српској књижевној задрузи 8. 5. 2014.

Учесници научне конференције *ИДЕНТИТЕТ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КУЛТУРЕ*, одржане у Српској књижевној задрузи 8. 5. 2014, након поднесених реферата, у којима су се разматрала сва релевантна питања која дата тема подразумева, усвојили су следеће закључке:

1) У провођењу српске језичке политике, која подразумева не само србијански него читав српски језички и културни простор, мора се постићи усаглашеност српских научних и политичких ставова и деловања. Српска политика не може нити сме деловати мимо српске филолошке науке, како је то до сада био случај, а што се посебно огледа у неутемељеном прихватању мањинских језика, као нпр. босанског.

2) Постојеће врло сложено стање у српској филологији у очувању српских националних филолошких интереса није могуће мењати без учешћа „националне интелигенције“, која не може, као до сада, бити деполитизована.

3) У процесу глобализацијских и ервоинтеграцијских процеса неопходно је да српска филологија и српска политика заједно раде на очувању српског језичког и културног идентитета.

4) Српски језик и књижевност морају у образовном систему добити статус какав имају матерњи језици и књижевности у водећим европским земљама, пре свега у погледу броја часова наставе у основној и у средњој школи, односно морају добити „натпредметни статус“ какав матерњи језик и књижевност имају у појединим европским земљама.

5) Статус српског језика не може се побољшати ако се не промени његов статус у целом образовном систему. Не може, наиме, у Србији постојати ниједан факултетски тип школовања а да не подразумева елементарну и функционалну писменост. Зато је неопходно, уз учешће свих научних, језичких, педагошких и културних установа, изградити национални концепт изучавања српског језика, српских културних вредности, и очувања ћирилице као српског националног писма.

Председник Одбора за српски језик
Српске књижевне задруге
проф. др Милош Ковачевић

УПУТСТВО АУТОРИМА

Узданица, часопис за српски језик, књижевност, уметност и педагошке науке, објављује научне и стручне чланке. У категорији научних чланака доноси оригиналне научне радове, прегледне радове, кратка или претходна саопштења, научне критике, односно полемике и осврте. У оквиру стручних чланака даје стручне радове, информативне прилоге и приказе.

Оригинални научни радови треба да садрже претходно необјављене методолошки утемељене резултате сопствених истраживања. Прегледни рад садржи оригиналан, детаљан и критички приказ истраживачког проблема. Кратко или претходно саопштење представља оригинални научни рад пуног формата, мањег обима или полемичког карактера. Научне расправе на одређену тему, засноване на научној аргументацији, дају се у оквиру научне критике, полемике и осврта.

У оквиру стручних прилога дају се стратегије и искуства корисна за унапређење професионалне праксе, уводници, коментари и прикази књига. Изузетно, у Часопису, примерено „Акту о уређивању научних часописа” Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије, могу бити објављивани и монографски радови, као и критички прегледи научне грађе: историјско-архивске, лексикографске и библиографске.

Језик рада може бити српски и енглески, а према научној проблематици и на другим језицима.

За објављивање у часопису прихватају се искључиво радови који нису претходно објављивани. Сви приспели радови се рецензирају од стране два рецензента, после чега Редакција доноси одлуку о објављивању и о томе обавештава аутора у року од највише три месеца. Рукописи се шаљу електронском поштом, а прилози (цртежи, графикони, схеме) могу бити послати поштом и не враћају се. Адреса уредништва и електронска адреса дате су у импресуму часописа.

Рад приложен за објављивање треба да буде припремљен према стандардима часописа *Узданица* да би био укључен у процедуру рецензирања. Неодговарајуће припремљени рукописи неће бити разматрани.

Обим и фонџ

Рад треба да буде написан у текст процесору Microsoft Word, фонтом Times New Roman величине 12 тачака, ћирилицом, са размаком од 1,5 реда. Обим оригиналних научних и стручних радова је до једног ауторског табака (око 30000 знакова), прегледних радова и информативних прилога до 1/3 ауторског табака (око 10000 знакова) и извештаја, приказа, до 1/5 ауторског табака (око 2800–3600 знакова).

Име ауџора

Наводи се пуно презиме и име (свих) ауџора. Пожељно је да се наведу и средња слова ауџора. Презимена и имена домаћих ауџора увек се исписују у оригиналном облику (са српским дијакритичким знаковима), независно од језика рада.

Назив устџанове ауџора (афилијација)

Наводи се пун (званични) назив и седиште установе у којој је ауџор запослен, а евентуално и назив установе у којој је ауџор обавио истраживање. У сложеним организацијама наводи се укупна хијерархија (на пример, Универзитет у Београду, Филозофски факултет – Одељење за социологију, Београд).

Афилијација се исписује непосредно након имена ауџора. Функција и звање ауџора се не наводе.

Конџакџ њодаџи

Адреса или имејл-адреса ауџора даје се у напмени при дну прве странице чланка. Ако је ауџора више, даје се само адреса једног, обично првог ауџора.

Аџсџрактџ (сажесџаџ)

Апстракт је кратак информативни приказ садржаја чланка који читаоцу омогућава да брзо и тачно оцени његову релевантност. Саставни делови сажетка су циљ истраживања, методи, резултати и закључак. Сажетак треба

да има од 100 до 250 речи и треба да стоји између заглавља (наслов, имена аутора и др.) и кључних речи, након којих следи текст чланка.

Резиме

Ако је језик рада српски, сажетак на страном језику даје се у проширеном облику, као резиме. Посебно је пожељно да резиме буде у структурираном облику. Дужина резимеа може бити до 1/10 дужине чланка. Резиме се даје на крају чланка, након одељка Литература.

Кључне речи

Број кључних речи не може бити већи од 10. У чланку се дају непосредно након сажетка, односно резимеа.

Литература

1. Књига

У тексту: (презиме година: страна)

У списку литературе: презиме (година): име и презиме, *наслов*, место: издавач.

Кристал (1999): Дејвид Кристал, *Енциклопедијски речник модерне лингвистике*, Београд: НОЛИТ.

Чомски (2008): Noam Čomski, *Hegemonija ili opstanak*, Novi Sad: Rubikon.

Чомски (1968): Noam Chomsky, *Language and Mind*, Harcourt, Brace and World: New York.

2. Чланак

У тексту: (презиме година: страна)

У списку литературе: презиме (година): име презиме, *наслов чланка*, *наслов часописа/зборника*, број, место: издавач, страна.

Јовановић, Симић (2009): Јелена Јовановић, Радоје Симић, Текст као лингвистичка и комуникацијска структура, *Српски језик*, XIV/1–2, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, 325–345.

Када се исти аутор наводи више пута, поштује се редослед година у којима су радови публиковани. Уколико се наводи већи број радова истог аутора публикованих у истој години, радови треба да буду означени словима уз годину издања нпр.: 1999а, 1999б...

Навођење дела које има више од једног аутора подразумева да се имена аутора наводе према редоследу који је дат на насловној страни.

У тексту: (Франковић, Ракић, Вилотијевић 1973)

У списку литературе: Франковић, Ракић, Вилотијевић (1973): Dragutin Franković, Branko Rakić, Mladen Vilotijević, *Vaspitni rad u domovima*, Beograd: Delta pres.

Ако је више од три аутора, у тексту се наводи презиме првог аутора и додаје се „и др.“, а у оквиру листе референци треба навести имена свих аутора према редоследу на насловној страни књиге/чланка.

Навођење необјављених радова није пожељно, а уколико је неопходно, треба навести што потпуније податке о извору.

Web документи

Презиме аутора, година, назив документа (курзивом), датум када је сајт посећен, интернет адреса сајта, нпр.: Mercer, S. (2008): Learner Self-beliefs. *ELT Journal* 2008 62(2): 182–183. Retrieved in January 2009 from <http://eltj.oxfordjournals.org/cgi/content/full/62/2/182>

Цртежи, слике и табеле

Слике (цртежи, графикони, схеме) и табеле се могу припремити компјутерском или класичном технологијом (тушем или оловком на папиру). Дају се у посебном фајлу или на посебним папирима. У основном тексту се маркира место где долазе и не уводе се у текст. Табеле, слике и илустрације морају бити разумљиве. Нису пагиниране и морају имати редни број, наслове и легенде (објашњења ознака, шифара и скраћеница) класификоване по врстама и нумерисане унутар своје категорије. На папиру редни број слике или табеле, као и презиме аутора морају бити уписани на полеђини графитном оловком. Приказивање истих података табеларно и графички није дозвољено.

Статистички подаци дају се према параметрима научних методологија.

Уредништво

Часопис можете набавити у књижари
Српске књижевне задруге
Краља Милана 19, Београд
и на
Факултету педагошких наука у Јагодини
Милана Мијалковића 14, Јагодина

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

37+82

УЗДАНИЦА : часопис за језик, књижевност и педагошке науке / главни и одговорни уредник Тиодор Росић. - 2003, [бр. 1] (окт.)- . - Јагодина : Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, 2003- (Ниш : Sven). - 24 cm

Два пута годишње. - Је наставак: Узданица (Светозарево) = ISSN 0500-8557
ISSN 1451-673X = Узданица (Јагодина)
COBISS.SR-ID 110595084